

Eduards Līcis

Atmiņas par
laikiem un
laudīm

EDUARDS LĪCIS

ATMIŅAS PAR LAIKIEM UN ĻAUDĪM

B

FOTO A. TĀLBERGS MADONĀ

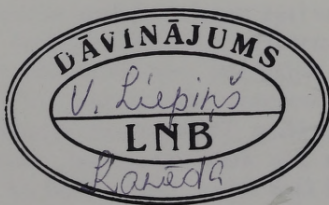
Eduards Līcis
(1884—1988)

98-4
L 149

L
9

EDUARDS LĪCIS

*Atmiņas par
laikiem un ļaudīm*

1988

LATVIEŠU PRESES BIEDRĪBAS ANGLIJAS KOPA

Sastādījušas:
TAMĀRA SINKA (†)
AUSTRĀ LIEPIŅA

Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

~~98-15,957~~

0301011641

Techniskais redaktors: Oļģerts Mierīgs

Vāka zīmējums: Inta Āriņa-Ivens

© Latvian Press Society (England)

Printed by «Selga Press», England

Dzīve un darbi

Lai rakstītu kāda cilvēka dzīves stāstu, ir jāiedziļinās viņa dzīves uztverē, šīs dzīves atsevišķos posmos, ārējos notikumos, kas to ietekmējuši un, pār visu, paša cilvēka personībā. Tas nav viegls uzdevums, un kļūst jo grūtāks, ja dzīves gājums pārsniedz jau vesela gadusimtena ritējumu. Tik garš bija Eduarda Līča mūžs. Tomēr vienā ziņā Eduarda Līča dzīves stāstu ir vieglāk rakstīt, jo viņš pats savas dzīves svarīgākos un nozīmīgākos posmus ir aprakstījis vai nu tieši vai sakarā ar kāda sava laika biedra — pazīstama latviešu politiska vai sabiedriskā darbinieka dzīves apceri.

Visas šādā veidā iegūtas ziņas esam mēģinājuši iekļaut kopējā stāstījumā par «valsts, pašvaldības, biedrību, preses un saimniecisko organizāciju ilggadējo darbinieku Eduardu Līci»: šādiem vārdiem Līcis pats sevi raksturoja.

Latvijas ziemeļu novads Rūjiena ir devis mums daudz izcilu darbinieku dažādās dzīves nozarēs. Tur dzimis 1884. g. 25. martā (pēc vecā stila — 12. martā) arī Eduards Līcis, kā otrs dēls Īdus pagasta Biķu māju saimnieka ģimenē. Vēlāk ģimenei pievienojies vēl viens dēls un viena meita. Kā tēvs Pēteris, tā māte Minna jau tajā laikā sekojuši pasaules notikumiem un Eduards jau agri varējis iepazīties ar «Pēterburgas Avīzēm», «Baltijas Vēstnesi», «Austrumu» un dažādām «gada grāmatām». Lasīt viņš iemācījies jau mājās un desmit gadu vecumā sācis apmeklēt Īdus pamatskolu. Interese par laikrakstiem esot radusies jau šajās senajās dienās. 1897. gadā Eduards pāriet uz Mazsalacas draudzes skolu, bet gadu vēlāk sāk mācības Limbažu pilsētas (apriņķa) skolā, ko beidz 1902. gadā. Šajā laikā jaunais Līcis iepazīstās ar Latvijas himnas vārdu un mūzikas autoru Kārli Baumanī, par kuŗu viņš vairāk pastāsta sevišķā rakstā. Rūjiena ir dzīvs tā laika latviešu kultūras centrs, un tur bieži viesojas arī latviešu teātris. Tā Līcim rodas izdevība iepazīties ar «latviešu teātra tēvu» Ādolfu Alunānu, ar kuŗu vēlāk izveidojusies sīrsnīga draudzība un sadarbība žurnalistikā. Līcim labi padodas satīras un humora stila sacerējumi, kas labi iekļaujas Ādolda Alunāna «Zobgaļa kalendārī». Arī par «teātra tēvu» Līcis ir uzrakstījis sevišķu rakstu.

Valdemāra iela Rūjienā

Pasta iela Rūjienā. Pa kreisi V. Šķiņķa spiestuve

1903. gadā Līcis nonāk Pēterpilī, kur mācās kādā tehniskā skolā, ko beidz 1906. gadā. Seko pāris gadi Rīgā, kur rūjenietis iepazīstās ar pilsētas latviešu sabiedrisko, kultūras un arī politisko dzīvi. 1909. g. viņš pārceļas uz Varšavu, kur strādā dažādos rūpniecības uzņēmumos un rosīgi piedalās Varšavas latviešu biedrības darbā. 1913. gadā pāriet darbā uz Odesu, kur paliek vienu gadu. Noteikto kaŗa dienestu Līcis Krievijas armijā jau nokalpojis; kaŗam 1914. gadā sākoties, viņu mobilizē, viņš dienē dažādās armijas vienībās, kamēr beidzot pievienojas 3. Kurzemes strēlnieku pulkam. Līdz ar dažiem citiem kaŗavīriem viņš 1918. gadā demobilizējas un meklē ceļu atpakaļ uz dzimteni. Tas izdodas tikai pēc dēkaina brauciena uz Murmansku, ko savā pārziņā pārņēmuši sabiedrotie. Tur dzīves apstākļi ir labāki — baltmaizi esot varējuši ēst cik vien gribas — atceras Līcis. Bet lielinieku iespaids pamazām pieaudzis. Līcis esot bijis labs organizātors un runātājs. Reiz vietējie «biedri» viņu uzaicinājuši līdzī uz kādu mītiņu. Lai izvairītos no nepatīkšanām, Līcis arī aizgājis. Viņam pašam par lielu pārsteigumu, mītiņa dalībnieki viņu izraudzījuši par sanāksmes vadītāju. No šī nepatīkamā pienākuma nekādā veidā nevarējis tikt vaļā, un mītiņš bijis vien jāvada. Protams, nākamā dienā bijis jādod «raports» sabiedroto autoritātēm, ar kuŗām Līcim bijušas draudzīgas attiecības. Pēc apstākļu noskaidrošanas Līcim iedota braukšanas apliecība un ieteikts tūlīņ no Murmanskas pazust.

Tā sācies bijušā strēlnieka ceļš uz mājām. Vilcienu satiksme bijusi pārtraukta, jo saspridzināti sliežu ceļi, kādēļ lieli attālumi bijuši jāpārvar kājām — pāri «zaļajām robežām», lai izvairītos no lieliniekiem, pāri upēm bez tiltiem un rāviniem purviem. Vispirms Līcis nonāk Orlā, bet jau 1919. gada pirmajās dienās nokļūst Rīgā. Tur priekšā lielinieki. Līcis dodas uz savām tēva mājām Īdus Biķiem. Arī tur ir priekšā lielinieki, kas Eduardu Līci kopā ar tēvu Pēteri Līci apcietina un ievieto, par cietumu pārveidotajā, Mazsalacas pagastnamā. Lieliniekiem aizbēgot, Līcis paliek saimniekot tēva mājās līdz 1928. gadam. Viņš ir jau iestājies 1917. gadā nodibinātajā Latviešu zemnieku savienībā un ievēlēts tās Centrālā valdē. Līcis bija pēdējais LZS Centrālās valdes loceklis šajā pasaulē. Tajā laikā izveidojušās ciešas draudzības un sadarbības saites ar vēlākajiem politiķiem un valsts vīriem Zemnieku savienības partijā. Arī par šiem laikiem Līcis plaši stāsta savās atmiņās.

1922. gadā Eduards Līcis nodibina ģimenes dzīvi ar Veru Bērziņu. Laulība svētīta ar divi meitām un trim dēliem, no kuŗiem vecākais Vilis II. pasaules kaŗā atdevis dzīvību par dzimteni. Pārējie ģimenes locekļi vēl visi dzīvi. Pēc daudzām pārciestām grūtībām tie tagad ir dzimtenē.

Ed. Līcis ar brāli Jāni Orlā Pirmā pasaules kara laikā

Ed. Līcis ar ģimeni 1936. gadā

Pēc tēva nāves 1923. gadā Līcis vairāk pievērsās māju apsaimniekošanai. Bet 1928. gadā tā laika Iekšlietu ministrs E. Laimiņš viņu aicina uz Liepāju. «Es Kurzemi gandrīz nepazīnu,» atceras Līcis, «tomēr uzņēmos jaunus pienākumus — būt vispirms par Liepājas apriņķa un skolu valdes priekšsēdi, bet vēlāk par Liepājas apriņķa vecāko.» Darba posms Liepājā ir visražīgākais visā Līča dzīvē. Bez administratīviem pienākumiem viņš drīz vien iesaistās sabiedriskā un kultūras darbā. Pats būdams liels dziedātājs un mūzikas mīlotājs, viņš saskata milzu vērtības Kurzemes senatnē. Viņš ierosina rīkot dziesmu svētkus ar etnografiskiem uzvedumiem, kas izvērsas par augstas kvalitātes «tautas svētkiem.» Par tiem savās atmiņās Līcis saka: «No sākuma mums pieteicās maz dziedātāju, bet tad, kad nodibinājās Latvju jaunatnes apvienības koris ar apm. 70 dziedātājiem, arī pārējie kori kļuva rosīgāki. Sagatavojām uzvedumu par kāzām senajā Nīcā un citām tradīcijām, ar dziesmām un tautas dejām. Uz šiem svētkiem (1934. g.) ieradās arī valdības pārstāvji un prezidents Kārlis Ulmanis — vēl pirms augstā amata uzņemšanās. Kad pirmo reizi pie mums atbrauca dzejnieks Virza, viņš jautāja, vai būšot daudz tautas tērpu? Nu, toreiz tautas tērpi vēl netika tā godā celti kā vēlāk un tajā reizē to bija pavisam maz. Pēc tam lūdzām visus svētku dalībniekus parūpēties par tautas tērpiem, un, nākamā reizē viesojoties, Virza jūsvoja par krāšņajiem Nīcas, Bārtas un Rucavas tērpiem mūsu svētkos.» Kādos svētkos bija ieradusies arī māksliniece Aija Bertrande no Parīzes. Šo mīlestību un cieņu pret mūsu tautas tērpiem Līcis saglabāja līdz sava mūža beigām.

Līcis pievienojās arī Liepājas aizsargu pulkam un jau 1928. gadā saņēma Aizsargu nopelnu krustu. Rosīgi Eduards Līcis darbojās arī Latvju jaunatnes apvienībā, kuŗas Liepājas nodaļas valdes priekšsēdis viņš bija 10 gadus. Savās darba gaitās Līcim iznāk bieži tikties ar kaimiņiem — lietuviešiem, ar kuŗiem izveidojās draudzīgas attiecības. Kā atzinības zīmi no mūsu brāļu tautas viņš saņem Dižkunigaiša Ģedimina ordeņa 3. šķiru. 1932. gadā Latvijas valsts viņu apbalvo ar Trīszvaigžņu ordeņa 5. šķiru. 1938. gadā viņš saņem Atzinības krustu.

1938. gadā Līcis, uz paša vēlēšanos, pāriet darbā uz Madonas apriņķi par apriņķa vecāko. Tā viņš ir tuvāk savai dzimtajai pusei. Arī jaunajā darba vietā viņš drīz iesaistās citos pienākumos: viņš uzņemas 9. Madonas aizsargu pulka štāba rotas saimniecības priekšnieka un Madonas skolu valdes locekļa pienākumus. Viņš kļūst arī par Madonas brīvprātīgo ugunsdzēsēju biedrības biedru un saņem Latvijas ugunsdzēsēju apvienības 2. šķiras goda zīmi.

Latvju jaunatnes biedrības sporta sekcija Liepājā

Latvju jaunatnes biedrības valde Liepājā 1938. gadā

Ed. Līča 50 gadu jubilejas svinības Liepājā 1934. gadā

Latvju jaunatnes apvienotais koris Liepājā 1930-tos gados

Komunistu okupācijai sākoties, Līcis pārtrauc darbu Madonā un atgriežas tēva mājās. Šīs okupācijas laikā Līcim un viņa tuviniekiem jo bieži jāatstāj mājas un jāslēpjas mežos vai labības laukos, jo ģimenes tēva vārds ir «nevēlamo personu» sarakstā. Tomēr šajā reizē Līča ģimene vēl paglābjas no apcietināšanas un aizvešanas. Toreizējie varas vīri gan teikuši: «Nu, šoreiz vēl nē — bet būs jau vēl citas reizes arī!»

Pēc komunistu padzišanas, vācu okupācijas laikā, Līcis atgriežas darbā Madonā. Drīz izceļas domstarpības ar vācu komisariātu un, lai gan Līča darbā nekā nelikumīga neatrod, viņš tomēr atsakās no saviem pienākumiem un aiziet uz Liepāju par Liepājas pašvaldības finanču nodaļas vadītāju. Jaunais amats savā nozīmīgumā atbilst Liepājas pilsētas vecākā vietas izpildītāja stāvoklim. Sarkanarmijai tuvojoties, Līcis dodas apmeklēt savu ģimeni Rūjienā, bet līdz dzimtajām mājām viņam neizdodas nokļūt. Jāatgriežas Liepājā. Tikai vēlāk Līcis uzzina par savas ģimenes aizvešanu uz Sibīriju. Vācu okupācijas vara evakuē visus atbildīgākos pašvaldības darbiniekus un tā Līcis nonāk Dancigā. Vācijas nometņu laikos viņš strādā lauksaimniecībā, līdztekus uzņemdams pārtrauktos sakarus ar Zemnieku savienības biedriem savienības darbības atjaunošanai.

Lai gan Līcis jau sasniedzis 60 gadus, viņš tomēr saņem atļauju ieceļot Anglijā, kur 1950. gadā viņš apmetas Bristolē. Jo drīz viņš atsāk savas sabiedriskās rosības: uzņemas Rietumanglijas latviešu ev. lut. draudzes priekšnieka pienākumus, kļūst par biedru Daugavas vanagos un Latvju biedrībā, jo bieži brauc uz Londonu, lai apmeklētu latviešu sarīkojumus, koncertus un galvenām kārtām — operu «Covent Garden».

1969. gadā Līcis pārceļas uz dzīvi Londonā, kur Britu bēgļu padomes mītnē «Agnew House» viņš pavada savas dzīves turpmākos gadus un kur arī aizver acis uz mūžu 1987. g. 25. novembrī pievakarē.

Līča «jaunības mīlestība» esot bijusi žurnalistika, kā viņš pats apliecinājis. Tai viņš palicis uzticīgs visu savu mūžu — kamēr vēl acu gaisma ļāva saskatīt uzrakstīto.

Pirmos rakstus avīzēm viņš iesūtījis jau skolas gados. Vienam no pirmajiem esot bijušas nepatīkamas sekas: jaunais avīzes korespondents atļāvis mazliet asāku valodu pret kādu mācītāju, kas it kā esot atteicies iesvētīt kādu trūcīgu vecāku dēlu. Līcis domājis, ka nu arī viņu mācītājs negribēsot iesvētīt. Bet pēc nopietnas un miermīlīgas izskaidrošanās viss nokārtojies: jaunais Līcis pieņemts iesvētes mācībā. Sava tiešā un taisnīgā rakstura dēļ Līcim arī vēlāk iznāk konflikts ar Krievijas cara laika cenzūru, un viņa raksta dēļ viens «*Darbs un brīvība*» numurs konfiscēts.

Latvijas neatkarības laikā Līcis ir viens no apgāda «Rota» dibinātājiem un darbojas arī apgādā «Zeme», kas izdeva «Brīvo zemi». Tur parādījās Līča raksti, dažreiz ar pseudonīmu «Purvidus». Arī trimdā esot, Līcis turpina darbu presē, publicēdamies «Londonas Avīzē». «Latvijā», «Latvija Amerikā», u.c. Ar segvārdu «Purvidus» viņš izdeva 1980. gadā satirisku politisku brošūru «Zelts, komūna un maize» par Baltijas zelta atsavināšanu Lielbritanijā. 1979. g. iznāk grāmata «Rūjiena», ko sagatavojis Eduards Līcis un Alberings — abi rūjienieši.

1984. gadā iznāk Līča dzeju krājums «Gadi un dzeja» — pirmais zināmais gadījums literārā vēsturē, kur kāds autors publicē savu pirmo dzeju krājumu savā simtajā dzimšanas dienā.

Līcis ir arī Latviešu preses biedrības Anglijas kopas dibinātāju vidū 1963. gada pavasarī, Londonā. Viņa 80 gadu dzimšanas dienā Anglijas kopas valdes priekšsēdis Pēteris Aigars apsveic viņu par kopas mūža biedru. Deviņdesmit gadus atzīmējot, prāvests R. Mužiks jubilāram nodod Latvijas ev. lut. baznīcas archibīskāpa A. Lūša un Baznīcas virsvaldes sveicienus un piešķirto Atzinības rakstu. Deviņdesmit piektajā dzimšanas dienā Latviešu preses biedrības Centrālā valde viņu ievēl par savu Goda biedru.

Simtgadi sasniedzot, jubilārs saņem bezgala daudz apsveikumu, starp tiem goda vietā ir no dzimtenes mīlo tuvinieku sūtītais, Anglijas karalienes Elizabetes II, britu labklājības ministra, Kenterberijas archibīskāpa un mūsu visu konfesiju augstākās garīdzniecības apsveikumi. «Covent Garden» operas vadība uzņem viņu par goda biedru operas «Draugu biedrībā» un dāvina izcilas priekšrocības operas izrāžu apmeklējumos. Šajā dzimšanas dienā, nepārspilējot, var teikt, ka piedalījās latvieši no visas Anglijas — un visas paaudzes.

Kamēr spēki un veselība vēl atļāva, Līcis apmeklēja Dziesmu svētkus ne tikai Anglijā, Vācijā un Zviedrijā, bet arī Kanādā. Pēdējo reizi viņš bija Lesteres dziesmu dienās 1986. gada vasarā. Tur par visu vairāk viņš vēlējās dzirdēt Jurjāna kantāti «Tēvijai». «Laikam, būs pēdējā reize, kad to dzirdu,» sirmais dziesmu draugs noteica, bet bez rūgtuma.

Tā pienāca beidzamās dzīves dienas draudzīgā un sirsnīgā vidē. Mītnes darbinieki bija «Mr. Līcis» iemilējuši un par viņu ļoti rūpējās. Viņam netrūka arī ciemiņu — gan seno dienu draugu, gan tagadējo kopējo trimdas gaitu gājēju.

Pedejais, ko Eduards Līcis vēlējās paveikt, bija izdot savus garā mūžā rakstītos apcerējumus un rakstus kopējā krājumā. Pašam viņam nebija vairs spēka to izdarīt, arī acu gaisma pamazām zuda. Viņš lūdza LPB Anglijas kopu nākt palīgā. Kopas locekle Tamāra Sinka uzsāka manuskriptu šķirošanu un kārtošānu, bet ļauna slimība aizsauca viņu

Latviešu saime Bristolē 1950. gados. Pirmais no labās: Ed. Līcis

Ed. Līcis savā 90 gadu jubilejā
ar Henriettu Zariņu

Ed. Līcis 90 gadu jubilejā LPB Anglijas kopas biedru un ciemiņu vidū Londonā 1974. gadā.

mūžībā pirms darba paveikšanas. Kārtošanu turpināja kopas citi locekļi, Austras Liepiņas vadībā. Par iespiešanu rūpējās izdevējs O. Mierīgs; par grafisko iekārtojumu un vāka zīmējumu — Inta Ariņa-Ivens; par valodas labojumiem — Terēze Lazdiņa.

Tā tapa šis rakstu krājums, kuŗa finansiālās saistības kārtoja vēl pats autors. Ir neizsakāmi žēl, ka nepaspējām rakstu krājumu sagatavot un pasniegt cienījamam un mīļajam Goda biedram, kā bijām iecerējuši, viņa simts un ceturtajā dzimšanas dienā 1988. g. 25. martā. Dievs bija lēmis citādi.

Rakstu krājums «Atmiņas par laikiem un ļaudīm» ir ar lielu kultūrvēsturisku nozīmi, jo rāda latviešu nacionālo, politisko un kultūras darbinieku dzīves un veikumus tā laika skatījumā un vērtējumā.

Ši biogrāfiskā apcerējuma beigās pievienots vēstījums tēvam, ko no dzimtenes atsūtīja viņa meita tikai nedaudz mēnešus pirms liktenīgās dienas.

«Manu mīļo tēti! Tu lūdzi, lai kautko uzrakstu par mūsu kopējām dzīves dienām. Mēģināšu pastāstīt īsumā par tiem nedaudzajiem gadiem, kas man bija lemti pavadīt kopā ar Tevi. Tā nu iznāca, ka jau 19 gadu vecumā man bija jāšak dzīvot bez tēva, un tieši tad es atgriezos mājās pēc vairāk kā trīs gadu pavadīšanas sanatorijā, kuŗā bija brīži, kad nebiju tālu no nebūtības. Ļoti labi atceros pirmo sanatorijas ziemu, kad Tu vairākas dienas sēdēji pie manas gultas, cenzdamies mani pabaŗot ar kaut ko garšīgu, paŗēlodams mani. Tikai vēlāk es uzzināju, ka ārsti Tevi izsaukuši, jo gaidījuši ļaunāko. Un es tomēr izdzīvoju, un redzi, kaut veselība nebūt nav teicama, dzīvoju vēl arvien, un, kau arī drīz būs 63 gadi, arī strādāju vēl. Es domāju, tēti, ka tas ir no Tevis, no mūsu senčiem — latviešu zemniekiem — mantotais sīkstums.

Tēti, Tu nekad neesi, kā saka, «ķēdē turējis». Esmu varējusi apmeklēt koncertus, teātrus, operu, mācīties klavieru spēli, papildināt ārpusskolas vēl zināšanas sveŗvalodās, iet uz slidotavu, pie draudzenēm. Man tikai bija jāpasaka, kur es aizeju. Tu nekad man neprasīji: «Kad tu mācīsies?» Man tas bija tāpat skaidrs, ka jā mācās teicami. To tu biji pratis ieaudzināt bez skaļiem vārdiem, bez komandēšanas un aizrādījumiem. Cauri kuŗa vētrām un dzīves vietu maiņām pie sevis esmu varējusi saglabāt tikai nedaudz no tā, kas mums bija, bet viena tāda dārga piemiņa man tomēr ir — grāmata «Kiri kundze» ar Tavu ierakstu: «Savai mīļajai, labajai meitai, uzcītīgai Madonas ģimnazijas audzēknei dzimšanas dienā», kas datēts ar 1939. g. 9. novembri,

Toreiz ārzemju braucieniem mums līdzekļu nebija, bet mūsu mazo zemīti Latviju Tu man centies parādīt, cik vien varēji. Braucām gan ekskursijās autobusos, gan smagajās mašīnās, gan arī individuāli.

Ed. Līča 100 gadu jubilejas sarīkojumā, DVF namā Londonā.
 Pirmā rindā no kr.: I. Gubiņa, T. Lazdiņa, Ed. Līcis, A. Liepiņa.
 Aizmugurē no kr.: M. Prauliņa, A. Lindena, A. Lindens un Z.
 Daškevica.

Zemnieku savienības viesi Ed. Līča 100 gadu jubilejā: Priekšā no kr.:
 J. Apša, Ed. Līcis, A. Liepiņa.

Tu mācīji mūs darbam. Vasarās, dzīvodama pie vecmāmiņām, iemācījosi gan govus slaukt, gan citus lauku darbus, kas pusaudžiem piemēroti. Tu, tēti, mīlēji puķes, kokus. Kur vien mums gadījās dzīvot, tur apkārtnē pārvērtās, smilšainais, netīrais pagalmis tika sakopts, parādījās ziedi, krūmi, zaļājs. Ja platība atļāva, tad tika sastādīti arī augļu un lapu koki. Un, liekas, arī tas no Tevis, ka man, kur arī nedzīvotu, nepieciešama kāda puķu dobe, kāds krūmiņš, kāds mazs zemes gabaliņš, kur parušināties un kaut ko izaudzēt savam azaida galdam.

Tagad ir tik daudz šķirtu laulību. Šķiras gan gados jauni, gan veci. Bērni parasti to ļoti pārdzīvo. Paldies Tev, tēti, par stabilo ģimenes sajūtu, ko Tu mums devi. Man toreiz prātā neienāca doma, ka Tu varētu no mums atteikties.

Un tā es varētu vēl turpināt. Bet pietiks. Vēlreiz tikai pateikšu: «Paldies, mīļo tēti, par visu labo, ko mums devi!» Un ļoti žēl, ka varu pateikt tikai — paldies!

Tava meita»

Šo meitas un visas ģimenes teikto paldies sirmmais tētis vēl dzirdēja.

Austra Liepiņa

Komponista Helmera Pavasara veltījums Ed. Līcim tā simtgadē 1985. gadā

Ziedonī

E. Līcis

H. Pavasars.

Andante con anima, M. d. = 72

rit. e dim. a tempo mf

Andante con anima M. d. = 72

Balt-sār-ta kriuls sav-lā-veras, Sald-

sap-nus sūc zie-du ceros, Reibst līgs-mē prāts pic-sā-ti-nāts ar

mi-li-bu un bur-vi-bu. Tavs mai-gums nošs viens mi-las glāsts, tavs

sna-tiens drošs, tavs sna-tiens drošs, viens mī-las stāsts, viens

mf cresc e accel poco a poco ff largamente con passione

mf cresc e accel poco a poco ff largamente con passione

Poco tranquillo

Poco tranquillo

mf

mf cresc e accel poco a poco ff largamente con passione

mf cresc e accel poco a poco ff largamente con passione

rall. e dim *mf* *lento espressivo*

mī - - - - las stāsts.

rall. e dim. *mf* *p* *lento espressivo* *rit.*

a tempo *Sostenuto* *espr.* *Tempo I*

Peld gulbji balti e-ze-ros, ceļ

p *p* *p* *p* *p*

mf *p* *espr.*

spār-nus stal-ti nie-dra-jos. Nes il - - - gas pār pe - - lē-kiem

mf *p*

riten *a tempo* *p cresc. poco a poco* *riten* *f* *largamente* *rit.*

mī-no-niēm uz zi-lā-jiem de--be-su olār - - - xi - niēm.

riten *a tempo* *p cresc. poco a poco* *riten.* *f* *largamente* *rit.*

Latvijas valsts himna un tās autors

Baumaņu Kārlis (1835–1905)

Mūsu tautas himna radusies pirms simts gadiem. To liecina dati un pētījumi par himnas autora Baumaņu Kārļa dzīvi, laiku un darbu.

Baumaņu Kārlis dzimis netālu no Limbažiem Viļķenu pagasta Indriķu pusmuižā 1835. g. 11. maijā. Pabeidzis tā saukto «kreiskolu» Limbažos, viņš sabija kādu īsu laiku par palīgskolotāju vietējā draudzes skolā (ap 1900. gadu par skolotāju tur darbojās arī vēlākais profesors un izglītības ministrs A. Tentelis) un 18 gadu vecumā iestājās Cimzes skolotāju seminārā. To Baumaņu Kārlis nobeidza 1856. gadā ar vesteicamākām sekmēm, sevišķi valodās un mūzikā.

Īslaicīgi nodarbojies kā mājskolotājs, viņš 23 gadu vecumā ieradās caru laiku galvaspilsētā Pēterburgā. Sabija tur 24 gadus, papildināja savas zināšanas, sevišķi mūzikā pie konservātorijas profesoriem, tāpat arī vispārējā izglītībā, un 1870. gadā kļuva par Krievijas dižciltīgo meiteņu vācu valodas lektoru slavenajā Smoļņijas institūtā (Kerenska laikā to okupēja Ļeņins ar saviem boļševikiem).

Par mācības spēku institūtā Baumaņu Kārlis darbojās 12 gadus. 47 gadu vecumā viņš aizgāja pensijā (liekas, kāda valodas traucējuma dēļ), saņemot simts rubļus mēnesī tā laika zelta valūtā. Pensija bija pietiekams balsts viņa un ģimenes dzīvei mazpilsētā.

Sākuma laikā Krievijā Baumaņu Kārlis nekaņoja pret tā laika krievu valdību, tāpat kā daudzi citi spilgtākie nacionālisti. Bez vācu valodas lekcijām Smoļņijas institūtā viņš dažreiz pasniedza stundas arī cara tuviniekiem — lielkņazu ģimeņu atvasēm. Bet tas viņu netraucēja būt domu biedram un draugam tā laika nacionālajiem darbiniekiem un atbalstīt viņu centienus — Auseklim, Jurim Alunānam, Kažoku Dāvim-Pelcim (Kažoku Dāvis kā pirmais izdeva Ausekļa kopotus rakstus) un citiem. Tāpat viņš stāvēja tuvu Rīgas latviešu biedrības vadītājiem, uz ko norāda arī viņa himniskās dziesmas uzņemšana Pirmo vispārīgo latviešu Dziesmu svētku programmā priekš 96 gadiem. Tāpat pirmais RLB teātra direktors (1870.-1885) Ādolf Alunāns jau agri izceļ Baumaņu Kārli biografiskā skicējumā savā darbā «Ievērojami latvieši» I. daļā.

Baumaņu Kārlis

Savu privilīģēto stāvokli Baumaņu Kārlis nekavējās izmantot cīņā ar saviem pretiniekiem — tai laikā visvareno privilīģēto vācu muižniecību un krievu administrāciju, kā to jau agrāk bija sācis Auseklis.

Lai kalpi neceltos pāri kungiem, bija izdoti pat vietēji noteikumi par satiksmi. Zemnieks un vienkāršais pilsētnieks nedrīkstēja braukt ar līdzīgu zirgu skaitu kā vietējais muižnieks.

Spītības gara pilnais Baumaņu Kārlis šiem noteikumiem nepakļāvās. Kā stāstīja vecie limbažnieki, savā atvaļinājuma laikā Limbažos, kuŗas ielas līdz pat Latvijas laikam bija klātas ar lauku akmeņiem, viņš mēdzis braukt ar tādu troksni, ka viņa ierašanos sadzirdējuši visi, kas to gaidīja vai negaidīja. Nesen iznākušajā Jāņa Sarmas romānā «Kā Daugava vaida» stāstīts, ka tas bijis četrjūgs, kuŗā braucis himnas autors, pirmais latviešu komponists. Vai viņam pašam tas bija vajadzīgs — nē! Tikai lai kaitinātu vietējos muižniekus un pasvītrotu, ka drīz visi būs tiesībās līdzīgi.

Taču savā mūžīgajā kaŗagājienā pret privilīģētajiem Baumaņu Kārlis zaudēja, kaut gan bija nodrošināts materiāli un izcils stāvoklī. Pretinieku aprindas panāca, ka konfiscēja viņa iespiesto kompozīciju krājumu «Līgo» ar 113 dziesmām un paša tekstiem vīru koŗiem. Ja saturu nesaistītu ar pazobošanos dziesmās un kuplejās par bizmaņiem un visiem tumsoņiem, tad pašā saturā nekā pretvalstiska nebija. Ir gan krājuma I. daļā dziesmā «Viens veclatvietis un daudzi jaunlatvieši» runāts par vergu vaŗu skanēšanu:

*Ko palīdz vergam gaismu svinēt,
Kas tumsā mazāk man',
Ko palīdz tam par laimi zināt,
Ka liktens — ķēdēs skan.
Lai jūtam, draugs, arīdzan,
Kā vergu ķēžu drupas skan!*

Vergu ķēžu skanēšana ir latviešu tautas liktenis, un viņa vārdi un mūža cīņa iegūst jaunu aktuālītāti. Kompozīciju krājuma konfiscēšana nesa autoram lielus zaudējumus un pavairoja īgnumu pret viņa pretinieku aprindām. Tā no viņa kompozīciju izdevumiem vairs pāri palicis tikai krājums «Austra» un «Mortuous plango».

Ir apgalvots, ka dzēlīgo «Dunduru» financētājs, izdevējs un pa daļai faktiskais redaktors bijis Baumaņu Kārlis. «Dunduri» sāka iznākt Pēterburgā, 1875. gadā un izbeidzās 1878. gadā ar ceturto krājumu. Par šiem izdevumiem, kas parādījās atklātā grāmatu tirgū, sevišķi uztraucās tās aprindas, kas tur bija kariķētas, un tās sūdzējās valsts iestādēm un zemes landmaršaliem. Varbūt tam bija kāds sakars arī ar «Līgo» konfiscēšanu. Tāpat Auseklis (1850.—1879.), pieminot «lielās tumsonības valsti Bizmaniju», bija ar to vērsies pret cara Krieviju, kurās paspārnē sildījās un čakli darbojās arī vietējā Baltijas bizmanija.

Ar Ausekļa tekstiem pirms 100 gadiem Baumaņu Kārlis jau bija komponējis Trimpulu un citas dziesmas. Tai pat laikā viņš radīja tekstu un mūziku arī himnai Dievs, svētī Latviju. Sīva cīņa bija jāizcīnā, lai himnas tekstā varētu lietot autora sākotnēji rakstīto vārdu — Latvija. Pirmajos vispārīgajos Dziesmu svētkos tā vietā bija jādzied: Baltija. Esmu dzirdējis vārdu Latvija šai himnā dziedam jau krievu cara laikos uradņiku klātbūtnē, tāpat kara laikā latviešu strēlnieku vienībās. Vārds Baltija bija vācu versija, tas radās administrācijas spaidu dēļ.

No Baumaņu Kārļa dzimšanas tautas atmodas rītausmā šogad 11. maijā pagājuši 124 gadi, no viņa nāves dienas 64 gadi. Viņa himnisko pirms 100 gadiem Pēterburgā komponēto dziesmu pirmo reizi plašas publikas priekšā dziedāja 1873. gadā Pirmajos vispārīgajos latviešu Dziesmu svētkos Rīgā. Svētku programmā tā nosaukta par Tēvijas dziesmu. Dziesma drīz iegājās tautā, un to pieņēma par himnu. Rakstnieks Augusts Melnalksnis liecina, ka Dievs, svētī Latviju dziedāta jau pirms tam Mazsalacā atklātā sarīkojumā, kur kori vadījis draudzes skolotājs Pēteris Hincenbergs, kas piedalījies arī pirmajos Dziesmu svētkos, viņa korim gūstot dziesmu kara pirmo godalgu.

Ja vācu spiediena dēļ vārds Latvija dažkārt bija jāizmaina ar vārdu Baltija, tad krievu ierēdņi bieži nīda abus variantus, kam te minēšu raksturīgu piemēru. Neatceros ne skolā, ne vēlākajā dzīvē otru

tamlīdzīgu traci, kāds notika pirms septiņdesmit gadiem Limbažos, kur dzīvoja pats himnas autors.

Mūzikas skolotājs kapelmeistars Škute bija iemačījis savam skolnieku orķestrim spēlēt arī Dievs, svētī Latviju. Bet pārkrieivotās kreiskolas inspektors Ribalka par šī gabala spēlēšanu izrikojumā negribēja ne dzirdēt. Šis tracis ar skolnieku lūgumiem un asumiem turpinājās pāris nedēļu, līdz skolas vadībai tas apnika un dziesmu atļāva uzņemt ne programmas sākumā vai beigās, bet vidus daļā, lai tā neatgādinātu himnu. Par spīti šai piesardzībai norisinājās liels skandals. Spēlēšanas laikā publika sāka piecelties kājās un beigās prasīja atkārtojumu, ko inspektors aiz kulisēm nepieļāva. Lai kaut kā nomierinātu zālē satrauktos prātus, viņš lika pacelt priekškaru, un, uzgājis uz skatuves, sāka kaut ko krieviski muldēt un atvainoties, ka spēlētāji piekusuši un nevar atkārtot, lai gan orķestris bija nonācis tikai līdz programmas pusei. Tas bija kā uguns pakulās. Uz inspektoru svieda dažādus priekšmetus, kas gadījās pie rokas. Tie gan viņu vairs neķēra, bet atsitās pret lejup slidošo skatuves aizkaru. Pagāja labs laika sprīdis, kamēr norima zālē vispārējā demonstrēšana un varēja uz skatuves pēlēt nākamo gabalu. Trokšņošana piedalījās visi, kas zālē atradās — latvieši, vācieši un žīdi. Protams, arī skolnieki tur nesēdēja mierīgi un svēti.

Izrikojumā bija klāt arī Baumaņu Kārlis. Viņu ielūgt aizgājām daži zēni. Viņu nosēdināja krēslā pašā priekšā. Publikai sākot piecelties, piecēlās arī viņš. Nevaru pēc atmiņas vairs labi pateikt — varbūt viņš bija pats pirmais.

Bet ar to vēl viss nebeidzās. Pēc incidenta, kur virsroku guva pārkrieivotājs inspektors, kaut par nožēlojamu cenu, daļa vecāko klašu skolnieku vēl atradās saviļņojuma varā. Daži piegājām pie Baumaņu Kārļa un sākām sarunāties, lēnām virzoties uz zāles otru galu, kur durvis veda uz bufeti. Tur pie alus glāzes viņš mums stāstīja savus agrākos piedzīvojumus. Dziesmu svētkos Rīgā (neatceros, pirmajos vai otros) viņš kā mūzikas pratējs un varbūtējais paskaidrotājs nosēdināts starp gubernātoru un policijas priekšnieku. Kad klausītāji, dzirdot Dievs, svētī Latviju, cēlušies kājās, abi administrātori ap viņu palikuši sēdot. Viņam bijis ļoti neērts un neveikls stāvoklis, kā starp divām ugunīm.

Pēc nemierīgā notikuma, alus dzeršanas Baumaņu Kārļa sabiedrībā un vēl citiem disciplīnas pārkāpumiem dažiem skolniekiem, vispirmā kārtā man, draudēja izslēgšana. Jau otrā dienā kāds no skolotājiem pateica, ka ar šādu darba kārtību vakarā sasaukta paidagogu sēde.

Visi notikumi bija sākušies un turpinājušies uz nacionālas spītības pamata, vēršoties pret pārliecīgo krieviskā šovinisma izpausmi Limba-

žos, kur pašu krievu tikpat kā nebija. Skola jau bija cietusi no pārkrievošanas politikas — pirms gada no inspektora amata bija jāaiziet Šneideram, kas pārcēlās uz Rīgu, kur vēlāk darbojās Viļa Olava komercskolā kā ģeografijas skolotājs. Otrs izcils skolotājs (Latvijas laikā Rīgas skolotāju institūtā) Ernsts Dinsbergs, rakstnieka un skolotāja Ernsta Dinsberga brāļa dēls un krustdēls, ar savu ģimeni no Limbažiem aizbrauca uz Vladivostoku, līdzīgā skolā kā Limbažos. Ieņēmis inspektora vietu, pieminētais Ribalka pats izprovocēja nevajadzīgus konfliktus. Sabiedrībā runāja, ka viņam ejot pa pilsētu, iedzīvotāji viņu vairākkārt aizskāruši ar vārdiem.

Uz kādu aizstāvību paidagogu sēdē mēs, skolnieki, varējām cerēt tikai uz skolotāju Valdemāru Aboltiņu (latviešu komercskolas direktors Pēterburgā, Latvijas laikā finanču viceministrs). Skolotājs Freibergs, kas Latvijas laikā bija ģimnazijas direktors Mazsalacā, Lubānā un citur, turējās kopā ar inspektoru. Šoreiz mūs tomēr izglāba divi ticības mācības skolotāji — jaunais paligmācītājs Limbažu draudzē K. Beldavs un pareizticīgo draudzes mācītājs Auziņš. Ar vienas balss vairākumu paidagogu sēdē bija noraidīta dažu skolnieku izslēgšana par Baumaņu Kārļa himnas un citām lietām. Inspektors lēmumu nepārsūdzēja apgabala kurātoram, kas vienīgi varēja lēmumu atcelt. Laikam kurātors nekavētos to arī darīt, bet acīm redzot pats inspektors baidījās no izmeklēšanas, kuŗā varētu atklāties skandāli, kas skolu dzīvē varētu būt par lieliem. Ribalka drīz vien pārcēlās uz igauņu novadu — Vilandi.

Baumaņu Kārlis Limbažos palika līdz sava mūža galam, kas pienāca 1905. g. 10. janvārī. Limbažnieki stāstīja, ka pirms savas nāves, izdzirdis uz ielas dziedam Dievs, svēti Latviju, viņš izsaucies: Latvija būs! Tā pienāca 13 gadus pēc himnas autora aiziešanas mūžībā.

Jau kā divdesmit gadus vecs jauneklis Baumaņu Kārlis ieslēdzās tautas atmodas kustībā un palika šiem centieniem uzticīgs līdz mūža galam. Vēl šā gadsimta pirmajā gadā viņš apdziedāja pretiniekus paša rediģētajā un pierakstītajā Limbažu kalendārā, ko izdeva Limbažu spiestuves īpašnieks un grāmatu tirgotājs J. Meļķis. Pats viņš rakstīja tekstus un sacerēja tiem melodijas.

Dievs, svēti Latviju pirmo reizi parādījās iespiedumā komponista dziesmu krājumā «Austrā», kas iznāca Pēterburgā, 1874. g. Teksts jau agri tulkots vācu valodā. Angļu valodā pastāv trīs atsevišķi tulkojumi, un Dr. G. A. Simonsa tulkojums uzņemts visu valstu himnu izdevumā. Latviešu informācijas birojs Bostonā, Savienotajās valstīs, izdevis Latvijas himnu ar notīm un tekstiem latviešu, vācu un angļu valodā. Vāciski himnu tulkojusi Marta Grube, angļiski minētais Dr. G. A. Simons. Neesmu redzējis, ka pastāvētu arī kāds krievu tulkojums.

Tagad Latvijā himnu aizliegts pieminēt. Rīgas laikraksts «*Literātūra un Māksla*» Baumaņu Kārļa nāves dienas 50 gadu atcerē piemin tikai Tēvijas dziesmu un atzīmē vēl otru viņa darbu — Daugavas laivinieku dziesmu. Trimpula nav minēta, okupantiem no tās bail.

Jau 1920. gadā tauta godināja himnas autoru, uzceļot viņam tēlnieka G. Šķiltera veidotu kapa pieminekli. Tajā bronzā veidots komponista portrets un himnas meldijas pirmās notis.

Limbažu draudzes kapsēta, kur komponists zem šī pieminekļa atdusas, atrodas starp diviem ezeriem, pāris kilometru attālumā no agrākās Lemšukalna pusmuižas, kur Baumaņu Kārlis uzaudzis. No šīs vietas atklājas brīnišķīgs skats uz Liel ezeru un tā skaisto piekrasti.

Pazīstamais mūziķis Bernhards Valle par himnu saka:

«Baumaņu Kārļa darbs var ieņemt izcilu vietu starp visām tautu himnām savā vienkāršībā un iespaidīgā pacilātībā.»

Mūža galā Limbažu mazpilsētā Baumaņu Kārlim pietrūka draugu un domu biedru. Apmeklējumā jumta istabā bija redzams daudz grāmatu, kaut lielāko daļu viņš jau bija nodevis Limbažu saviesīgai biedrībai. Pāris reizes viņa rokās tiku redzējis tautas nākotnes pravieša un personīgā drauga Ausekļa rakstus. Viņa skats nākotnē bija līdzīgs kā Auseklim. Pašas Latvijas valsts tuvums bija nojaužams tikai retajam.

Kā sava laika ugunīgs cīnītājs par tautas tiesībām pret apspiestību viņš sekmēja Latvijas valsts atnākšanu. Viņa himna, tagad atkal aizliegta un noklusēta, kļuvusi par latviešu tautas brīvības sauciena izteicēju, tāpat kā tās tapšanas dienās pirms simts gadiem.

1969

Pēdējā tikšanās ar Ādolfu Alunānu

Šai gadā, atceroties latviešu teātra sākumus pirms simt gadiem, daudzinaams arī Ādolfs Alunāns — profesionālā latviešu teātra tēvs.

Pirmo reizi Ādolfu Alunānu ieraudzīju 1905. gada 27. novembrī, kad viņš atvadījās no skatuves un latviešu sabiedrības galvas pilsētā savā lugā «Arī pilārs». Tas bija revlucionārs laiks, kad sacelšanās bija pie durvīm, bet baroni — goda policisti gatavojās uz soda ekspedīcijām.

Jau puikas gados man kā Ādolfa Alunāna Zobgaļa kalendāra līdzstrādniekam bija ar viņu zināmi sakari, tāpēc vēlējos arī parunāties. Bet nekas neaiznāca. Pēc izrādes, tikko nonācis no skatuves, viņš jau sēdēja viesistabā prāva skaita pazīstamo pilsētas latviešu pulkā, kur mazgadējam nebija vietas. Biju arī pārāk kautrīgs, lai tur iejauktos. Vēlāk nosūtīju krievu laikrakstā iespiesto rakstu. Tam bija viņa izdevumos lietotais paraksts.

Pēc aicinājuma kalendāra vēstulniekā un arī vēstulē apmeklēt pirmo reizi tikos Jelgavā, pēc tam diezgan bieži turpat un arī Rīgā, kad viņš tur ieradās.

Šoreiz stāstīšu par pēdējo tikšanos. Tas bija 1908. gada beigu pusē. Jelgavā Ādolfs Alunāns jau bija nosvinējis savu 60. dzimšanas dienu, uz kuŗu neaizbraucu, jo atrados tālu, un nosūtīju tikai apsveikuma telegrammu. Šīs dienas svinības viņš arī nevēlējās rīkot ne teātrī, ne citur, bet pavadīt mājās. Ārpus mājas viņš bija izgājis rīta pusē un aizgājis pie vecāku kapa pateikties par atbalstu un sniegto dzīves mācību.

Māte sākumā bija pretojusies dēla pāriešanai uz latviešu skatuvi, paredzot lielas grūtības un cerot uz vācu skatuvēm lielākus panākumus. Dēls mātei varēja novēlēt neskumt, jo ar panākto bija pārpilnām apmierināts.

Tomēr «*Dzimtenes Vēstnesī*» iespiestā apsveicēju, apmeklētāju un balvu pasniedzēju rinda mājās (viņš dzīvoja Jelgavā, Vaļņu ielā) bija ļoti gara.

Nonēmts tai rudenī kara dienestā, vēl aizbraucu uz Jelgavu apmeklēt Alunānu, lai atvadītos. Šoreiz neaizgājām uz pilsētu un neiegriezāmies arī nevienā pazīstamā lokālā, kā tas bija parasts agrāk, bet šīs pāris dienas pavadījām mājās.

Holger Hansen

Teātra tēvs šoreiz jo daudz stāstīja par pagājušiem laikiem, darbiem un šo darbu likteņiem. Minēja arī savus nākotnes nodomus, jaunas lugas rakstīšanu un satīriskā žurnāla izdošanu. Viņa tā gada kalendārs bija pilns ar maniem satīriskajiem rakstiņiem un dzejoļiem, tādēļ aicināja mani darboties līdzī ar šai jaunajā periodiskajā izdevumā.

Nezinot, kādos apstākļos un kur turpmāk atradīšos pats plašajā caru imperijā, apsolījumus nevarēju dot. Bija jāapzinās, ka vismaz trīs gadus būšu izolēts no sabiedriskās dzīves.

Bija zīmīgi, ka manas kaņaklausības priekšvakarā, iestājoties svešas tautas kaņa spēkā, Alunāns ar savu ieraksta veltījumu iedāvāja man dzejā sarakstīto lugu «Mūsu senči».

Šo pravietisko laikmeta lugu, kur Imanta nākotnes pareģojumā saka: «Jā, brīvi esam visi no šīs dienas!», teātra tēvs bija iesniedzis cenzūrai ar nosaukumu «Vanems Imanta», bet nebija dabūjis atļauju. Otrreiz iesniegtā luga bija tā pati, tikai virsrakstā nodēvēta par «Mūsu senčiem». Alunāns parādīja cenzēto eksemplāru, kas bija rakstīts ar viņa meitas roku. Atļauju lugu iespiest viņš saņēma Pēterburgas cenzūrā vienu mēnesi un vienu dienu pirms cara manifesta par Valsts domi 1905. g. 17. oktobrī.

Šī tautas brīvības cīņas luga revolucionārā laika elpā sildīja sirdis kā jaunai, tā vecai paaudzei. Tas bija arī īsts kases gabals Jaunajam teātrim. Pēc «Teātra Vēstneša» statistikas izrāžu skaits sezonā gāja pāri katrai citai uzvestai lugai, arī Aspazijas un Raiņa darbiem.

Uz mums «Mūsu senči» runā caur gadsimtiem. Viņi brīdina tautu piesargāties no viltīgiem ienaidniekiem un nodevējiem. Bez kādas simbolikas un mistikas lugā cīnās Garlība Merķeļa gara tēli par savas brīvības paturēšanu un nākotni.

Tautu likteņi atkārtojas. Brīvības nolaupīšana, varmācīgu kaimiņu līgumlaušana, verdzība, deportācijas, visu to latviešu tauta pagātnē ne vienreiz vien, bet atkārtoti piedzīvojusi. Tāpat pēcgalā allaž piepildījies un vēl piepildīsies tautas neapslāpējamās brīvības gribas vainagošana, ja vien nezudīs mūsu izturība.

Pēdējās tikšanās dienās Alunāns daudz stāstīja par savā dzīvē vadītajām labām un nenovēlīgām dienām. Par izcilākām personībām latviešu sabiedrībā saskanīgā darbā, domstarpībās, polemikā. Pats viscauri viņš bija optimists. Savus personīgos ienaidniekus, kuŗu gan bija mazāk nekā draugu, pieminēja ar vieglu humoru. Bet pret tautas ienaidniekiem bija dzēlīgs. Tas redzams no lugas teikumiem, visvairāk no kāda viņa dzejoļa — Mūsu senči un viņu senči, nosaucot iebrocējus par lielceļu laupītājiem, kas «puvuši pa grāvjiem, glūnējot uz mūsējiem.»

Kā optimists savā lugā, ko viņš iecerējis pagājušā gadsimta beigu gados, bet uzrakstījis šā gadsimta pašos pirmajos, liek Imantam par nākotni teikt:

«Es dzirdu kāda gara balsi čukstam — no simtu tūkstošu lūpām skanēs vārds — Jā, brīvi esam visi.»

Šī tautas brīvība savā valstī piepildījās jau sešus gadus pēc Alunāna nāves 1912. gadā. Es gribētu teikt, ka viņš Latvijas valsts atnākšanu sekmējis vairāk nekā viens otrs cits, ko šodien ik dienas cildina un piemin kā pirmos celmlaužus.

Nodevēju Kaupu Imanta brīdina:

«Vai padomāji, ka darbs tas tavs, ja paliek tavi brāļi svešo vergi, kas piedzims postā augum augumos?» — Mums tagad Rīgā ne tikai viens vien Kaups.

Bez stāstījumiem pēdējā tikšanās dienā Alunāns parādīja arī vairākas vēstules. Tās viņš, kā pats teica, nemēdzot uzglabāt, dažas saplēsa, arī Jēkaba Dubura vēstuli. Tā bija rakstīta satraukumā sakarā ar Alunāna piemiņas un atbalsta fondu. Alunāns nepiekrita līdzekļu saglabāšanai fondā, kas bija nodibināts pie Jaunā teātra viņa 60 gadu jubilejas un atvadu gadījumam no teātra vairāku simtu rubļu apmēros. Viņš vēlējās šo naudu saņemt savām un ģimenes vajadzībām. Duburs, kas fondu pie teātra pārzināja, vēstulē Alunānam pārmeta nepiekāpību. Tas pataisot viņam sirmus matus un iedzišot nelaikā kapā.

Kad sniedzu atpakaļ izlasīto Dubura vēstuli, viņš man teica: «Nu redz, kad Duburs nomirs, es atkal būšu vainīgs . . . »

Alunāna draugs Jēkabs Duburs, viens no ieverojamākiem latviešu aktieņiem un režisoriem, bija RLB un Jaunā teātra direktors. No viņa dzimšanas šogad pagāja 100 gadi, un viņš nomira četrus gadus pēc Alunāna — 1916. gadā bēgļu gaitās Somijā.

«Man rokā iemeties tas bende — reimatisms — vai būtu ar mieru uzrakstīt, es saukšu priekšā,» teica Alunāns.

Apstājies istabas vidū viņš tūlīt sāka: «Gabaliņš no maniem piedzīvojumu uzzīmējumiem.»

Soļojot pa istabu, izsaucot teikumus ar pilnīgu interpunkciju, tos atkārtojot un ne reizes neklūdoties, neko nepārļabojot, sastādīja galvā rakstu tik ātrā tempā, ka mana jaunā ātrrakstītāja roka ne tuvo nespēja līdzti tikt. Pagaŗā mūŗā man nav atgādijies pieredzēt tādas spējas kādam citam. Alunāns bija apveltīts ārkārtējam gara dāvanām.

Paņēmis rakstu, uzmetis acis, bet nelsājis cauri, to ievietoja aploksnē un lika uzrakstīt adresi. Pasaucis jaunāko meitu Valesku, iedeva nonešanai uz staciju pasta vilcienam. Pēc pāris dienām raksts bija vārdu pa vārdam iespiests toreizējā O. Nonāca, A. Bērziņa un E.

Vulfa vadītajā dienas laikrakstā «Latvija». Rakstā bija atbilde visā fonda lietā, aplinkus arī Duburam un viņa vēstulei, tomēr to nepieminot un arī nepolemizējot ar viņu.

Kādu summu, ja ne visu, Alunāns tomēr saņēma, bet no cita — Bisenieka fonda nesaņēma nekā. Uznāca pasaules kaŗš, izputēja visi fondi līdz ar caru valstības valūtu. Taisnība arī šai gadījumā palika Alunāna pusē.

Alunānam saucot priekšā rakstu, man nāca prātā kāda iepriekšējā gada vasaras nakts, kad līdz rīta gaismai divi vien sēdējām tā laika Aleksandra viesnīcā. Pārdēvēta tā pastāvēja vēl Latvijas laikā ar veco īpašnieku.

Alunāns stāstīja par pārdzīvotā atmodas laikmeta dienām, raksturīgākiem notikumiem tautas augšup ceļā, raksturojot visus tā laika darbiniekus kā šo pirmo sasniegumu virzītājus.

Rakstnieka, aktieŗa, vislabākā novērotāja un stāstītāja gājieni pa šiem vecajiem sarežģītajiem labirintiem, pilniem daudzu gaišu tēlu un tumšu skatu, bija vērts stenografēt. Labas atmiņas un spilgtu stāstījuma spēju dots, šis tēlojums, pārrakstīts un caurlasīts, varēja tūliņ iet uz tipogrāfiju kā kultūrvēsturisks grāmatas manuskripts. Ja tāda grāmata nav iznākusi, tad tādēļ, ka vecā Ādolda mūŗš bija par īsu, raibu, un viņam nekad nebija stenografistes. Pieredzes un objektīvī-tātes viņā bija pārpilnām.

Vaicājumam par jaunu lugu viņš piebilda, ka tiem sešiem mēneŗiem, kas vajadzīgi, kamēr lugu uzraksta, pietrūkstot maizes, tomēr viņš rakstīŗot. Man likās, ka lugu viņš spēj uzrakstīt nepilnā pusgadā.

No stāstītā atceros vēl daudz ko tādu, kas līdz šim palicis nepieminēts un nezināms. Tajā vasaras naktī, pagātnes un nākotnes sapņos laiks bija aizsteidzies nemanot. Kad viesnīcas īpaŗnieka meita, jau piecēlusies, sāka pārvērst nakti par dienu, atveŗot slēģus, pa logu plūda iekšā spēcīgi saules stari. Kā iztrūcies no tumsas straujās pārmaiņas uz sauli, pielēcu kājās, bet Alunāns priedīgi iesaucās: — Vasara jau ir! — Šis gaismais sauciens par vasaru, sauli un nākotni nav izgaisis atmiņā līdz šim pašam laikam.

No Jelgavas vēl kopā aizbraucām uz Rīgu. Vilciens uz sliedēm gaidīja savu atieŗanas laiku, bet pie kases drūzmējās jo gaŗa rinda braucēju. Kāds dzelzceļnieks, ieraudzījis Alunānu, ievēda viņu kases telpā, un mēs iekāpām vilcienā. Apveltījuŗies novēlējumiem un solījumiem sarakstīties, Rīgā šķīrāmieŗi. Un nekad vairs netikāmieŗi.

Bija 1912. gada ziedonis. Pēc kaŗa dienesta Varŗavā un turpat pēc gada pilsētā privātā darbā poŗoties braukt uz mājām, gāju atvadīties no latvieŗiem, ar kuŗiem biju tuvāk iepazinies biedrībā un sarīkojumos. Kādā ģimenē, kuŗas galva bija fabrikā meistars, teicu: «Pēc

četriem gadiem nu pametu Varšavu uz neatgriešanos. Uz Vidzemi braukšu caur Jelgavu, lai satiktu labu jaunības dienu draugu. Še laikam ir klājies par daudz jautri, neesmu paspējis uzrakstīt, pārsteigšu, atvainošos.»

Ģimenes galva paskatījās uz mājas māti un jautāja: «Kā tas tur bija?» Mājas māte pacēla acis uz mani un teica: «Cik žēl. Pirms kādas stundas pastnieks pienesa «*Dzimtenes Vēstnesi*». Teātra tēvs miris.» Minēja datumu — pirms dažām dienām.

Šī nāves ziņa īsi pirms došanās ceļā mani bezgala satrieca. Sev pārmetu — vienmēr un visur tu nonāc par vēlu, nekur dzīvē netiksi, varbūt tikai viņā saulē nonāksi laikā . . . Sajutos bezgala vainīgs.

Kalendāra vēstulniekā vēlāk lasīju: «Ed. Līcim, Varšavā: Kur palikāt, vai nesaņēmāt vēstuli zināma izdevuma lietā? Citā gada gājumā bija rakstīts: Kur pazudāt kā žīds pa Miķeļiem? To vēstuli netiku saņēmis, bet tas vainu nemazināja, nekā vairs te nevarēja labot.

Nokļuvis Rīgā pāris dienas pēc bērēm, atradu visas avīzes pilnas ar nekroloģiem un bērņu aprakstiem. Teātra tēvs bija aizgājis no savām dzīves gaitām pašā ziedonī.

Par pēdējiem viņa dzīves gadiem un dienām man vēlāk Jelgavā stāstīja viņa meitas. Viņa dzīves biedrei Angelikai Alunānei Latvijas valsts jau neatkarības sākuma gados nolēma izmaksāt pensiju. Arī Baumaņu Kārļa meitai maksāja pensiju pirms likuma pieņemšanas.

Jau nākamajā gadā pēc Alunāna nāves Jelgavas Jāņa kapos pacēlās piemineklis, tolaik viens no dižākiem, modernākiem un pats pirmais latviešu skatuves mākslas darbiniekam — aktierim un lugu rakstniekam.

Piemineklī ieraksts: Latviešu teātra tēvam — Latvieši. Par pieminekļa tapšanu jo sevišķi rūpējās Rīgas latviešu biedrības Teātra komisijas priekšnieks Jānis Brigaders.

Ikreiz, kad gadījās būt Jelgavā, mani ceļi veda pie pieminekļa. Kapa vieta bija labi apkopta, pie pieminekļa pakājes nolikti svaigi ziedi, arvien nāca apmeklētāji. Tam pāri gājuši kaņģi, kapsēta sapostīta, bet pats piemineklis vēl šodien stāvēt kā bijis. Bergmaņu māja Filozofu ielā, kur Alunāns pēdējos mūža gadus dzīvoja un mira, arī patvērusies neskarta lielajā ugunsgrēkā. Pēc kādām ziņām tur tagad otrā stāvā ierīkots Alunāna piemiņas muzejs.

Alunāna bērņu uzņēmumi parādījās kino filmā priekš Pirmā pasaules kara. Kupleju iedziedājumi skaņu platē gramofonu sākuma laikā līdz Latvijas neatkarības gadiem vairs nebija saglabājušies.

Otrā pasaules karā vācu okupācijas laikā Jelgavas latviešu teātri pārdēvēja par Ādolfu Alunānu teātri sakarā ar viņa jubilejas gadu. Tāds nosaukums arī tagad Tautas teātrim.

Vispusīgais, straujais karotājs, mūsu teātra tēvs nepiedzīvoja Latvijas valsts tapšanas dienu. Bet tā pienāca drīz — jau sestajā gadā pēc viņa aiziešanas.

Par visas ievērojamās Alunānu dzimtas vietu latviešu kultūras vēsturē Kārlis Ulmanis 1939. gadā uzdeva sarakstīt kopīgu Alunānu cilts monografiju, bet iesākto darbu pārtrauca karš un okupācijas. Vienā daļā — attiecībā uz Ādolfu Alunānu to paveica trimdā Arturs Bērziņš.

Alunāni — Juris, Pēteris, Nikolajs, Ādolfs un citi tautas atmodas laikā un vēlāk mūsu kultūras apcirkņos sējuši ievērojamu zelta kviešu krājumu.

Kad šai gadā atskatāmies uz Rīgas latviešu biedrības simts gadiem, neviens nevar paiet garām teātrim. Šo pašu pirmo profesionālo latviešu teātri pie Rīgas latviešu biedrības no tā sākumiem 15 gadus ilgi vadīja Ādolfs Alunāns, pulcinot ap biedrību visplašākās tautas aprindas. Tai pašā laikā citās Latvijas pilsētās un uz laukiem radās amatiešu teātra vienības un pirmie biedrību nami ar skatuvēm, un arī no latviešu teātra sākumiem šogad atzīmējami 100 gadi.

1968

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

Hermanis Enzeliņš

(1867–1953)

No visiem 18 Latvijas Tēvzemes balvas laureātiem šo gadu gājumā vairs dzīvajos palikušies četri: Dziedonis-aktieris Adolfs Kaktiņš, Amerikā; sportists Jānis Dāliņš, Austrālijā; dziedone Milda Brechmane-Štengele un valodnieks, prof. Jānis Endzeliņš, (Hermaņa Enzeliņa brālis) (H. E. paskaidroja, ka viņa ģimenes vārda rakstā nav domstarpību, bet tikai gadījums — pie viņa pases izrakstīšanas), Latvijā. Turpat miruši jau agrāk: Prof. Pēteris Šmits, Dr. agr. h.c. Jānis Mazvērsītis, Vilis Plūdonis, Juris Bebris, Edvarts Virza, Kārlis Zāle-Zālītis, Jūlija Skaidriete Vārta, Jānis Akurāters, Alekssis Mierlauks, Aspazija un komponists Alfrēds Kalniņš, boļševiku okupācijas laikā.

Trimdā miruši: gleznotājs prof. Vilhelms Purvītis, skaņradis prof. Jāzeps Vītols, abi ar Eiropas slavu, un Hermanis Enzeliņš.

Pēdējais bija lauku reprezentants.

No visiem šiem Latvijas laika Tēvzemes balvas laureātiem par lauksaimniekiem vārda tiešā nozīmē varētu nosaukt H. Enzeliņu, J. Dāliņu (saimniekoja Valmieras apriņķī), dzejnieku Ed. Virzu (saimniekoja savās Bilītēs, bija arī savā pārliecībā zemnieks no galvas līdz kājām, kā to redzam ne tikai Straumēnos) un Dr. agr. h.c. J. Mazvērsītis (Lauksaimniecības vidusskolas direktors Jelgavā).

Visiem pārējiem ar lauksaimniecību bija mazāks sakars. Tie bija vairāk, vai arī pavisam *tikai* zinātnieki, mākslinieki, rakstnieki (gleznotāji — 1, tēlnieki — 1, skolu darbinieks-paidagogs — 1, komponisti — 2, aktieri — 2, dziedātāji — 2, valodu zinātnieki — 2, rakstnieki-dzejnieki — 3).

Ja ņemam vērā, ka visiem četriem pieminētiem lauksaimniekotājiem Tēvzemes balvas piešķirtas ne kā lauksaimniekiem, bet par nopelniem citā, plašākā nozīmē, kā Virzam rakstniecībā, Mazvērsītim — agronomijā, Enzeliņam — lauku kopdarbībā un Dāliņam kā

Hermanis Enzeliņš

pasaules rekordistam sportā, tad jāpieņem, ka par lauksaimniekošanu nav piešķirta neviena balva, lai gan priekšzīmīgu lauksaimnieku mums Latvijā bija ļoti daudz.

Pievestais vien jau apgāž dažu literātu vienpusīgus apgalvojumus, it kā Kārlis Ulmanis nevēlēties sekmēt tautas garīgo vērtību atziņu un augšanu, bet tikai saimnieciski laicīgo, pieturēdamies savos pamatos tikai pie lauksaimnieciskām interesēm uz garīgo rēķina. Tāpat kā Draudzīgais aicinājums skolām, arī Tēvzemes balva radās viņa ierosmē, un, pats par sevi saprotams, arī piešķiršana notika ar viņa līdzdalību.

Pieņemams gan, ka valsts patstāvības netraucētā, nepārtrauktā turpinājumā apbalvoto skaits būtu jau vairāk kā dubultojies un starp viņiem atrastos arī kāds praktiskos panākumos priekšzīmīgs lauksaimnieks.

Pats šis saraksts par latviskās garīgās un saimnieciskās kultūras reprezentantu atzišanu un apbalvošanu īsu gadu tecējumā nav izsmelts. Bet kas tur iegājuši, ir pilnīgi tā cienīgi.

Par Hermani Enzeliņu līdz šim atklātībā parādījušās tikai dažas recenzijas laikrakstos. Hermaņa Asara kāds plaša veida manuskripts par lauksaimniecības attīstību un Enzeliņa līdzdalību šajās lauku sabiedriskās kopgaitās, laikiem mainoties, palicis neiespiests. Tādēļ īss apskats par viņa rošību mūža gaitās un panākumiem, kā maza atzinība tam laikam un darbam varētu būt laikā un vietā. Arī ierosinājumam un labai priekšzīmei turpmākā darbā un cīņā par savu tautu un valsti.

Kultūrvēsturiskam apskatam sekos turpinājums.

Lai kur esam un kas esam, ikviens turam svētu to zemi, kuŗa balstīja mūsu pirmos soļus. Savā vēsturiskā attīstības gaitā mēs visi esam kā viena liela un spēcīga latviešu arāju cilts, kuŗas sākums nav zināms, bet pamats, uz kuŗa tā mita, ir zeme mūsu Dzintarjūŗas krastos ar māmuļu — Daugavu.

Patiesībā pilsētas latviešu pagātnē nekad nav bijušas viņu stiprā puse. Vēl vairāk — tās bieži dibināja sveši ienācēji, kas tur nostiprinājās kā valdkārīgs elements. Tādēļ mūsu attīstības un patstāvības centienu pamati likti no apakšas — tie nākuši no laukiem, kuŗu saimnieciskā dzīve vēl šobrīd ikvienā lauksaimniecības valstī ir visu pamatu pamats.

Latviešu tautas saimnieciskās un garīgās augšupejas sākums vispilgtāk vērojams vispirms pagājušā gadsimta beigu daļā. Tās galvenais dzinējspēks bija latviešu gruntniecības nodibināšanās. Šī augšupeja nebija vienmērīga visās vietās un laikos. Straujāku un lēnāku attīstību uz vietas radīja vietējie apstākļi un personas, kas to veidoja un vadīja.

Baltijas lāuksaimniecības biedrības 40 g. atceres svētkos K. Ulmanis, kā tas redzams no viņa runas stenogrammas, kas tādā veidā nodrukāta vienīgi Valmieras «Zemē», pateica: «Baltijas lauksaimniecības biedrībai nākas liela atzinība, ka taisni Valmierā tika īstā, patiesā kopdarbības ideja izauklēta. Ja es saku, ka pienākas pateicība un pienākas visiem biedriem un darbiniekiem atzinība, tad tā pienākas dibinātājiem, bet vispirmā kārtā tam vīram, kas BLB vadījis visus šos

gadus, proti Hermanim Enzeliņam (aplauši). Es pievienojos jūsu atzinības apliecinājumam, jo šodien te mēs esam daudzi kopā, kas esam no biedrības un Hermaņa Enzeliņa daudz mācījušies. Arī es esmu gājis šai pašā skolā, un esmu vēl līdz šai dienai priedīgs, ka esmu šai skolā gājis . . .»

«Ja tagad saka, ka mūsu pagastu pašvaldības un biedrības ir iezīmējušas ceļu valstij, tad tas ir pareizi, un te atkal ir Baltijas lauksaimniecības biedrība, kas gatavoja darbiniekus jaunajai valstij (Aplauši), un mēs varam atkārtoti teikt, un arī šodien to apliecināt, ka zemnieks mūsu valstī var patiesi lepns būt uz to, ko viņš ir sasniedzis vienas paaudzes mūžā, jo divas paaudzes mēs pilnīgi nevaram teikt, kas būtu strādājušas pie tagadējā lauksaimniecības pacelšanas darba.»
Jau šī, sava laika tik nozīmīgā, atsauksme vien daudz ko pasaka.

Hermanis Enzeliņš, dzimis 1867. g. 2. septembrī, savus senčus izsekojis arhīvos līdz 17. gadsimtam. Daži no tiem bijuši spējīgi ieņemt atbildīgas vietas tanī laikā kā muižas stārasti un skolotāji. Tādēļ arī dažiem no tiem jau pirms zemnieku brīvlaišanas 1819. g. dāvāta brīvība, un kāds no tiem jau piedalījies ķeizara Aleksandra II kronēšanas svētkos Maskavā. Enzeliņa senču dzimta saradojusies ar vēlākā dzejnieka Ruģēnu Jāņa dzimtu (Jānis Ruģēns no 1817.—1876. g. «Kad atnāks latviešiem tie laiki?»). Šie senči bijuši dedzīgi darba darītāji un arī Brāļu draudzes locekļi. Valmieras novadā ieradusies no Rūjienas novada Ipiķiem, kā to konstatējis senatnes pētījumos pats Enzeliņš.

Pats diženākais viņu pēctecis H. Enzeliņš (še nepieminot viņa brāli valodnieku), pēc apriņķa skolas beigšanas bijis lauksaimniecības māceklis muižā, pēc tam saimniecības vadītājs nomātā muižā un vispēc Mičkēnu māju īpašnieks Kauguros, kuŗas viņa tēvs jau 1863. g. bija iepircis par 5080 rubļiem (tanī laikā zeltā) dzimts īpašumā.

Jau sākumā H. Enzeliņš, ievēlēts vietējā pašvaldībā un darbojoties baznīcā, kala plašākus, tālejošus plānus. Nodibinājis Kauguru bezmaksas bibliotēkas biedrību, kopā ar 22 citiem pagasta zemniekiem, ķērās pie Kauguru lauksaimniecības biedrības dibināšanas. Tas bija 1898. g., kad no dzimtsbūšanas atcelšanas bija pagājuši turpat nepilni 80 gadi. Šī biedrība kā tāda tuvāko 8 draudžu apgabalā bija pati pirmā.

Viss sākts ne no kā. Un iesākās straujš darbs. Pats priekšnieks visu pasākumu vadītājs, sekretārs, korespondents, arī lektors, biedrības

izdoto laikrakstu redaktors un galvenais līdzstrādnieks — viss vienā personā, bez algas, bez kādas atlīdzības.

Tie patiešām bija citādi laiki nekā mūsu vēlāk pārdzīvotie. Un citādi ļaudis vadīja paša šī laikmeta sākumu, nekā tas bija pēc tam, kad bieži dzīvoja un darbojās pie pilnas bļodas.

Tam visam pamatos tad vēl bija tikai darba prieks, ticība pašu darba panākumam un sākta neatlaidība zemnieku interešu aizstāvībai un attīstībai kopdarbībā, — kā lauksaimniecībā, tā vispār saimnieciskās un garīgās attīstības plāksnē, viņu vajadzībās un garā.

Un visam tam sekoja strauji panākumi un visplašāko aprindu pretimnākšana. Tādēļ jau 1903. g. Enzeliņš ķeras pie tik liela pirmreizēja pasākuma, kā lauksaimniecības izstāde Valmierā. Tās sarīkošana izvērtās par plašu notikumu ne tikai Ziemeļlatvijā, bet visā zemē. Ieradās nepieredzēts apmeklētāju skaits — 14.000. Izstādes sarīkotāju bažas par varbūtēju plašo iekrišanu sakarā ar prāvajiem sarīkošanas izdevumiem pārslēdzās pašapzinīgā priekā par prāvu līdzekļu atlikumu turpmākā darbā. Izstādē reprezentējās ne tikai vien lauksaimniecība, bet arī pārējās tuvās nozares — rūpniecība, mājturība, amatniecība un viss, kam kāds sakars ar lauksaimnieku dzīvi un darbu. Apskatot kādu izstādes daļēju uzņēmumu, mēs skatām 6-7 kuļgarnitūru tvaika mašīnas. Jau sākās strauja pāreja no labības izkulšanas rijās uz mašīnu darbu. Izstādītās kuļmašīnas, kuŗai katrai par sevi bija turpat veselās lauksaimniecības vērtība, firmas pa lielākai daļai neveda atpakaļ uz Rīgu, jo tās nopirka lauksaimnieku sabiedrības un atsevišķi lauksaimnieki.

Pats H. Enzeliņš, kas savus pēdējos trimdas gadus vadīja Vācijā veco ļaužu mītnē Farelē, izteicās, ka neviena izstāde vēlāk vairs nav spējusi savākt ārpus Rīgas tik daudz šo lauksaimniecības mašīnu, ne Valmierā, ne citur kā šī pirmā izstāde.

Sakarā ar tanī laikā tik plašo pirmo izstādi Valmierā, varam iedomāties, ka apmeklētāji uz pašu sarīkotāju skatījās kā uz triumfatoru. Tāpat laikam arī krievu policija Valmierā. Bet tai, pagaidām, no visa izstādes spožuma nav vēl it nekāda praktiska labuma — tikai lieki dežūras pienākumi. Algas vājas, bet pats tas sastāvs, ja kāds vēl atcerās šos policijas laikus, ne visai teicams. Un te nu notiek kāds tiem laikiem raksturīgs incidents.

Pie Enzeliņa izstādes birojā iesteidzas kāds policijas kungs un sāk piesieties par nezin kādām tur patentēm. Bet E. zina, ka visi izstādes

papīri («bumagi») kārtībā. Un viņš nav tas vīrs, kas kautkā pie policijas gribētu pielabināties ar kukuļa pasniegšanu uz lauksaimniecības izstādes rēķina. Izceļas asa vārdu maiņa un abi, katrs ar savu taisnību, saskrienas krūtīs. Tikai vērojams, ka E. itkā gribētu uzmācīgo policistu izraidīt no biroja.

E. ir liecinieki — pilsētas galva un citas sabiedriskas personas, bet policijas kungam — savi policisti, kas vēl svarīgāki.

Lieta tiek ievadīta Rīgas apgabaltiesā ar pantu par cietumu, kā tas stāv likumā par pieķeršanos pie «kroņa pogām», bet sevišķa panta par civilo pogu aizsardzību nav. Vai nu šī pati lieta tiešām bija tik nopietna, vai arī paši latviešu advokāti Rīgā tik mazdūšīgi, bet neviens no tiem, tad jau tik daudziem, neuzņēmās E. šai lietā aizstāvēt. Beidzot gan E. atrada sev kādu citu, bet pats šī cietuma drauds gulēja pār viņa galvu ap gadu, un, kā E. atzīstas, viss tas tracis nekādā ziņā nav nācis viņam par labu ne labsajūtas, ne veselības ziņā.

Pašās beigās, negaidot, viss tomēr aizgāja pa labo ceļu. Kad tiesnesis sūdzētājam jautāja- nu pastāstiet tiesai, kā tās lietas tur bija . . . cietējs iesāka: nu tā jau tik daudzi bija . . . Viņš bija briesmīgi dusmīgs . . . Es nezīnu, kas ar viņu bija noticis . . . bet tādu es vēl nekad viņu nebiju redzējis.

Pati tiesa arī pazīst savus ļaudis un savu policiju. Brītiņu tā skatās uz E., sarunājas un taisa savu lēmumu: pārējos policijas lieciniekus nenopratināt un Enzeliņu attaisnot.

Tas bija kā visu labo garu glābiņš pašam E., bet vēl vairāk viņa jauno organizāciju darbam.

Pašas izstādes dienas, neskatoties uz tūkstošgalvainiem apmeklētāju plūdiem, norit tik priekšzīmīgi, ka policijai nav darba — atliek tikai noskatīties. Un pazīstot E. nosvērto angļu mieru, pats policijas izprovocētais notikums izklausās drusku līdzīgs sava laika anekdotam. Kad šē trimdā apprasos — kuŗš no abiem strīdū bijis uzstājīgāks un kuŗš pālicis vairāk cietējs, E. atmet ar roku: «Vēl šodien pats nezīnu īsto taisnību un cik tāļu kuŗš kuŗu aizkāra. Biju arī uzbudināts.»

Toreiz biedrībai vēl nebija ne sava agronoma, ne citu speciālistu un darbinieku. Viss sarīkojums gulēja uz E. paša pleciem un izdevās vairāk kā priekšzīmīgi.

Bet E. nav tas vīrs, kas apstātos vai gulētu uz lauriem. Jau tā paša gada rudenī biedrība sarīko savus pirmos piensaimniecības kursus.

Pie šiem kursiem es pakavēšos drusku vairāk, jo tiem tanī laikā un vidē bija ārkārtīga nozīme; tie savīņoja visu plašo apgabalu.

Sarīkošanai bija saņemta Krievijas Zemkopības ministrijas atļauja, un par to rakstīja laikraksti.

Tanī laikā Leipciņas universitātē Vācijā studēja agronomiju kāds zemgaliētis no mūsu Bērzes pagasta. 1903. g. vasaras brīvlaikā viņš uzturējās Latvijā un bija ar rakstu pieteicies Rīgas latviešu biedrības lauksaimniecības nodaļai par šo kursu piensaimniecības instruktoru. Pēc pirmo kursu noturēšanas paša biedrības lauksaimniecības nodaļas priekšnieka zv. adv. J. Reinfelda Nitaures Ķeču muižā, šis agronomijas students, kam aiz muguras palika 25 gadi, ieradās Valmierā. Šī ierašanās bija liktenīga kā Kauguru lauksaimniecības biedrībai, tā tās priekšniekam H. Enzeliņam, pašam jaunajam lektoram un nākamai Latvijas valstij — viņas rīta ausmā. Kas bija šis jauneklis, kas pirmo reizi savā mūžā ieradās Valmierā pie E. sarīkot piensaimniecības kursus? Tas bija Kārlis Ulmanis. Valmierā viņš ieradās 1903. g. 23. augustā (pēc vecā stila).

Jau 1902. g. viņš bija Bērzmuižā sarīkojis pirmos piensaimniecības kursus, tagad nāca kā paša likteņa sūtīts uz ziemeļiem pie Enzeliņa.

Latvijas valsts ieguva dzīves cīņās norūdītu nākamo valsts vīru, kuŗa saimnieciskās zināšanas un apņēmība īstenošanā pacēlās vēlāk laika līmenī veselu galvas tiesu augstāk par vairumu pārējo. H. Enzeliņš ieguva sev palīgu un draugu savu pasākumu izvešanā. Šī personīgā saskare nebeidzās arī vienam aizejot trimdā: pirmo reizi labprātīgi — uz Eiropu un Ameriku, bet otrreiz varmācības ceļos uz Āzijas pusi.

Šis pirmā Latvijas nākotnes kalēja ceļš, kas sākās Valmierā, vēl gāja cauri Krievzemes cietumu, 7 gadi trimdā, trūkumu un slimības gultu, kur bija jācieš, jārūdās, jāpapildinās vēl trešā augstskolā, pirms varēja sasniegt apsolīto zemi, lai atkal atgrieztos un caur Valmieru nostaiģātu uz Rīgas pili.

Šinī vietā mani visvairāk interesēja H. E. un citu tā laika gaitnieku personīgie iespaidi, viņu novērtējums par Ulmaņa personību, pirmo reizi tiekoties ar viņu Valmierā un novadā. Šinī ziņā man iznāks U. personības raksturojumā nogriezties no galvenā ceļa drusku sānis raksturojumā, ko neesmu atradis viņa biografijās.

Hermanis Enzeliņš stāsta:

Pirmo reizi Ulmani redzēju 1899. g. 17. decembrī Rīgā. Tad viņam bija 21 gads. Viņš vēl nebija ne Cīrihes politehnikas, ne Leipciņas universitātes students, bet lauksaimniecības un tās nozares jautājumos bija paspējis plaši sagatavoties pats uz savu roku. Latviešu lauksaimnieku III. kongresā, kas minētā gadā notika Rīgā un turpinājās divas dienas, U. lasīja referātu par piensaimniecību. Runāja par lopkopības,

piensaimniecības pacelšanu un ienākumu vairošanu, piena centrifugām, kopmoderniecību dibināšanu un ražotā sviesta sūtišanu uz ārzemēm.

Noklausoties šo priekšlasījumu, guvu iespaidu, ka runātājā, vēl jaunā cilvēkā, piemājo kāds neizmērojams iekšējs spēks, savienots ar mērķtiecīgu gribu — ne tikai izrunāties, bet visu īstenot darbos. Šis iedzimtais latviešu zemes spēks nepārvarami lauzās uz āru — uz zemnieku sētu, kuŗā mita tautas vairākums, ar kuŗu viņš bija saaudzis, likdams roku pie arkla balsta Zemgales plašā līdzenumā. Tur viņš jau bija ieraudzījis to saimniecisko pamatu, uz kuŗa veidojama tautas materiālā un politiskā patstāvība.

Pēc kādiem četriem gadiem šis jauneklis, jau kā Leipcigas augstskolas students, ieradās pie manis Valmierā. Daļa no maniem pirmiem iespaidiem nāca viņam līdz, kaut arī personīgi ar viņu nebiju izmainījis ne vārda. Ārēji sīkumi par pirmo tikšanos ar viņu vairs nav palikuši atmiņā.

Tas notika lauksaimniecības biedrības telpās, kur nostaigāju darbā no sava pagasta ikdienas. Šis darbs, pēc lieliski izdevušās izstādes, arvien vērsās plašumā, bet nekādu atsevišķu algotu darbinieku nebija.

Ulmanis bija ieradies lauku vadmalas uzvalkā. Tāds pats vienkāršs, lauku uztverē — dabīgs, viņš bija redzams pa visu uzturēšanās laiku Valmierā, arī vēlāk. Arī viņa gaita bija zemnieciska, bet pašapzinīga.

No pirmās sarunas sākuma es jau vēroju, ka šis ārzemju students labi pārzina mūsu lauku apstākļus un zina, kas jādara un kā. Kā pirmā mūsu saruna, tā pārējās, bija diezgan īsa un grozījās ap tīri praktiskām lietām — lauksaimniecības biedrības darbu un piensaimniecības kursu sarīkošanu, kādos nolūkos U. bija ieradies. Gandrīz visu pārējo mēs atstājām malā. No sākuma līdz galam viņu neinteresēja nekādas sīkumīgas sarunas, ne arī kādas draudzības meklēšana. Tāpat ne alus, tabaka un kārtis. No pirmās dienas iegājis praktiskā darbā ar savu iekšējo degsmi, viņš runāja tikai par to un kas ap to. Esmu pārliecināts, ka laika kaveklim viņš savā mūžā nav stāstījis nevienu anekdoti, kas vēlāk pie mums ieviesās modē.

Man liekas, ka U. jau tad kā jauneklis bija nobriedis savas dzīves uzskatos un aicinājumam darbā, jo pēc Valmieras vairs nepārmainījās.

Kā to teica vēlāk Ed. Virza, Ulmanis ticās uz zemniekiem, zinādams, ka šajā pusē guļ nedzimusi valsts, kas kādreiz modīsies.

Beidzis savu vēl uzglābāto mazo atmiņu stāstījumu, E. brīdi apstājās, itkā pārdomās atiedams atpakaļ uz savu sākotnējo darbu jaunībā, kam sakars ar pārējo, un tad lēni piebilst: «... un kas man toreiz teica, ka jāatceras vecumam tādi sīkumi, personīgi psiholoģiskā puse. Ka U. būs pats dižākais vīrs Latvijas saimniecībā vispār un

tiks tulkota ne tikai vācu valodā vien un tagad, kā mēs to zinām, tiek atzīta un lietota kā viens no augstvērtīgākiem šādiem darbiem. Un kas man pateica, ka šis jaunais cilvēks, mūsu sabiedrības piensaimniecības instruktors, būs nākamais dižākais stūrakmens pie Latvijas valsts ēkas uzbūves un nostiprināšanas. Par U., ko pirmoreiz ieraudzīju pus gadsimtu atpakaļ, tagad varu teikt vienu: jau no pirmās sarunas ar šo jaunekli es mantoju vislabāko iespaidu un arī viņam pilnīgi uzticējos.»

U. personību tuvāk novērojusi un arī šo to pastāsta minēto pirmo piensaimniecības kursu dalībniece, arī kauguriete, E. svaine, kas arī trimdā.

Jā, viņa saka, varbūt tas tagad nav vairāk labi izprotams, šie kursi bija kaut kas vēl nebijis pie mums Valmierā un apkārtnē, tie savīlņoja visu mūsu apgabalu un dalībnieku skaits bija ne mazāks par 60. Pirms trimdas es varēju vēl saskaitīt dzīvajos vairāk kā 20.

Kursu degpunktā bija jaunais runātājs Kārlis Ulmanis, kuŗa stāstījumiem un praktiskiem paraugmēģinājumiem visi ik mirkli sekoja līdzī abas kursu nedēļas. Viņa tērps un gaita bija tik vienkārši, zemnieciski, ka ārēji līdzinājās citiem zemnieku pušiem. Ēda arī izmeklēti vienkāršus ēdienus, bet stiprus dzērienus nelietoja nemaz. Cik viņa gaita bija lēna un nosvērta, tik savā runā teica vārdus strauji un bez apstājas, nemitīgi pavadīdams tos ar roku žestiem, pats iedzīvojies tam visam līdzī. Nenoklusējis un neapstājies, viņš pārņēma klausītājus savā varā, runādams kā uz viņu sirdīm, tā prātu. Runāja ne tikai par zemi, lopiem, pienu un citām praktiskām lietām, bet arī par tautas pārējām lietām un tautsaimniecību vispār. Savai pārrunas temai pieejot objektīvi un dvēseliski, viņš atstāja neizdzēšamu iespaidu uz gadu gadiem. «Kā lai to nu es pasaku!» lēni noteic sarunu partnere M, «viņa runas tolaik bija mūsu sabiedrībā pavisam kas jauns, vēl nekad nedzirdēts.» Par U. sāka jūsmot kā vecā, tā jaunā paauzde.

Es neesmu pārliecināts, ka savā mūžā vēl sastapšu kādu šo kursu apmeklētāju, kas tik labā atmiņā un intelligentā stāstījumā man varētu to pateikt. Un pats arī tur neesmu bijis, ne kāds cits no mana diezgan attālā pagasta apriņķī, ne arī kāds no tuvākiem kaimiņiem.

Un man gribas kautko uzzināt par Ulmani kā jaunekli, kad esam izgājuši caur šo jaunības ostu un katram pūtis savs ceļa pavadonis — vējš, kas tik mainīgs un nāk no visām četrām debesu pusēm.

Lai būtu atļauts tā laika un personu raksturojumā vēl aiziet drusku sāņus no manas sausās saimnieciskās frazeoloģijas. Tas viscaur gan nebūs tiešā sakarā ar saimniekošanas progresu. Tam, ko pastāstīšu, vairāk pieskaŗas žurnālisti, romānisti, liriķi, un es vis tāds neesmu.

Bet man nav nekādu iebildumu, ja kāds šo pirmrakstu izmantotu. Un varu apgalvot, ka neviens no tiem par to šīnī plāksnē nav uzrakstījis vēl ne teikuma.

1903. g. piensaimniecības kursu uzņēmumā es ieraugu pārsvarā sieviešu elementu. Un šīnī virzienā es iesāku lēnām, uzmanīgi izjautāt jau apklusušo stāstītāju.

Sakiet, kā uz viņu skatījās jaunākās tieši no sava elementa, es ieminējos kā nejauši.

Mēs visas sievietes, jaunas un vecas, gājāmursos mācīties piensaimniecību — tikpat vienkārša bija atbilde kā jautājums.

Bet es vēl turpinu: sakiet lūdzu, kāds U. tanī laikā bija pēc sava ārējā izskata?

Un es uzšķīru viņa 1905. g. uzņēmumu Hermaņa Asara sarakstītā piemiņas grāmatā par latviešu zemnieku kopdarbību un pašpalīdzību Valmieras novadā. Šī grāmata kā kultūrvēsturisks atskats par Baltijas lauksaimniecības biedrības 40 gadu darbu 12 drukas lokšņu apmērā jau iesākta iespiest Valmierā «Zemes» apgādā, bet iespiešana pārtraukta 1940. gadā, komunistiem okupējot Latviju. Viss iespiedums, pa pusei vēl korektūrā, uzglabājies. Tā 45. l.p. redzams uzņēmumā katrā ziņā ļoti pievilcīgs jauneklīs. Šo uzņēmumu vēl nekur citur neesmu redzēis.

Stāstītāja uzmet acīs šim uzņēmumam un nosaka: jā, viņš tad bija skaists jauneklīs — dedzīgām acīm, kupliem matiem un enerģiskiem un reizē simpātiskiem un maigiem sejas pantiem.

Vai bija kaut kas novērojams, ka viņš savā jaunības dabā paskatītos un pajūsmotu par līdzīgiem jauniem sieviešiem, t.i. vai viņam tie patika . . . es mēģinu runāt itkā runas dēļ.

To es nezīnu, Viņš nevlirtēja nemaz un ārēji, likās, noturējās pavisam vienaldzīgs visam tam, kam nebija nekāda sakara ar viņa darba programmu.

Un mana sarunu partnere, metot skatu uz pirmo kursu kopuzņēmumu, lēnām turpina: tur tā meiča bija no Vilzenu Arģaļiem — Spodrite Priedīte, un rāda uz kādas jaunas meitas seju labā attālumā no Ulmaņa.

Viņa bija bez sevišķa ārēja skaistuma, bet ļoti sirsnīga un piemīlīga dabā. Sī meiča bija neprātīgi iemīlējusies Ulmanī . . . Varbūt arī citas — viņš sieviešiem patika. Spodrite pati laikam savu iekšējo pārdzīvojumu nemaz neprata noslēpt. Un savās ikdienišķās jautrās sarunās kursa dalībnieki sāka par to jau pazoboties pat U. klābūtnē.

Tad viņš kādreiz pateica:

Nav vērts jau āgri iemīlēt

Un savu sirdi atvēlēt.

Nezinu, vai šis pants bija viņa paša, vai kāda tā laika dzejnieka darinājums.

Pašsimpātīgai Spodrītei bija brālis Emīlis, kuŗš ganursos nebija. Man vēlāk kāda paziņa P. jaunkundze atstāstīja savu sarunu ar Spodrīti. Viņa teikusi: Es tev došu savu brāli Ēmīli, bet dod man Ulmaņu Kārli. Šī Spodrītes draudzene vēl vēlākos gados teikusi, ka Spodrīte pārgājusi vēlāk dzīvot uz Rīgu pie brāļa un palikusi neprecējusies.

Vai sērās par pirmo neizdekušos mīlestību vai aiz citiem dzīves apstākļiem, jā, kas to lai zina. Varbūt, Rīga Spodrītei iepatikās tādēļ, ka tur staigāja viņas pirmais sapņu tēls — toreiz vēl piensaimniecības instruktors un agronoms, bet tagad valsts likteņa vadītājs un pats izlēmējs pēcgālā, lai viņam, kaut no atstatuma, uzņemtu savu skatu. Jo savas simpatijas tam, kā tas nācis saprotams no Spodrītes draudzenes pārstāstītām sarunām, viņa paturējusi līdz beigām.

Pēc sīkas pagātnes romantikas maļiņas pacelšanas mēs klusējām, kā tagad klusa visa šī mūsu pusgadsimta puse.

Kā pārdomās par pagājušo laikmetu un viņa ļaudīm, stāstītāja vēl piebilst: Spodrītei tagad būtu daži gadi pāri septiņdesmitiem. Es nezinu, vai viņa jau mirusi, vai vēl dzīvo. Un ja vēl būtu starp dzīvajām, vai atrodas trimdā, vai kur citur. Bet es negribētu, ka par viņu runā vai raksta.

Stāstījumu noklausās arī Enzeliņa tēvs, viņas nelaiķes māsas vīrs.

Tas viss jau tik sen atpakaļ un nodots pagātnei, viņš lēni nosaka. Un šī tāļā pagātne pati par sevi vairs neprasa ne par kādu sīku noslēpumu noklusēšanu, ne atklāšanu. Tas bija mūsu tautas saimniecības un reizē arī mūsu lauku romantikas atmodas laiks. Un pats Ulmanis bija viens no tiem, kas šo laiku romantiku noveda realitātē.

Lai tas būtu saimnieciskā vai garīgā laukā, vissvarīgākais vispār, pie mums, kā citur, ir pats pirmsākums un šī sākuma celmlauži.

Šo kursu dalībnieki, sarīkotāju ierosināti un apskaidroti, jaunu atziņu un darba ievadā izgāja kā pirmie. Šis pirmsākums nebeidzas, bet paliek ciešā sakarībā ar turpmākiem pasākumu ceļiem novadā. Un šinī nozīmē mums pienākas plašāki minēt šos pirmos kursus. Te tāļāk nemaz nav jāpiemin vairs lepnie sugas lopī, moderniecības, eksports, kas lauksaimniecībai deva ienākumus, bet mūsu valstij ārzemju valūtu, bez kuŗas, kā to zinām, neiztiek neviens.

Šie kursi, kā jau minēts, notika tanī pašā izstādes gadā un sākās 5. septembrī. Kā apraksts liecina, piedalījušās 49 dāmas un 12 kungi no tuvākas un tālākas apkārtnes. Biedrības priekšnieks H. Enzeliņš vēl 1937. gadā biedrības laikrakstā «Zeme» raksta: «Šie kursi visu vēl dzīvo viņu dalībnieku atmiņā ir neizdzēšami ierakstīti . . . »

Kursu apraksts vēl liecina par lektora sirsnību, dedzību, ar ko viņš saistījis ap sevi dalībniekus, kuriem ar savām nenoliedzamām darba spējām, zināšanām un vaļsirdīgi laipno skatu pratis iedvest darba patikšanu un cītību, kā arī apņemšanos visus savus pienākumus kārtīgi pildīt līdz galam.

Neaizmirstams un sajūsmas caurstrāvots bijis kursu noslēguma vakars. Atvadoties «tikai reta acs palikusi sausa».

Līdztekus kursiem, Ulmanis tanī pašā laikā vēl nolasa referātus par lokkopību un piensaimniecību divās Kauguru lauksaimniecības biedrības sapulcēs.

Šis darba sajūsmā Valmierā sāktās dienas es pieminu plašāki sakarā ar tā laika garu un personām, kas reprezentēja šo laikmetu. E. tapa par vienu no vizicilākiem saimnieciskās un sabiedriskās dzīves vadītājiem uz laukiem, un še meklējams arī darba sākums mūsu izcilākam valsts vīram.

Man jāatzīstas, ka vakar es visvairāk domāju par pirmajiem mūsu kursiem 1903. gadā, un no šiem kursiem mums ir palikušas visskaistākās atmiņas. Tas vairs nav atkārtojams, tas arī neatkārtosies, jo tā bija taisni pirmā, nupat kā pamodusies sirsnība ar lielu spēku, ticību un pašvību uz zemi.

Beidzot 1905. g. studijas, pirms savas otrreizējas ierašanās Valmierā U. raksta E.: «Esmu pārliecināts, ka mēs abi varēsim, kopā strādādami, vispārībai labi kalpot, kopā ar saimniekiem pašiem, satīcībā un roku rokā ar viņiem strādāt, pūlēties un censties, ka jau drīz mēs varēsim sasniegt savu kopējo mērķi — mūsu saimnieciskās un garīgās labklājības celšanu un nodrošināšanu.»

1906. g. 24. septembrī nodibinājās Rīgas lauksaimniecības centrāl-biedrība, kas domāta Latvijai kā biedrību centrs. Jautājums par vienas vispārīgas latviešu zemkopju biedrības dibināšanu bija pacelts jau zemkopju I. un II. kongresā, kas notika RLB 1871. un 1873. g. Ap biedrības sēdekli un pārvaldi notiek sīvas cīņas.

Daži lielāki lauku centri, kur jau bija sākušās plašāk darboties lauksaimniecības biedrības, šo jaundibināmo centrāli vēlējās sev. Arī Rūjienas zemkopības biedrības sanāksme, kas deleģēja pārstāvjus centrāles dibināšanas sapulcē Rīgā, neatzina Rīgas centrāli — Rīgā neesot nekādas lauksaimniecības. Tāpēc uzdeva diviem izvēlētiem biedrības valdes vīriem kā pilnvarotām personām centrāli pievākt Rūjienas zemkopības biedrībai.

Kā vienai no visvecākām tai bija plaša prakse, īpašumi-nami, arī spējīgi darbinieki. Sākusi darboties 1877. g. kā Vidzemes vispārderīgās sociētātes zaru biedrība ar centru Tērbatā, šī vecākā māsa Rūjienā 1902. g. nosvinēja sava 25 gadu darba jubileju, sarīkojot

plašu, labi izdevušos lauksaimniecības izstādi. Pasūtīnātais kaŗa orķestris no Tērbatas lepnajiem un patriotiski noskaņotiem rūjieniešiem pie atklāšanas un pēc tam savas piecas, sešas reizes noskandēja «Dievs, svētī Latviju!»

Šis novads bija arī pirmais plašākais neatkarīgas lauksaimniecības šūpulis mūsu zemē. To bija ievadījis Lielrūjienas muižas īpašnieks Hamilkārs Felkerzāms, pats stāvot par latviešu mazgruntniecības nodibināšanu, pavadot zemes pārdošanu ar savu klasisko novēlējumu: «Lai bagātiem tēviem nesekotu nabagi bērni.»

(Ja kolchozu lielīpašnieks Maskavā, vispār, būtu spējīgs ko mācīties par turību un nabadzību, viņš varētu pamācīties no šī vecu laiku muižnieka Felkerzāma).

Centrāle tomēr nodibinājās Rīgā ar tās nosaukumu. Par centrāl-biedrības vadītāju izvēlējās spējīgāko darbinieku laukos — H. Enzeliņu. Bet, liekas, arī viņam ne sevišķi patīcis šis «Rīgas» lauksaimniecības gars, jo pēc kāda laika viņš no šīs darbības atteicās, piegriezdamies atkal pilnā mērā darbībai savā novadā. Arī sarunā vēlāk par šīs centrāles vadītājiem pirmsākumā atsaucās ne visai atzinīgi. E. guva sekmes viscaur darbā tādēļ, ka vadītās organizācijās tika apveltīts ar uzticību un rīcības brīvību.

Hermanis Enzeliņš bija arī viens no ievērojamākiem latviešu, tā sauktās, kopdarbības — «kooperācijas» veicinātājiem, Ja arī ne teorijā, tad pieredzē, tiešā praksē.

Viņš 1910. g. nodibina un vada Valmieras lauksaimnieku ekonomisko biedrību, ko vēlāk pārdēvē par Baltijas patērētāju biedrību. Tai pusotra tūkstoša biedru, prāvs paju kapitāls, nekustami īpašumi, nodaļas Alojā un Strenčos. Vienā 1938. g. šī biedrība pārdod preces pāri par trīs miljoniem latu.

Savā darbā H. E. ir vīrs, kas nepazīst vekselus, bet visu maksā skaidrā naudā, neskatoties uz apgrozījumu plašumu. Jau 1908. g. viņš pārdod 180 vagonu (pari par 30.000 maisu) mākslīgo mēslu. Ar tiem apgādā pat vairākus Iekškrīevijas nōvadus.

Visi viņa vadītie pasākumi neskarti iziet cauri visām saimnieciskām krīzēm.

Kā anekdots Enzeliņa praksē izskan kāds patiens gadījums: Enzeliņš pasūta kādai vācu firmai prāvu vairumu mākslīgo mēslu. Firma par lielo darījumu iepriecināta, bet vēl kaunīgi apjautājas par maksāšanas termiņiem. Jo praksē tā iegājies, ka šo mantu lielo tiesu visur ņem uz kredita, bet rēķinu noslēdz, kad zemnieki realizē ražu. Enzeliņš šai vācu firmai atbild: mani neinteresē maksāšanas termiņi — es maksāju katrā, bet mani interesē tikai preces cena un labums.

Aprīnojamā darba straujumā, priekšzīmē un mērķa plašumā Enzeliņš bieži metās darbā pāri savām organizācijām, uz āru.

Nodibina 1900. g. Kauguru Mūrmuižas krāj-aizdevu sabiedrību, vēlāk pie BLB, 1917. g. — kopdarbības sabiedrību «Zeme» (arī grāmatu veikalu un spiestuvi). Pēc tam vēl cukurbiešu audzētāju biedrību un 1. laukkopības pārraudzības biedrību Latvijā.

Tanī laikā uz laukiem sāk labību izkult arvien vairāk ar mašīnām. 1908. g. Enzeliņš nodibina un vada Vidzemes tvaika kuļmašīnu īpašnieku biedrību, kužā kuļmašīnas apdrošina 138 sabiedrības un 135 privātpašnieki.

Kauguru lauksaimniecības biedrība, lai tiktu pie jauniem statūtiem, 1908. g. nodibina Baltijas lauksaimniecības biedrību, pārņemot no iepriekšējās biedrus un kapitālus. Šai biedrībai 1914. g. ir 1717 biedru un 87.000 rubļu kapitāls, līdzvērtīga zelta valūtai, un apgrozījumi pāri par pusmiljonu. Visu ierosina, rīko un vada H. Enzeliņš. Biedrība 1910. g. iegūst Valmierā nekustamu īpašumu, saviem līdzekļiem ceļ plašu namu, arī citas celtnes un tāpat izstādes laukumu — izstāžu sarīkošanai.

Liels notikums tā laika lauksaimniecības un sabiedriskā dzīvē ir «*Lauksaimnieka*» pirmais numurs. Vēlāk tas iznāk jau ik pārnedēļas, 1910. g. pārdēvēts par «*Zemi*», kužai 1915. g. 4500 abonentu.

Kauguri bija vieta, ko bieži pieminēja. Se muižā kādreiz notika zemnieku sacelšanās un no šejienes pagasta vecākais Vitols 1871. g. brauca kā delegācijas galva uz Pēterburgu — sūdzēties un prasīt, ko Augusts Deglavs tik plaši apraksta savā kultūrvēsturiskā romānā «*Rīga*».

Arī E. 1905. g. vasarā piedalās latviešu-igauņu delegācijā, kas Pēterburgā iesniedza iekšlietu ministram Buliginam petīciju par šo tautu prasībām. No latviešu puses bez E. delegācijā bija V. Olavs, P. Gailītis un I. Sanders.

Uz laukiem zemniekiem tais laikos bija tikai viena tāda vieta, kur pašiem bija sava zināma teikšana un izlemšana. Tā bija pagasta pašvaldība. Jo Krievijas zemstves, ko bieži pie mums prasīja un kas ar vēlētu pārstāvju līdzdalību darbojās visa aprīnķa apjomā, pie mums nebija: visu noteica vienīgi vietējie muižnieki-vācieši savās institūcijās kopā ar krievu administrāciju. Šim pagasta pašvaldības darbam Enzeliņš piegriezās vispirms jau pagājušā gadsimta beidzamos gados.

Bet šodien varam teikt, ka Enzeliņa mūža sabiedriskais darbs, kas jau tik agri sācies, bieži gājis pāri sava pagasta, aprīnķa un Vidzemes novadam aptver veselu pus gadsimtu.

Baltijas lauksaimniecības biedrība, pierēķinot klāt viņas iepriekšējo nosaukumu, darbojusies pavisam 45 gadus.

Kad 1938. g. 1. decembrī biedrība atskatās uz savu 40 gadu darbu, tās agrākais līdzstrādnieks, bet tad jau goda biedrs, prezidents K. Ulmanis, par šo darbu liecina: «Biedrība ar savu darbu arvien mācīja un teica, ko nozīmē vienība un vienprātība, ko nozīmē sastrādāšanās un kopā iešana . . . » Un tālāk: «BLB darbs pašā sākumā un visus vēlākos gadus ir bijis viscaur pamatots uz darba un spējām un ir bijis viscaur patiesi un dziļi saskaņots. Biedrība arvien ir bijusi skaidrībā par viņas mērķiem un uzdevumiem . . . »

Sākoties bezmērķtiecīgajam, nevajadzīgam krievu-japāņu kaņam, lēnām, bet neatlaidīgi tuvojas 1905. g. notikumi.

Pats par sevi saprotams, ka šinī kustībā tiek ierautas arī E. vadītās organizācijas, bet paši valmierieši varēja tikai priecāties par to!

Jā. Divas plašas sapulces, ko vadīja pats Kauguru lauksamniecības biedrības priekšnieks Enzeliņš, gan paplēta liesmu tautas brīvības meklējumam, bet neuzpūta liekas dzirkstis sevišķām neprātībām un muižu ēku dedzināšanām, kuŗu atjaunošana Latvijas valstij un pašvaldībām izmaksāja miljonus un savu daļu traucēja lauku dzīves attīstību. Jo paši īpašnieki, vācu muižnieki, par saņemtām prāvām atlīdzības summām no Krievijas valsts (1,5 miljoni rubļu zeltā) labi ja vairs nosedza kādu jumtu, bet no atjaunošanas atturējās.

Jautājumu par nostāju vispārīgā tautas revolūcionārā kustībā E. jau iepriekš pārrunāja ar Ulmani un rakstnieku R. Blaumani, kas tanīs dienās atradās Valmierā, gatavojot tēatŗa izrādi. Visi trīs vienojās par revolūcijas ievadišanu saprātīgā gultnē. Abās sapulcēs piedalījās arī Ulmanis, bet kā runātājs neuzstājās. Tā kā nekādas sevišķas ārējas neapdomātas rīcības nebija, tad Valmieru un apkārtni asiņainās soda ekspedīcijas nemaz neskāra.

Šī revolūcija, laukos vienprātīgi visu aprindu sāкта, notika gadus piecpadsmit pirms agrārreformas Latvijā 1920. gadā. Sākotnēji pamatā bija tikai apsūņojušo muižniecības kārtas privilēģiju pār zemnieku atcelšana, pie kā krampjaini turējās muižnieki kā pie tukša gaisa, pirms nogāja dibenā. Tās bija sevišķas patronāltiesības (baznīcā), lauku rūpniecības, tirdzniecības, zvejas, medību un ceļu, pa kuŗiem muiŗa brauca, bet nelaboja. Vīsa apriņķu un guberņas pašpārvalde bija vāciskās muižniecības rokās. Latviešiem kā zemniekiem palika tikai pagasta valde ar skolu un nespējnieku namu, ko kontrolēja administrācija.

Pat ganupuika toreiz saprata, ka šī kārtība neder palikšanai, tāpat kā tagad kolchozniecība un Maskavas komūnas kārtas muižniecība. Zemieka uzturēšanā beztiesīgumā un izmantošanā, tā vēl alkatīgāka un sliktāka par kādreizējo veco muižniecību.

Ja 1905. g. revolūcijā sāka pacelties arī bezmērķīgi ekcesi, tad galvenā kārtā, tie radās no pilsētām laukos aizklīdušo neatbildīgo elementu vadībā. Ka būtu pasprucis kāds sarkanais gailis arī pilsētā, kur apspiedēju piemita visvairāk, nekad netika sabiedrībā dzirdēts.

Ja kolchozu muižniecība neatkāpsies pati, iedzīvotāju vairākums būs spiests kādreiz atkal taisīt revolūciju. Tā būs «pēdējā kauja» par kolchozu galu, bet pati tautas uzvara nenāks kā ēku nodedzināšanas sekas.

Ap 1905. gadu sociālisti bija zem viena jumta divos spārnos: maziņieki, kas būtu tie paši vecie sociālisti, un bolševiki, kuŗu vārds nozīmēja «vairākumu» kopīgā organizācijā. Bolševikiem šis sākotnējais stāvoklis bija izdevīgs, jo sociāldemokrātu partija, kā veca organizācija, sedza viņu izdarības.

Pāris pirmajos gados jaunais piensaimniecības instruktors Ulmanis, rīkojot pie Enzeliņa kursus, priekšlasījumus un publicējot rakstus, tiek plaši pazīstams pie zemniekiem no labākās puses, bet kam viņš nepatīk — no pretējās. Kāds Valmieras birģelis, tirgotājs, ieraugot abus ar Enzeliņu kopā uz ielas, nenociešas un iesaucas: «Jūs redziet tur to latviešu revolūcionāru!» Bet par Ulmani nevarēja teikt, ka viņš būtu kūdījis tautu mītiņos uz kādu nevajadzīgu vardarbību, lai pēc tam pats pazustu. Bet nevarētu arī teikt, ka no vispārīgās tautas sacelšanās par tiesībām viņš nebūtu iesaistījies. Tas redzams no šī laika rakstiem. Viņu arestē un ievieto cietumā. Kad pēc vairākiem mēnešiem izlaiž, viņš dodas uz Šķibes pagastu. Kleišos viņš strādā pie brāļa visus lauku darbus, rakstot Enzeliņam, ka vēlāk šī «iepazīšanās ar praksi» labi noderēs. Tā arī bija. Enzeliņš no Valmieras padeva ziņu, ka viņu grib par jaunu arestēt.

Latvijas zemē 1906. gada vasarā viss zeļ un zied, kad Ulmanis spiests nozust ārzemēs uz ilgākiem gadiem. Enzeliņš atkal viens, kā iesākumā. Īsi pirms pirmā pasaules kara, 1913. g., no trimdas atgriežas agrākais biedrības instruktors. Biedrība Ulmani pieņem par savu agronomu. Viņš redīgē un pats dod rakstus «Zemei», iepērk Sibīrijā sēklas auzas, kas uz vietas cietušas no salnas, bet Vācijā sugas lopus. Kopīgā rosībā ar Enzeliņu attīsta visplašāko darbību, kuŗas augļi nepaliek tikai Valmieras apriņķim, bet nāk par labu turpmākos gados topošai Latvijai.

Bet Ulmanim ir savi veci grēki pret Krievijas valdību. Tas ir kāds prāvs raksts «*Lauksaimnieka*» 1905. g. 23. novembrā numurā. Šis raksts ir viens no spilgtākiem toreizējiem revolūcionāro gadu notikumiem, pilns gribas atkratīties no Krievijas administratīvās aizgādniecības (visu krieviski nemākulīgo un aziatisko Ulmanis viscauri savai

dzīvei vērtēja ļoti zemu, vienmēr, uzsvērdams, ka esot vakareiro-pietis).

Šis raksts, kas izteic viņa domas par tautas nostāju brīvības cīņā un kas pašam Ulmanim maksāja cietumu Pleskavā un trimdu Vācijā un Amerikā, vēl nekur nav pārdrūkāts, šinī vietā tas par gaļu, nav arī saīsināms, tādēļ atstājams citam apskatam.

Pēc diezgan ilga gadu gājuma tam visam pāri nācis amnestijas likums. Bet Vidzemes gubernators viņa grēkus vēl nav aizmirsis, izsauc 1913. g. novembrī pie sevis Enzeliņu un piedraud slēgt viņa biedrību, ja tur palikšot U. Bet pats Enzeliņš jau bija paspējis izaugt par tik ietekmīgu personu, ka ar to rēķinās pat gubernators. Pēc E. izskaidrošanās par Ulmani un viņa aizstāvēšanas, tas uz vietas groza savu lēmumu, vairs nerunā par biedrības slēgšanu, bet par vēlēšanos personīgi iepazīties un izrunāties ar «dumpinieku» Ulmani. Tik labi noskaņots, viņš sāk jau apvaicāties par blakus lietām — kā ar ieroču atļauju?

Enzeliņš pasaka, ka viņš vēl šinī gadā lūdzis arī revolveri, bet saņēmis tikai medību bisi, ar kušu kaklā tak nevarot vienmēr, dienā vai tumšā naktī, staigāt pa Valmieru un ikdienas uz savu pagastu un atpakaļ.

Nu tad iedodiet savu atļauju līdz Ulmanim, nosaka gubernators. Kad U. ierodas pie gubernatora, abi sarunājas diezgan draudzīgi, vismaz gubernators atļauj Ulmanim pilnīgu rīcības brīvību. Un vispēc jautā — kur tad tā Enzeliņa ieroču atļauja? Kad U. to pasniedz, viņš ar savu roku krieviski pieraksta: «papildīnu ar revolveru».

So no Ulmaņa pie gubernatora vesto ieroču atļauju E. glabāja kā nozīmīgu relikviju.

Sludinot lauksaimniecības progresu, jaunais agronomis K. Ulmanis no 1913. g. 28. novembra līdz 23. decembrim runā 18 vietās un priekšlasījumus noklausās vairāki tūkstoši cilvēku.

Spraigs darbs noris Enzeliņa vadītajās organizācijās pirms kaŗa sākuma — 1914. gadā.

No 23. janvāra līdz pirmajām februāra dienām Ulmanis apbrauc desmit pagastus. Vasarā piedalās Valmierā sarīkotā izstādē, kas E. kā rīkotājam prasa lielu piepūli. Laikraksti plaši cildina Ulmani par viņa runu atklāšanā un priekšzīmīgo māku sarīkošanā.

Tad — sākās pirmais pasaules kaŗš ar bēgļu plūdiem, tautas postu, zemes izlaupišanu un visām dramatiskām situācijām.

Ulmanis atstāj Enzeliņu atkal vienu, piegriežoties vispārīgam, plašākam darbam, kas mūsu tautai bija sevišķi nozīmīgs un svarīgs, un kādu darba darītāju pietrūka pēdējā kaŗā, kad II. pasaules kaŗā viņa vairs nebija.

Pirmā pasaules kara bēgļu posts pēc saviem apmēriem un stāvokļa bija daudz lielāks kā tagadējais. Bet pašā vācu okupācijā Enzeliņa biedrība sevišķi daudz necieš. Toties 1918. g. ienākušie lielinieki (tie nebūtu nekādi lielinieki, ja nebūtu arī lieli laupītāji), aplaupa Baltijas lauksaimniecības biedrību un piesavinājas visus Baltijas patērētāju biedrības preču krājumus.

Tāpat biedrība zaudēja 150.000 rubļu zeltā, kas bija noguldīti Krievu Āzijas bankā, Tikai kādas 50.000 vācu markas, kuŗām tolaik arī bija augsts kurss, Enzeliņš bija paspējis kā kases summu ierakt zemē. Labi vēl, ka biedrībai bija savi nekustami īpašumi, ko boļševiki varēja gan uz laiku piesavināties — tos «nacionalizēt», bet nevarēja aizvākt — tie bija piesieti zemei. Biedru skaitījās tikai pāris simti.

Bet pēc pirmā boļševiku posta biedrība atkal ceļas augšā. Un šoreiz labākos apstākļos — savā valstī. Biedru skaits ieiet trešā tūkstoī, tam klāt 23 organizācijas, 4 nekustami īpašumi, Lucas muižiņa pie Valmieras ar 10 hektariem zemes. Visa manta — Ls 259,883.

Pēckara posta un okupācijas laikā — 1918. g. E. ieivēlēts par Latviešu zemnieku palīdzības komitejas priekšsēža biedru. Šai biedrībai, ko Ulmanis kopā ar Enzeliņu, Skubiņu un citiem nodibina Priekuļos, patiesībā galvenais un apslēptais mērķis bija tas, ko mēs tagad saucam par pretestības kustību — izjaukt vācu okupācijas varas propagandu par Vidzemes pievienošanu Vācijai parakstu vākšanas ceļā. Neskatoties uz okupantu modrību, šo kustību kā biedrības sekretārs pārzina Ulmanis, un pēc aculiecinieka Adolfa Klīves stāstījuma tas bijis īsts politisks meistardarbs, kas savukārt palīdzēja saglabāt zemi drīzumā topošai valstij, un pateicoties savām priekšlaičīgām veismēm arī nonācis kā pirmais valdības priekšgalā.

Savā priekšzīmē augsti vērtējams kāds Baltijas lauksaimniecības biedrības kopsapulces lēmums 1918. g., kad bija proklamēta valsts un sāka darboties jaunā valdība ar K. Ulmani priekšgalā, par kuŗu valmierieši ar H. Enzeliņa vārdiem saka: «labāka vīra par viņu mums nava».

Bija valdība, pie tās arī savs kasieris, bet nebija vēl nekādas kases, ne līdzekļu. Un jau pirmajās dienās valmierieši aizbrauc uz Rīgu apsveikt valdību ar tās galvu un noved aizsardzības mērķiem 2000 marku.

Lai lauku ļaudīm rastos izdevība jo plašā skaitā sapulcēties savu darbu pārrunās un svētku noskaņā, Enzeliņš 1922. g. Valmierā sarīko Latvijā pirmo zemnieku dienu. Līdz 1936. g. tādas sarīkotas skaitā 15, visās piedaloties un teicot nozīmīgas runas valmieriešu vecam paziņam Ulmanim. Šis dienas, kā izteicās Enzeliņš, bija «zemnieku gara un atmodas svētki».

Vēlākos gados zemnieku dienas iegājās visā zemē. Liepājas novadi šīs dienas iesāka rīkot uz dzejnieka Virzas ierosinājuma Nīcā, lai paši nīceniēši un apkārtnes novadi tanīs starp citu varētu demonstrēt arī savus vecos un īstos tautas tērpus, kuņģus ikdienišķi nemaz nelietoja, bet tikai dižāku svētku gadījumā. Svētkus ikgadus apmeklēja arī dzejnieks, dažreiz pats uzrakstīja uzveduma tekstu.

Visplašākā tautas tērpu parāde, kāda vien Latvijas laikā notikusi, bija Nīcā 1935. gadā. Šinī tautas tērpu novada šūpulī brīvdabas izrādē dziesmu un lomu izpildījumā piedalījās visi deviņi kori, kas bija šais sešos pagastos un Liepājas pilsētā, skauti, mazpulki, Valdemāra Laursona šim nolūkam no tautas dziesmu pantiem rakstītā tautas dziesmu spēlē — «Senā Nīca».

Etnografisko uzvedumu iestudēja Dailes teātra aktieris A. Titāns, ievadīja Liepājas dramatisks direktors V. Silenieks, bet visas lomas izpildīja Nīcas un apkārtnes ļaudis.

Šajos, septītos pēc kārtas, svētkos ieradās no tuvuma un tāluma, laukiem un pilsētām vienpadsmit tūkstoši apmeklētāju. Pēc tradīcijas sarīkojuma ieejas maksa, lai varētu ierasties arī mazturīgākas aprindas, vienmēr tika nolikta zema (tā pati nostādīta kā labprātības lieta, nekontrolējot ieeju). Šādos apstākļos tikai reti kāds tautas tērpa nesējs vairs palikās ar savu tērpu mājās.

Sarīkojumu apmeklēja arī valdības galva Ulmanis un valdības locekļi.

Visšīs tautas tērpu mirdzums un valkātāju krāšņums vairs palicis tikai foto un kino uzņēmumos, arī skaņā, bet ne krāsās.

No Parīzes dažreiz ieradās pazīstamā Aija Bertrāne, atveda līdzī franču un Amerikas, angļu žurnālus, kur bija ievietojusi Nīcas svētku uzņēmumus ar savu tekstu.

Nīcas svētku ietekmē un pēc to parauga pēc tam sākās plašie Pļaujas svētki pa apgabaliem, valsts apjomā. Apmeklētāju skaits pietuvojās simtam tūkstošiem, ieradās arī ielūgtais diplomātiskais korpus. Šādi svētki notika: Koknesē 1935. g., Rēzeknē 1936. g., Jelgavā 1937. g.

Nīcā 1937. g. uzveda J. Stūriša dramatisējumu «Senlatvju precības, derības un kāzas».

To pašu tagad mēģina daļēji atdarināt Nīcas etnografiskais kolektīvs latviešu mākslas un literatūras dekadei Maskavā, arī uzvedot «Senās kāzas Nīcā», cerot nākotnē vēl papildināt ar «Līgo vakars», «Precības» un «Kāzas», kādam nolūkam pie kolektīva nodibināts koris.

Īsto tautas tradīciju un uzvedumu mēģinājums tagad tiek rīkots Maskavai, bet nepiemin, ka tādu sarīkotu arī uz vietas novados.

Nav tur arī kā agrāk, veco īsto tautas tērpu, kas nāca tautai līdzī kā mantojums no senču laikiem, ne arī pašu valkātāju. Pati dekāde stāv tālu nost no senlatviešu gara — tie bija brīvi.

Enzeliņa pusgadusimta darba atcerē nevar nepieminēt viņa meklējumu pagātnē. Ikvienai tautai, kas uznāk uz pasaules skatuves tur darboties, atdzimt un pašai savu vārdu teikt, vajadzīgs savs vēsturisks pamats, savs attaisnojums, uz kuŗa tad dibināma visa gara dzīve un darba ikdiena. Būdam labs vēstures pazinējs, izsekojis nesenām priekšteču ciltīm, Enzeliņš piegriežas senvēstures pētījumiem. Visi šie pētījumi atspoguļoti E. rakstos un grāmatās, galvenokārt par Valmieras, Cēsu un Trikātes novadu senatni, tāpat sīki izpētot Valmieras draudzes dzimtu ciltsrakstus. Par sava novada un apkārtnes draudzēm savācis daudz vēsturisku ziņu un uzņēmumu.

Senatnes un pašpiedzīvotu notikumu un viņu nozīmes noskaidrošanā un apcerēšanā jo stipri pievērsās neatkarīgās Latvijas laikmetā.

Valsts arhīvu pētišanu iesāk savos Saeimas gados. Tos pārzina kā savus piecus pirkstus vecs archivārs, pēc izcelšanās vācu barons. Kad E. to uzrunā ar visu titulu, viņš tikai atmet ar roku, «kas es še par baronu». Bet materiālu vākšanā viņš brīnumzinīgi un izpalīdzīgi.

Kādreiz sarunā ar E. es ieminējos — vai nevarētu drusku paskatīties arī mana pagasta pagātnē. E. tikai pameta ar galvu, ko sapratu kā piekrišanu. Pagāja labs laiks, nekas neparādījās, un es to visu jau piemirsu. Atcerējos vairs tikai, kad kādu jauku dienu «*Brīvās Zemes*» iknedēļas literārā pielikumā parādījās raksts par I. pagastu.

Ikviens, kas pazīst E. personību tuvāk, par viņu var teikt, ka viņš nekad nav solījis ko neiespējamu, bet ja ko apsolījis, to arī izpildījis. Tādu vīru, kas savā mūžā vēl nevienu nebūtu ar saviem solījumiem piekrāpis, ikdienā nav daudz. Bet E. vārds cauri dzīves gājumam baudījis neierobežotu uzticību it visās lietās. Šinī plāksnē arī saskatāmi E. darba lielie panākumi viņa vadītās organizācijās.

Uz Enzeliņa ierosinājumu Valmieras pilsdrupu vietā 1937. g. un nākamā gadā notiek izrakumi. Nevienam neprasot, nepieciešamos līdzekļus dažu tūkstošu latu apmēros šim mērķim sniedz atsevišķas personas, organizācijas un iestādes. Tas nozīmēja, ka plašas sabiedriskas aprindas ar viņu pārstāvjiem apzinājās šo darbu nozīmi. Visplašākās tautas aprindas vēlējās tuvoties vēsturiskai senatnei, paceļot kādu stūrīti tās skaidrībai un nākotnei, attaisnojot šīsdienas esamību un pagātnes sūtību.

Kad 1938. g. Enzeliņa ierosmē Valmierā nodibina Tālavas senatnes pētišanas biedrību, tūliņ ietājas ap 140 biedru. Atklāšanas svinībās

Valmieras latviešu biedrības zāle pārpildīta līdz pēdējai vietai. Svinību pacilātībā notiek zinātniskas un svētku runas. Sāka izrakumus Valmieras pilskalnā.

Un tādēļ ir tik interesanti atcerēties: kad 1940. g. ienāca komunisti, viņi vispirms noslēdza šo biedrību. Nav zināms, vai tā bija tikai nevēlēšanās, ka latvieši vispār pēti un raksta *savu* vēsturi, vai vēlēšanās paņemt vairākus tūkstošus latu naudas līdzekļus. Jādomā, ka abi: neļaut latviešiem līdzrunāt krievu kroņa lietā — vēsturē un reizē arī līdzekļu laupīšanas kāre.

Neko daudz labāki nebija arī nākamie okupanti: vācu okupācijas vara neatļāva atjaunot Tālavas senatnes pētišanas darbus. Te gan vairs nebija nekādas naudas laupīšanas kāres, bet tikai nevēlēšanās, ka latvieši savā uztverē un garā nodarbojas ar savu vēsturi, kas skaņ vācūs un pa kuŗu tie jau tikdaudz bradājuši paši. Bet tad jau mūsu dzimtene bija kara joslā.

1927. g. 22. decembrī bija pagājuši 125 gadi, kopš Kauguru muižā bija notikuši zemnieku nemieri. Piedaloties organizācijām, sarīko svinīgu gājieni uz piemiņas vietām un uzstāda plāksni ar visu kritušo vārdiem.

Atceroties Richarda Tomsona 1871. g. Rīgā sasaukto pirmo latviešu zemkopju kongresu, tur notiek varens zemnieku gājiens, kuŗa ierosinātais atkal Enzeliņš. Viņš arī saraksta un izlaiž grāmatu: «Latviešu zemnieku cīņu pirmais posms».

Bez piedalīšanās pagasta pašvaldībā, Latvijas laikā Enzeliņš bijis vēlēts Valmieras apriņķa valdes loceklis un kādreiz izpildījis arī apriņķa valdes priekšsēdētāja amatu, kā iecelts pēc pastāvošā Saeimas likuma.

Kā deputāts 2. Saeimā sastāvējis Latviešu zemnieku savienības frakcijā. Ticis ievēlēts jau pirmreizējā uzstādīšanā, turpmāk savu kandidātūru vairs neuzstādīja.

Darbojies arī presē. Bez minētiem žurnāliem — «*Lauksaimnieks*» un «*Zeme*», nodibinājis nedēļas laikrakstu «*Valmierietis*», sabūdams piecus gadus tā atbildīgais redaktors.

Enzeliņš savā mūža gājumā viscaur bijis atturībnieks un vairākus gadus sabijis par Valmieras nod. pretalkoholiskās biedrības priekšnieku. Kā lektoros starp citu piesaistījis arī māc. Edg. Rumbu un žurnālistu H. Asari (abi komunistu upuri).

Līdztekus saviem sabiedriskiem un saimnieciskiem pienākumiem Enzeliņš arvien tuvu stāvējis baznīcai, jau no sāktā gala interesējies par Brāļu draudzi.

Kauguru pagasta Gaidās atrodas 1765. g. celtais šīs draudzes saiešanas nams. Šī nozīmīgā nama pārzinātājs un kopējs E. sarīko arī šī nama kupli apmeklēto piemiņas stundu.

Valmierā atrodas Sv. Sīmaņa baznīca, kas celta 1283. g. Kā šīs baznīcas Austrumu draudzes priekšnieks Enzeliņš 1933. g. noorganizē plašu šīs 650 gadu vecās baznīcas jubileju, kuŗā ar svētrunu piedalās 83 g. v. prāv. K. Kundziņš. Kā baznīcas priekšnieks sava amata laikā nolīdzinājis visus lielās draudzes gadskārtās iekrājušos parādus.

Hermanis Enzeliņš pazīstams ne tikai kā plaša vērīena sekmīgs vispārības darbinieks, bet arī kā priekšzīmīgs lauksaimnieks. Savās no tēva mantotām Kauguru pagasta Mičkēnu mājās viņš uzcēlis staltas ēkas ar priekšzīmīgu iekārtu. Pie labi nostādītās laukkopības un lopkopības šī saimniecība plašajā Valmieras piensaimniecības rajonā piegādes ziņā stāvēja goda vietā. Pie mājām bija plašs augļkoku un košuma dārzs. Šo priekšzīmīgi izveidoto saimniecību vēlāk uzņēmās vadīt un tālāk izveidot E. dēls un vedekla, abi agronomi.

Šis viena mūža darbs, kas sācies ar lauksaimniecības biedrību un vēl pirms tam ar bezmaksas bibliotēku pagastā, pusgadsimtā izaudzis par varenu kuplu ozolu, kam, liktos, nekas nevarētu kaitēt.

Arī pats darītājs pelnīti saņem tolaika augstāko tautas balvu — Tēvzemes balvu. Par sekmīgu, nesavtīgu kalpošanu savai tautai un zemei. Šī priekšzīme paliek.

Bet nelaime nekad nav stāvējusi tālu no latviešu zemnieka sētas. Tā vienmēr tai uzglūnējusi kā zaglis naktī vai lielceļu laupītājs. 1940. g. otrā pusē komunisti paņēma mājas sev, piesavinājās visu mantu, bet pašus priekšzīmīgos apsaimniekotājus izsvieda no mājām, kuŗas pirms simt gadiem bija sācis apsaimniekot Hermana Enzeliņa tēvs. Izraidīja ar kolchoznieka normu: 1 govi, 1 aitu un 1 sivenu uz visu ģimeni. Padzītie apmetās Bauskas apriņķī.

Šinī laikā Hermanis Enzeliņš atkal iesāk darboties savā patērētāju biedrībā, bet apstākļi tur pārāk smagi. Nav arī vairs krietnas saskaņas, kas ap šo iestādi valdīja vienmēr, bet no vietējā okupācijas varas komisāra pienāk viena netaisnīga prasība pēc otras.

Vācu okupācijas laikā mājas atļāva apsaimniekot Enzeliņa dēlam Olgertam kā pārvaldniekam, bet mājas neatdeva īpašumā, līdz okupācijas beigām, uzskatot tās par kuŗa laupījumu.

Kāda saimniecības dabas lieta nonāk pat uz vietas sastādītā kuŗa tiesā. Tur Enzeliņu pēc personīgas loģiskas aizstāvēšanās gan attaisno (it kā par dažu litru pernicas izpārdošanu veikalā), bet sarūgtinājums paliek, jo kad beigās apprasās, kā viss tas sācies, turpat tiesā viņam

pasaka — par to jūs varat pateikties V. kungam. To pazīst visi valmierieši.

No saviem ilggadīgiem amatiem un vispārīgā darba šinīs iestādēs viņš atteicās 1942. gadā. No mūža darba skatuves klusi nošķiras reizē liels ideālists, praktiķis un patriots. Un atkal piegriežas senatnei, pētījot vēsturi un ciltsrakstus arhīvos, ko bija iesācis Rīgā, būdamas Saeimas deputāts, jau agrāk publicēdamas grāmatas un apcerējumus periodikā. Visu pārējo laiku palīdz saimniecībā.

Un tad . . . šim Latvijas lauku celmlauzim pienāk pats grūtākais dzīves cēliens: šķiršanās no darba panākumiem, koptās saimniecības un dzimtās zemes.

Par šķiršanos no dzimtās zemes stūŗa, ar kuŗu bija saaudzis vairāk kā pus gadusimtu sūrā, panākumiem bagātā lidumnieka darbā, E. stāsta:

«Mans dēls strādāja neatlaidīgi līdz pašai beidzamai dienai. Pienāca 1944. g. 23. septembris. Palika labi celtas ēkas, kopti tūrumi un pļavas, šķūņi pilni labības. Kā atvadām, pēdējā skatienā šalkdams vēl salīgojās zaļais mājas mežs, kas bija pieredzējis visa mana mūŗa gaitas».

Uz brīdi E. apstājas, itkā nevēlēdamies daudz runāt par dzimtenes zaudējumu, tad piebilst:

«Par visu reiz runās latvieŗu vēsture. Bet es vēl šodien un nekad . . . nevaru par to mierīgi domāt un runāt. Pirms izešanas no dzīvojamās ēkas dēls vēl piesēdās pie klavierēm un atvadām nospēlēja koralī: Paliec ar žēlastību. Tās pašas dienas vakarā Valmieru un apkārtni postīja un grāva rupjas, nežēlīgas varas tanki, un sākās Ziemeļlatvijā tik bieŗi pieredzētās un aprakstītās izlauķīšanas. Zemnieks un zeme bija zaudējuŗi savu vērtību . . . un pagātņi».

Liktenim bija tā iepaticies, ka arī šis mazais izbraucēju pulciņš vairs neatradās vienkopus.

Enzeliņš savas dzīves pēdējās dienas vadīja Vācijā, veco ļauŗu mītnē Farelē, kur pārnāca no Špakenbergas pie Hamburgas. Miķēnu māju pēdējā laika saimnieks, viņa dēls Oļģerts ar savu ģimeni, dzīvo Anglijā.

Šis svešniecības gaitas, kas ikvienu mēŗāja apkārt, arī sava laika stiprajam kaugurietim nenāca par labu. Šo rindu rakstītajam, apmeklējot Enzeliņu Libekā, viņš likās vēl stipri moŗs. Turēŗja priekšlasiņumus. Pēc aukstās ziemas rakstīja, ka esot to labi pārcietis, sieva esot laba adīŗāja un pelnījusies kurinamā iegādei.

Saņēmis stiprāko triecienu ar dzīves biedres zaudējumu, no Špakenbergas Farelē iebrauca jau manāmi saguris.

Bija miglaina auksta agra pavasara pievakare. E. stāvēja pie sētā izkrautām savām atlikuŗajām mantām un gaidīja uz apmešanās telpu.

Tas bija viņa pēdējais ceļojums vēl dzīvam esot. No šejienes atgriezās atpakaļ iepriekšējā dzīves vietā pa kapsētas ceļu.

Farelē Enzeliņš nejutās vientulis. Piecos kazarmju dubultblokos latvieši skaitā stāvēja pirmā vietā. Bija paziņas, apmeklēja. Dažreiz pienāca atbalsts sūtījumos no ārzemēm, kas bija saņemams muitā. Izrakstījies uz mana vārda pilnvaru, gāja apstiprināt parakstu.

Administrācijā šīs lietas pārzināja kāds pa pusei no blokiem izvēlēts, pa pusei iecelts poļu tautības kungs, kas bija simpātiska, savā laikā dziļciltīga persona, bet vecos ļaudis vēroja kā caurmēra savējos. Attiecībā uz E. viņš bažīgi noteica: «Bet vai viņš prot parakstīt?»

Uz to vecais E. atmeta: «Ja jau esmu pats pratis uzrakstīt, tad pratīšu arī parakstīt», un administrators pieņēma sarunā citu toni.

Savā zemē šis vecais Latvijas ozols vēl ilgi zaļotu. Pārstādīts svešajā, nokalta nesalīdzināmi ātrāki. 1953. g. 2. septembrī Tēvzemes balvas laureāts Hermanis Enzeliņš pēdējo reizi atskatījās uz saviem pavadītiem 86 mūža gadiem, bet 14. novembrī pienāca neatlaidīgā lidumnieka pēdējā diena svešā zemē. Bagātais mūžs bija nobeidzies. Lai atdzimušās Latvijas nākotne svētī šī mūža darbu, kas ieguldīts mūsu valsts pamatos.

Apbedīts Gestachtas Meža kapos blakus dzīves biedrei Marijai.

Tāda ir šīs ievērojamās ģimenes līdzšinējā, vēl nenoslēgtā gaita, par kuņas pirmsākumu un turpinājumu šē runāju.

Hermaņa Enzeliņa mūža darbs nicināts un postīts tik daudzu pārmaiņu laikos.

Lai kāda bija tā krievu caru laiku vara, kā mēs to redzējām, Enzeliņu respektēja pat tā laika bargie gubernātori. Viņa darbu Ziemeļlatvijā trijos paņēmiemos postīja bolševiki un divreiz vācu okupācija. Bet tas atkal atzēla, līdz beigās nokalta galīgi. Tik smagās važās kā tagad mūsu tauta laikam vēl nav iestīgusi nekad.

«Mēs vienas tautas bērni, mums visiem viena tēvija — Latvija,» dziļā satraukumā pie Meierovica kapa teica K. Ulmanis.

Mēs esam gājuši tālumā, svešumā un vēsumā. Bet Dieva svētīto zemi ar visu, kas uz tās, ar viņas straujo darba sākumu un turpinājumu, nevar aizmirst neviens patiens latvietis.

Būdams ārpus dzimtenes, Ulmanis ar Hermaņa Enzeliņa starpniecību nekad nezaudēja savas zemes balsi. To apliecina ne tikai tās 300 vēstules, ko E. saņēma no viņa trimdas ceļojumos.

Šinī sakarā — par Ulmani trimdā un Enzeliņa garīgo un materiālo atbalstu viņam šajos ceļos, kā mums tagad trimdā pietrūkst, nāksies vēl kādreiz pakavēties atsevišķi.

Enzeliņu un Ulmani ilgstoši vienoja nešķirama personīga draudzība. Vai pareizāki izsakoties, ideju un darba draudzība, jo Ulmanim draugu vārda parastā nozīmē nemaz nebija.

Viņi viens no otra jau sākotnējā kopīgā darbā tik daudz bija mantojuši. Un tādi tuvinieki viņi palika līdz neatkarīgās Latvijas galam un vēl tālāk . . .

No otrreizējās trimdas Ulmanis atkal raksta Enzeliņam un saņem no viņa siltas veļas sūtījumu.

Pati pēdējā ziņa Enzeliņam no Ulmaņa ir 1940. g. 19. decembrī no Vorosilovskas rakstītā vēstulē. Tā ir Ziemsvētku apsveikums un vēlējums nākamam gadam. Tās saturs rakstīts lieliem burtiem: «Tālumnieka sveiciens Ziemsvētkos un 1941. gadam. K. Ulmanis.» Un beigās: «Atkal gandrīz līdzīgi kā pirms 35 gadiem Pleskavā.» Pēdējais teikums norāda, ka viņš sevi uzskata līdzīgu cietumniekam, kā tas jau reiz ar viņu bija Pleskavā cara laikā. Vēstule rakstīta 1940. g. 19. decembrī, bet pēc pasta zīmoga pienākusi Valmiera 1941. g. 4. janvārī. Uz pelēkas aplokšnes ar labā stūrī uzspiesto pastmarkas vērtību — lidotāju un kreisā — sirpi un āmuru, uzrakstīta adrese. Krieviski: Latvijaskaja S.S.R. un latviski: Valmiera, kungam H. Enzeliņam. Apakšdaļā zem svītras redzam obligātā nosūtītāja adrese: — Ulmanis, K. I., Vorosilovsk, Ordžņik, kr., ul. Molotova, 271.

Neaizvadīts līdz beigām, pats lielais darba sākums nobeidzas šī gadsimta ceturta gadu desmitā ar pasaulē vēl nepiedzīvotu, moderni izsmalcinātu verdzību, tautas iznīcību, saimniecisko pasākumu un latviskās kultūras ruinašanu, lauku viensētu noplēšanu un savešanu kolchozu centros, lai no šiem atlikušiem saimniecības ēku būvgružiem celtu latviešu arājam pretīgo krievu sādžu, no kuŗas pat atpalikušā caru valstība raisījās vaļā, sadalot viensētās. Un mēs varam vairs laist vaļu tikai fantāzijai un iedomāties: Ja mūsu zemē tik bieži neuzklistu sveši postītāji, kas jau tagad nebūtu paveikts, un kā ziedos un augļos tītos tava laika darbs. Bet mēs pat nevaram redzēt, kā īsteni viss tur tiek saposīts un kā šie postījumi izskatās.

Un nu beidzot, saņemot kopā visus Enzeliņa mūža darba panākumus, nobeigšu ar vispārīgiem konstatējumiem:

1) Hermanis Enzeliņš bija viens no visstiprākiem stūrakmeņiem mūsu lauku saimnieciskā, sabiedriskā un panākumos stabilā kooperācijā, ne tikai Vidzemē, bet visā Latvijā. Apzinot un ceļot lauku interešu balstošus iestādījumus viņš iesaistīja praktiskā kopdarbā vēl nezemantotus, bet jau nobriedušus tautas spēkus visiem saredzamā priekšzīmē.

Latviešu Zemnieku Savienības Anglijas nodaļas biedri 1975. gadā.
Pirmā rindā no kr.: Ed. Līcis, A. Veiss, E. Dambis un P. Priedītis.

2) H. E. jūtami un tālejoši ietekmēja un ievadīja ideālisma un praktiskā darba saskaņojumā mūsu pirmo un vairākkārtejo valdības galvu un pēdējo valsts prezidentu K. Ulmani visauglīgākā valsts saimniecībā.

3) E. savās darba gaitās viscaur devās ar neatlaidību, enerģiju, maņotu cilšu augumos no senčiem, un lietderību, taupību un ticību savam darbam, paveicot visu Brāļu draudzes dziļi reliģiskā etikā, skaidrībā un apgarotībā. Ko nojauca svešas varas, viņš atkal tikpat ātri atjaunoja.

4) E. nekad negāja savā līdumā viens. Plašajā darba laukā viņam bija simtiem un tūkstošiem sekotāju. Darba priekšzīmē un sajūsmā viņš visus aizrāva sev līdz. Un viņu ir tik daudz, ka nav iespējams nosaukt vārdā.

5) Kā viens var tik daudz panākt, kā to veicis Enzeliņš?

Tā ir veca un vienmēr jauna latviešu zemnieka dzīves gudrība.

Viņš bija apveltīts ar labu zemnieka veselību un dzīves veidu, nesavtības izpratni, un stipru latviskā pienākuma apziņu par gala mērķi — stipru un apzinīgu zemnieku vienību tautas visu šķiru labklājības pacelšanā un vairošanā kopdarbības interešu visā plašumā.

Valstiskās domas kaldinātājs un piepildītājs

Atmiņas par Kārli Ulmani un viņa laiku

Dzejnieks Edvarts Virza, rakstot monografiju par Kārli Ulmani, ievadā saka: «Šī grāmata ļaudīm nepatiks, jo tā runā par cilvēku, kas daudz laba darījis.»

Mans nolūks šē nav šķirot pagātnes saimniecisko, politisko un diplomātisko mantojumu ne uz labo, ne kreiso pusi, kā vien pieminēt to valstsvīru, ko neskaitāmas reizes esmu redzējis un klausījis, bet nekad neesmu dzirdējis runājot pašam par sevi.

Vienā ziņā jau Latvijas laikā sapratās visi — aiz katra notikuma, vai tas bija labs, vai ļauns, slavēt vai pelt vienu — Kārli Ulmani. Tā ir īsta valstsvīra pazīme. Tas arī pašā Ulmanī radīja vēlēšanos vienmēr mainīties uz augšu un valsts dzīvē labot to, kas nebija pietiekami labs.

Paša Ulmaņa darbi iegājuši Latvijas valsts vēsturē un nekad nebūs atkārojami. Tādi valstsvīri kā Kārlis Ulmanis un Zigfrīds Meierovics ir vienreizīgi. Viņi uznāca uz mūsu jaunās valsts politiskās skatuves vienā laikā, bet aizgāja abi drāmatiski un katrs citādi. Mūsu pirmā ārlietu ministra Meierovica nāves ziņa no Kurzemes pie Tukuma aizskrēja uz Ziemeļvidzemi un Latgali pa telefonu pusstundas laikā. Bet par Kārļa Ulmaņa mūža galu vēl līdz šai dienai neesam saņēmuši nekādas skaidras ziņas. Tas raksturo šo laiku, kur gaišā dienas laikā pazūd ne tikai valstsvīri, bet veselas valstis. Cik mūsu valsts liktenis bija spožs, valstij dzimstot, tik drāmatisks tas bija beigās, prezidenta standartam noslidot pils tornī pie Daugavas.

Tos laikus skatot tagad, neizdzēšamas vairs palikušas tikai atmiņas. Un savādā kārtā visspilgtāk jāatceras Kārļa Ulmaņa pēdējā dzimšanas diena brīvajā Latvijā 4. septembrī pirms 27 gadiem. Toreiz Bērzē ieradās diezgan daudz sabiedrisku darbinieku no galvas pilsētas un apriņķiem, apmeklējot skolu, kur Ulmanis sēdējis solā, un sarīkojumu zālī, kur devis priekšlasījumus. Kārlis Ulmanis ieradās bez kādas pavadoņības, piegāja pie savu vecāku kapa un teica dažus vārdus: «Un kad tas laiks pienāks, tad no šejienes (viņš mazliet pacēla roku pret baznīcu, kas no kapiem tikai dažu desmit soļu attālumā), šinī vietā un nekur citur.» Viņa balss mazliet drebēja, bet pats teikums

skanēja kā testamenta norādījums. Likās, ka pašā valstsvīrā gruzd kādas dziļas šaubas. Un tās piepildījās — šī vieta pēdējai atdusai viņam nebija lemta.

Toreiz pirms 12 dienām — 23. augustā jau bija noslēgts divu iekārotāju slepens nolīgums par Baltijas valstu, Polijas un citu zemju sadalīšanu. Šodien mēs zinām, ka Ulmanis tad šī abu laupītāju slepenā vienošanās jau bija zināma principā, ja arī varbūt ne detaļās. Mūsu valsts vadība toreiz ļoti labi apzinājās mūsu neapskaužamo stāvokli sarkanā un brūnā fašisma ielenkumā.

Esmu bieži vērojis Kārli Ulmani no tuvuma dzīvē un darbā. Savās atklātajās runās un sarunās Ulmanis nepolemizēja. Viņš vienmēr runāja vienkārši, lietišķi un saprotami. Pirmajā vietā vienmēr bija liktas tautas un valsts intereses. Jāievēro, ka viņš nāca no zemnieku slāņiem, kuriem tautā piederēja vairākums. Savus personīgos ienaidniekus, kādi gadās katram atklātības darbiniekam, viņš atstāja pilnīgi mierā. Nevienam uzbrucējam viņš neatbildēja ne runās, ne rakstos presē. Ja Ulmanis gribētu atbildēt visiem uzbrukumiem, kas vērsās pret zemniekiem un viņa personu, viņam nepietiktu divu mūžu.

Ulmanis vienmēr vairījās no liekiem strīdiem, kas dažkārt notiek pašu strīdu dēļ. Arī Saeimā Ulmanis nav redzēts ielaižoties vieglos disputos, savus uzskatus viņš prata izteikt bez polemikas. Tā vietā viņš darīja ko lietderīgāku. Reizēm stundām ilgi viņš runāja — kas jādara un kā.

Sarunās nekad netiku redzējis Ulmani nervozējam vai dusmīgu. Balss skanēja izlīdzinoši, laipni, ne pavēloši. Kaut ko citādu piedzīvoju tikai vienreiz — Zigfrida Meierovica bērēs. Diviem no partijas centrālās valdes — A. Valteram no Kurzemes un man no Vidzemes uzdeva pēc Ulmaņa atvadu runas nolikt valdes vainagu. Sākot runu, Ulmanis likās satraukts: «Mēs visi vienas tautas bērni, mums visiem viena tēvija Latvija.» Viņa balss drebēja. Kad pēc sēru ceremonijas milzīgais bērnieku pulks sāka tuvoties kapam, lai apskatītu vainagus, varēja notikt nelaime. Pats Ulmanis toreiz bija tikai Saeimas deputāts, ministru prezidents bija Hugo Celmiņš. Piesaucis klāt tuvāko augstāka ranga policistu, viņš īsi un strikti pavēlēja: Kārtot ļaudis gājienam uz kapu. To arī tūlīt uz vietas izpildīja.

No pirmās reizes redzējuma vēl pirms Latvijas tapšanas laika Kārlis Ulmanis acu priekšā palicis kā stalta, varētu teikt diža izskata vīrs, kāds arī redzams tā laika uzņēmumos. Tāds viņš bija pirms 50 gadiem, nodibinoties Latviešu zemnieku savienībai. Pirmajā zemnieku savienības kongresā Rīgas latviešu biedrībā viņa izskats bija stipri pārmainījies. Viņš likās it kā novecojis, kas laikam nāca no vācu okupācijas laikā pārciestā plaušu karsoņa sekām. Piebraucis pie biedrības nama vaļējā

Kārlis Ulmanis JSKS sarīkojumā Rīgā 1936. gadā

Kārlis Ulmanis Liepājas dzelzceļa stacijā ceļā uz tautas svētkiem Nicā
1937. gadā

armijas mašīnā un izkāpis, viņš devās uz ieeju. Zāle bija pilna pārstāvjiem, priekšnamā sagaidīja pulciņš laucinieku. Sasveicināšanās bija familjāra. Kāds teica: Nu jau jūs braucat ar automobili. — Jā, ko tur lai dara, — atteica Ulmanis, kāpjot augšā uz zāli. Toreiz viņš bija pagaidu valdības ministru prezidents.

Spilgtāk nekā ārējais izskats atmiņā saglabājusies Kārļa Ulmaņa nostāja. Pirmajā kongresā Rīgā viņš vairāk klausījās nekā deva padomus. Liekas, viņš vēlējās, lai viss ietu savu gaitu, kad pats politiskais vezums jau bija dabūts uz ceļa.

Dibinot savu partiju 1917. g. maija dienās, viņš tai noteikti un skaidri gatavoja valstisku programmu. Kad Ulmanis manīja šaubas par pašas programmas īstenošanas iespējām (valsts zemes fonds, lēmumi par streikiem un lokautiem u.c.), kas rastos tikai valstī, viņš it kā pacēlās augstāk, lāva rokai krist spēcīgi uz pulsts un ar uzsvaru viņš teica šos nozīmīgos vārdus: «Mēs nevienam nekā neprasisim, mēs paņemsim savu paši!» Un neviena šaubīgā vairs nemanīja. Toreiz Ulmanis pacēlās pāri visiem tālā nākotnes redzēšanā un pārliecībā, kas un kā jādara.

Juceklīgajos Pirmā pasaules kara beigu gados, kad Krievijas revolūcija izvirta bolševismā, Ulmanis zināja, kas un kā jāorganizē, lai nodrošinātu tautas intereses.

Pēc diviem pirmajiem zemnieku savienības kongresiem Ulmani redzēju bieži sapulcēs, sarunās, «Brīvās Zemes» redakcijā un birojā Elizabetes ielā, kur notika mazāka apmēra sanāksmes.

Ulmaņa popularitāte tautā sākās, kad viņš pirmo reizi apbraukāja Latviju un runāja tautas sapulcēs kā tās pirmais valstsvīrs. Vēl biežāk viņš sāka izbraukt uz laukiem, kad ministru prezidenta posteni bija nodevis citam.

1922. g. Jāņos viņš ieradās manā pagastā pie Igaunijas robežas un palika trīs dienas, runājot plašos svētkos — Līgo vakarā pagastā un Jāņu dienā Skaņā kalnā, Mazsalacā. Sagaidīju viņu Puikules stacijā uz Valmieras un Ainažu šaursliežu dzelzceļa. Ierodoties sarīkojuma vietā Īdus pagastā, nāca pretim ar ziņojumu vietējās aizsargu nodaļas priekšnieks. Ziņojums bija vairāk domāts kā personai, ne kā amatvirnam, jo viņš toreiz bija tikai Saeimas deputāts.

Viņa dzīvokli Tērbatas ielā 38, radnieka Ulmaņa namā tiku bijis tikai dažas reizes. Tur viņam pašam nebija apkalpotāju. Kādreiz sarīkot vakariņas palīdzēja Brīvās Zemes kantoristes. Viņš pats veikli rīkojās kā mājas tēvs, izsēdinot diezgan kuplo viesu saimi. Tas bija rudenī, bet neatceros, vai bija dzimšanas diena. Drīzāk laikam atzīmēja partijas statūtu pārreģistrēšanu pie notāra, un šai sakarā biju izsaukts no laukiem statūtu parakstīšanai.

Viesībās visi jutās ļoti brīvi, lietoja arī alkoholu, bet ne pats Ulmanis. Mani viņš bija nosēdinājis blakus Meierovicam. Es centos apkalpot ministru, pasniedzams no bagāti klāta galda, bet viņš bija veiklāks un biežāk pasniedza man. Kad vēlāk kāds apvaicājās, kāds palicis iespaids par Meierovicu, bez apdomāšanās teicu — burvīga personība.

Arī Ulmanis sabiedrībā, viesībās bija omulīgs un runīgs, bet distancējās no tuvākas draudzības. Viņam nebija personīgu draugu parastā nozīmē, tikai tuvāki vai tālāki cilvēki kopīgajā darbā. Liekas, ka tas tādēļ, ka viņš jau agri sācis gatavoties un piedalījies sabiedriskā un vēlāk valsts darbā un koncentrējās savu dzīvi ap to.

Savu popularitāti tautā Ulmanis paglabāja līdz beigām, līdz okupācijai un aizvešanai krievu gūstā. Daudz runāts un arī pārmests, ka briesmu brīdī viņam būtu vajadzējis atstāt zemi un to pašu atļaut darīt atbildīgām personām, kam draudēja briesmas. Jāievēro, ka neviena valsts nevar pāris dienās pārcelt savu aparātu, ja nav — uz kuriem. Nozīmīga būtu bijusi Ulmaņa izklūšana brīvajā pasaulē. Viņam tas bija iespējams, bet viņš to nevēlējās.

Diezgan miklaina paliek iekšlietu ministra Veidnieka izrīcība. Ar savu parakstu viņš dienu par agru nobloķēja bankās un seifos noguldītās vērtības. Visu to paņēma iebrucēji, par piesavināto naudu jau pirmajās okupācijas dienās izpērkot tukšus veikalus, bet seifu saturu pārvedot slēgtos vagonos uz Maskavu. Turienes vara nekautrējās tirgoties ar nolaupīto Latvijas metālnaudu vēl tagad — pasaules izstādē Montreālā.

Visvairāk runāts un rakstīts par 15. maija pārvērtībām. Trimdā ir viens otrs, kas tām gāja līdz un profitēja, bet tagad runā pretējo. Šis notikums ir jāvērtē sava laika perspektīvā.

Pēc sākotnējā aizrautīgā valsts nodibināšanas laika sākās strauja saskaldīšanās partijās, un kad reģistrēto partiju skaits sasniedza 44, tad laikraksta Latvis ievadniekam bija pamats teikt, ka «satversme neiet». Pārmaiņas toreiz prasīja un gaidīja visi, arī opozīcija — kreisais spārns, kas uz pārmaiņām gatavojās savu interešu virzienā, Visbiežāk dzirdētais teiciens toreiz bija — zemē trūkst īsta saimnieka.

Un tā 15. maijs atnāca it kā pats no sevis, līdzīgi kā par 1812. gada kaŗu to saka Tolstojs, nekāda vara to nevarēja aizturēt. Tāpēc Ulmanim vienam pašam 15. maija pārmaiņās nav ne nopelna, ne vainas. Viņš tikai uzņēmās visu atbildību, jo bija paradis darīt to, kas jādara, un būt darītāju pirmajās rindās.

Par valsts satversmi Ulmanis kādreiz bija teicis: Mēs varējām pieņemt arī citādu satversmi, bet trūka piedzīvojumu. Gribējām visu labu, bet tā neiznāca. Kad sākuma gados pieņemtā satversme un vēlešanu likums parādīja savas kļūdas, bija jau par vēlu: nav bijis tādas likumdošanas iestādes, kas ierobežotu pati savas tiesības.

Ulmanis 15. maija pārmaiņas neizdarīja Zemnieku savienības vārdā vai interesēs. Partijas centrālajā valdē par to nekad nav runāts, ne arī pieņemti kādi lēmumi. To zinu labi, jo pēc 1925. gada apmeklēju visas valdes sēdes, izņemot pēdējo īso posmu, kad valdē iegāja Vilis Gulbis, man paliekot pirmajam kandidātam un atgriežoties pēc Artura Alberinga aiziešanas aprīli.

Tiešu līdzdalību no valdes liktenīgajā naktī ņēmuši tikai divi — Ulmanis un Gulbis.

Tādu, kas zināja dienu un stundu, nevarēja būt daudz, bet to, kas kaut ko gaidīja (arī no citas puses), bija daudz, līdz beidzot tas notika. Viss gaiss bija kā politiskas elektrības pilns. Saeimā pieteikto satversmes grozījumu jautājumā Ulmanis runāja ļoti noteiktu valodu, kas skanēja kā brīdinājums: «Mēs neatkāpsimies no ceļa, ko reiz esam atzinuši par labu, šī apņemšanās ir negrozāma un mūsu griba nelokāma, ja būs vajadzīgs, iziesim cauri visiem posmiem, kamēr to sasniegsim. Mēs apzināties, ko esam uzsākuši, un to darām tautas un labklājības labā».

Ka pārmaiņas nenovēršamas, to saprata visi un zināja daudzi. Arī sociāldemokrātu partijas priekšsēdis Fr. Menders, kam pēc viņa paša partijas biedru attēlojuma jautāts: Jau rītu Ulmanis taisa apvērsumu, mums kas jādara! — Jā, bet kas? Varbūt ģenerālstreiks . . . Bet kas mums nāks līdz? — atvaicā Menders.

15. maijā Ulmanis uzņēmās iniciatīvu un atbildību pārmaiņās, kas līdzīgā kārtā Eiropā tai laikā bija notikušas desmit citās valstīs, tāpēc mums atliek tikai izprast vēstures procesus un mācīties kaut ko nākotnei. Bet Kārlis Ulmanis un viņa darbs jau neaprobežojas ar 15. maiju. Tas iet līdztekus visai mūsu neatkarīgās valsts vēsturei.

Kārļa Ulmaņa 90. dzimšanas dienā tāpēc savā apziņā nolieksim dziļi galvas viņa mūža darbu un panākumu priekšā.

1967

K. Ulmanis kā persona

Sakarā ar viņa 90. dzimšanas dienu

Dzejnieks Edvarts Virza grāmatā par Kārli Ulmani saka: Neviena tauta nekad nevar palikt vesela un stipra, ja vājināts top viņas sākums un mūža pamats — zemnieks. Un vēl vairāk — viss, kas mūsu valstī labs un kas mūsos pašos labs, ir nācis no šejienes.

Bet pats Kārlis Ulmanis, dzimis uz Zemgales lauku stiprās, mālainās zemes, skolojies lauksaimniecībai Šveicē, Vācijā un vēl emigrācijā Amerikā, nebija savā dzīvē un darbā vienpusīgs lauku šķiras un dzīves dievinātājs un balstītājs. Kad kāds agronomisks darbinieks viņa priekšā izcēla savu arodu pāri klasicismam, prezidents tūlī pateica — ko jūs runājat? Ja man būtu klasiska izglītība, es būtu pavisam cits cilvēks.

Ulmanis kā persona, es gribu teikt: personība, bija pati daudzpusība. Reizē pirmklasīgs lauksaimnieks, kas zināja, kas un kā jādara, par ko runāja Saeimā, vēlāk iespieda grāmatu; reizē labs gara dzīves pārzinātājs, tautas un viņas jaunatnes audzinātājs, kas ar savu «Draudzīgo aicinājumu» šīnī laikā sabiedrībā un skolā radīja nekur nepiedzīvotu apvērsumu.

Un, beidzot, balstot rūpniecību un strādniecību, pateica, kā to reti kāds būtu teicis citur — pats darba darītājs strādnieks kā persona stāv pāri visām mašīnām un rūpniecības dūmeņiem.

Un, visbeidzot, bez visas sabiedriskās, kultūrālās un nacionālās rosmes, 1905. g. notikumos viņa plašais revolūcionārais uzsaukums «*Lauksaimniekā*», raisīties vaļā no rusifikārās caru un sādžu Krievijas savā pārliecināšanas nozīmē bija vairāk vērts, nekā internacionālistu proklamācijas — nost un lai dzīvo! Tas viņam arī maksāja 7 gadus trimdā, kas negrozīja viņa nostāju, vienmēr uzsvērot, ka ir vakareiropietis.

Cik pats šis mūsu vienas paaudzes piedzīvotais un apzinātais valsts un pašvaldības laiks bija piepešs, sekmīgs, spožs, tas no sākuma līdz beigām saistīts ar Ulmaņa vārdu. Divi izcilākie no visiem — Kārlis Ulmanis un Zigfrīds Meierovics — mūsu valsts un sabiedriskajā

vēsturē paliks vienmēr pirmajā vietā. Varam iedomāties, cik neizmērojami plašāki paceltos mūsu valsts un sabiedriskie apvārsņi, ja tos mērotu ar pusgadusimtu, par ko runās nākamā gadā.

Un cik šo valstsvīru darbi smagi svērti valsts uzplaukuma laikā, tik viņu personīgie likteņi beigu cēlienā bija drāmatiski. Ja nāves ziņa par Zig. Meierovicu visā Latvijā izplatījās pa telefonu pāris stundās, tad Ulmaņa nāvi slēpj kāda liela valsts politiskos nolūkos, lai nepieņemtu, aizmirstu. Šie abi bija arī vienas zemnieku partijas locekļi, kas kalpoja tautai un valstij, cik šis dzīves laiks to atļāva.

Ja pats Ulmanis būtu kāda pārejoša, sīka personība, viņu vispār nepieņemtu ne draugs, ne ienaidnieks, kas vēl palicies no šiem gājušiem laikiem. Pašai valstsvīra personīgajai nožmei nevar paiet garām neviens.

Paši šie laiki pagātnē, kad Ulmanis ar pārējiem valstsvīriem dibināja un organizēja valsti, arī nestāvēja sastinguši uz vietas, bet prasīja pārmaiņas. No pagātnes laika atstatuma, dabīgi, diezgan daudzi nonākuši pretrunā ar savu agrāko, Latvijas laika nostāju, tagad savām runām un rakstiem apkaņo pagātņi un paši sevi.

Jau mūsu pieminētais dzejnieks, runājot par Ulmani un viņa laiku, praviētiski saka:

Materiālistiskā mācība . . . ar ideāliem segdamās, slēpj sevi viszemāko mantas kārbu un nodevību.

Visspilgtākais pierādījums tam mūsu zeme, ko savāņgojuši austruņnieki, sludinot vispasaules koeksistenci ar bezdievību.

Ulmanis zināja, kas tautai visvairāk vajadzīgs — tā bija ticība sev un savam darbam. Viņš nepiekopa pašslavināšanos — runā darbi.

Kārli Ulmani tik bieži gadījās redzēt, klausīties oficiālās valstsvīra runās, partijas kongresos, sapulcēs, privātā sabiedrībā un personīgās sarunās. Nekad nepieņēma savus pretiniekus, ikviens mantoja labu prātu un mudinājumu darbam. Vai kāds būtu lasījis viņa polemiku laikrakstā? Principālās lietās atbildēja «*Brīvā Zeme*», bet ne personīgās. To ievēroja un sev par labu apkaņoja. Ja pats Ulmanis, stāstot par notikumiem, kur piedalījies, nekad neizcēla savu personu, tad tie jau agri sāka gatavoties izcelt paši savu personu, arī uz citu un Ulmaņa rēķina, izlaižot pēc ilgiem gadiem savus rakstītos memuārus, kad vairs nav atbildētāju.

Kārļa Ulmaņa nostāja, cīņa, sasniegtais sava laika apstākļu lokā viscaur vērtējami kā pozitīvi.

Un, beidzot, pieminot Latvijas sākumu un pēdējos gadus, jāsaka, ka Ulmanis bija nosvērts, reāls tautsaimnieks un politiķis. Ja jau priekš valsts tapšanas zemnieku partijas dibināšanas dienā pateica — mēs nevienam neprasišim atļauju (tas nozīmēja: dibināt savu valsti), mēs

paņemsim paši savu, tad Pirmā pasaules kara laikā šāda tautu pašnoteikšanās tika sludināta no ASV prezidenta Vudro Vilsona. Latviešu strēlnieki arī nelēja asinis par nedalāmo Krieviju, bet no tās atdalāmo Latviju.

Ir daudz piemēru valstu dzīvē, bet nav dzirdētas otras tik mierīgas pārmaiņas kā tās, kas notika 15. maijā, vienai personai pārņēmot valsts varu. Ar Saeimas aizbildniecībā sekmēto tautas sadrumstalošanu, savstarpēju naidu un septiņiem komunistiem pašu simtā tā arī bija, ka valsts vara tika nomesta uz ielas. Tādu greznību nevar atļauties pat stabilas demokratiskas lielvalstis mūsu laikā.

Varbūt nebūs tālu no īstenības uz vienu vai otru pusi, ka $\frac{3}{4}$ tautas priecājās par šīm pārmaiņām, bet $\frac{1}{4}$ kopā bija vienaldzīgo un to, kas nemierā. Pārmaiņas pašas par sevi liecināja, ka likumdošanas iestādes sastāvs vairs neatbilst tautas noskaņojumam.

Ja vispār kāds varēja pārmaiņas izdarīt, tā bija vienīgi Ulmaņa persona. Citi, kas gatavojās, ja sāktu, iestrēgtu pretešķībās, saceltu valstī jukas. Ja Ulmanis savā dzīves laikā tika galā ar pašiem darbiem un atklātajiem ienaidniekiem, tad pāri viņa spēkiem bija galā tikt ar diviem lieliem slepenībā sabiedrotiem kaimiņiem.

Kārļa Ulmaņa 90 gadu dzimšanas dienā viņa darbu dēļ piemiņā un pateicībā varam viņa priekšā dziļi noliekt galvu.

Latvijas sūtni

Kārli Zariņu pieminot

Pieci gadi jau pagājuši no Kārļa Zariņa aiziešanas. Mēs atmināties vēl to satraukumu, kas bija redzams lielajā pavadītāju pulkā Brukvūdas latviešu kapos 1963. gada 4. maijā. Viņa vārds bija ne simboliski, bet juridiski vienots ar Latvijas pastāvēšanu. Mans pienākums šodien ir pieminēt rūjenieti no pašiem rūjeniešiem, kas vēl dzīvo turpat vai arī izkaisīti pa pasaules kontinentiem un valstīm.

Savu Ipiķu pagastu Kārlis Zariņš atstāja, kad vēl nebiju pieaudzis, pašu Rūjienu — 19 gadu vecumā, betnovada piemiņu turēja godā vairāk kā daudzi citi, kas sava tēva pagastā piemitušu visu dzīves gājumu. Šī dzimtās zemes pievilcība un spēks, ar ticību nāktnei, arī bija tas, kas Kārli Zariņu pavadīja visos dzīves ceļos un mūža darbos, novedot pēcgālā pie ārkārtējām Latvijas valsts pilnvarām. Ikviens kas mīl savu tautu, atceras savu dzimto vietu, kur sācies dzīves gājums. Risošo notikumu iespaidi kā dzīvi piemēri paliek atmiņā cauri visām mūža gaitām. Uz šiem pamatiem prezidents Kārlis Ulmanis dibināja savu Draudzīgo aicinājumu, kam līdzīga praksē vēl nebija neviena tik plaša piemēra. Mēs nedrīkstam zaudēt ticību savai zemei un taisnībai, teica Kārlis Zariņš Zemnieku dienās Almelijā 1955. gada 3. septembrī.

Kad kāda laikraksta uzdevumā sūtni pirms gadiem astoņiem intervēju, beigās noprasīju: «Ko jūs varētu tieši vēlēt saviem rūveniešiem?» (tā paši saucāmie). Bez apdomāšanās nāca atbilde: «Rūveniešiem varētu novēlēt — palikt tiem pašiem, kas viņi bija agrā darba sākumā un arī tā turpinājumā.» Nav nekāds noslēpums, ka Latvijas sūtniecība savos mēneša apskatos komentē lielus un mazus notikumus no savas tautas un valsts viedokļa. Beidzamajā, 1963. g. 30. aprīlī saņemtajā, kas rakstīts sūtnim vēl dzīvam esot, apskata beigu teikumā varēja lasīt: «Latvijas tauta ir izkaisīta pa plašo pasauli, bet gars visiem viens. Lai kādā vidē atrastos, nekad un nekur nav jāpagurst prasīt Latvijas brīvību. Uz to es novēlu izturību un Dieva svētību. To vēlu ikvienam latvietim. K. Z.» (paraksts).

Tas viņa pēdējais draudzīgais aicinājums, kam viņš sekojis pats visu savu mūžu, tam sekojusi arī atbalss no visām plašām zemes malām, kur dzīvo latvieši.

Kārli Zariņu mēs apbedījām Brukvudā, bet viņa nacionālās brīvības idejas nevar aprakt pat tik liela valsts kā Krievijas padomija. Nespējot diplomātiskā ceļā nolikvidēt sūtniecības, šī vara ķeras pie tādiem līdzekļiem, kādus starptautiskā praksē neviena valsts vēl nav pielietojusi. Šis valsts izdevumi (tikai tādi tur ir, neviena privāta!) sacerējuši un izplatījuši par trimdiniekiem, sūtniecību, sūtni un par Latvijas sūtniecības nama jautājumiem neskaitāmus melus. Varbūt, ka kāds arī tam noticējis, ka šo namu piesavinājusies sūtņa persona. Bet sūtnim par godu jāsaka, ka viņš nekad nepazemojās, turot zem sava goda ielaisties paskaidrojumos un polemikā ar Maskavas valsts kases subsidētiem okupantiem un viņu aģentiem. Kādreiz šī patvara kā valdība nolaidās vēl zemāk. Redzot, ka jubilejas gados latvieši plašos sarīkojumos aicina un godina sūtni, arī tie no savas puses ko darīja: izplatīja pamfletu dzejā. Līdzekļi un izrīcība nāca no vienas un tās pašas valsts kases un pirktiem aģentiem «dzejniekiem». Pats šis ārkārtējais laiks tautas likteņus ar Latvijas valdības 1940. gada 17. maija pilvarām sasaistīja ar Latvijas sūtniem: Londonā – Kārli Zariņu un Vašingtonā — A. Bilmani. Šis pasaules diplomātijā vienreizējais laikmets prasās pēc plašāka apskata un dokumentu krājuma nākamām latviešu paaudzēm un vēsturei. Tas vēl ir iespējams šeit uz vietas, Anglijā, kur vēl ir šī laika līdzgaitnieki. Liktos, ka šis darbs varētu būt Latviešu nacionālās padomes Lielbritanijā pienākums.

Mēs pašreiz šajos pagātnes notikumu ceļos neko nevaram pārgrozīt, varam tikai konstatēt apstākļus no savas saskares tuvuma un rīkoties uz priekšu tā, kā to mūsu apstākļos darītu ikviens tauta sevis aizsardzībai. Ja mums kā tautai ir kādi pienākumi, tad svētākais no tiem ir pretoties visiem spēkiem visādiem nepretošanās saukļiem koloniālās imperijas izrīcībā un draudos. Tauta, kas neaizstāv savas patstāvības brīvību, nav nemaz tās vērtā. Tam piemēru pietiek.

Varētu jau likties, ka pats šis līdzdzīvotais laiks tuvumā nemaz neizskatās tik pievilcīgs, ievēribas cienīgs un mums svarīgs. Bet kā ārkārtējs tas ieies ne tikai Baltijas valstu, bet pasaules diplomātiskā vēsturē: kāda komūnas lielkapitālisma valsts piesavinās un ekspluatē 29 valstis, kā tas bieži pārrunāts un pat lemts arī ASV kongresa rezolūcijās, bet pati kā pasaules komūnisma uzurpātors vairs netiek galā ar pakļauto tautu vairākumu. Kā realitāti tā nav spējusi norīt arī trīs Baltijas jūras mazās zivtiņas.

Pasaules lielākumam un vairākumam kā pārākumam, varbūt, arī mazāk rūp pašas zivtiņas, kā ēsmā sarkanajam krokodīlim, bet vairāk

pasaules līdzsvara uzturēšanas jautājums. Kā «Pīķa dāmā» — «vēl šodien tu, bet rītu — es!». Bet šī dzīves cīņa vēl nav beigusies.

Tautas pastāv vērtībā pamatojoties uz tiem, kas par neatkarību un brīvību stāv līdz galam. Dievs radījis cilvēku, lai tas turētos pie tautas un nebūtu glēvs, padevīgs un nodevīgs.

Mēs varam arī labi saprast, kā jūtas viena tāda austrumnieku parauglielvalsts, kas ar sarkanarmiju un čeku spēj iekļūt Baltijas valstīs un zemēs, bet vairāk kā ceturtdaļgadusimteni vēl skaitās, starptautisko tiesību laukā, kā prasts iebrucējs svešā zemē. Šis brutālais laupījums netiek ofociāli atzīts no lielvalstu vairākuma. Tas ne tikai kaitē uzbrucējas valsts prestižam, iznīcina pie citām tautām šīs viņu iestādītās komūnas partijas vienību Maskavas vadonībā, tai dažreiz tiekot nevarīgai un agresīvās — smieklīgai. Ja piesavinātājam būtu arī mazliet kauns un morāle, tas ne tikai nosarktu, bet ielīstu stāvus zemē. Bet šai varmācībai nav robežu, bet ir ļoti bieza āda.

Kārli Zariņu sākotnējā laikā redzēju Rūjienā, nelielā veikalā, kas bija zem viena jumta ar Cepļa viesnīcu. Tā piederēja Lielrūjienas muižas īpašniekam Fr. Cīrulim. Zariņš pārzināja ir veikalu, ir viesnīcu. Pēc tam viņu vēroju Pēterpilī organizāciju sarīkojumos, kur viņš jo plaši bija ieslēdzies sabiedriskā darbā. Pats tikai vēl mācījos, šim sabiedriskām aprindām vēl netuvojos, biju arī gadus piecus par viņu jaunāks. Manas tēva mājas, Ipiķu pagasta kaimiņos Zariņš labi pazina. Bija tās kādreiz arī apmeklējis, no galvas pilsētas atbraukdams, kopā ar draugu studentu, vēlāko ķīmiķi un satiksmes ministru Krievu, un manu māsu, kas pārzināja viņa vadītās Pēterburgas labdarības biedrības bibliotēku un dziedāja Vītola-Reitera kori. Viņa apmeklēja arī Bestuževa sieviešu augstākos kursus (Krievijas universitātēs sievietes vēl neuzņēma).

Es, savukārt, Ipiķu pagastu ļoti labi iepazīnu Latvijas pašos sākuma gados, sabijis tā kaimiņos Īdus pagastā vairākus gadus kā sekretārs. Abi pagasti atradās draudzīgās attiecībās, labprātīgi apmainījās ar robežām, arī ar mājām, ja kādas atradās tuvāk otram.

Ja Zariņam savs pagasts nebūtu licies par šauru — lai gan viņš to ļoti mīlēja, varbūt, par pagasta sekretāru būtu palicis turpat. Pirms pāriešanas pārzināt veikalu, viņš turpat Rūjienā, Ternejas pagasta kancelejā bija sācis gatavoties pie laba juridisko lietu pratēja, vēlākā privātdokāta P. Grīnvalda. Latvijas laikā neviens vien studijas beidzis jurists pārcēlās, pārprodukcijas dēļ, uz vēlētā pagasta sekretāra amatu.

Ista iepazīšanās ar sūtni Zariņu man iznāca tikai Anglijā. Esam neskaitāmas reizes tikušies dažādos sarīkojumos, esmu virinājis viņa diplomātiskās vietas durvis un ticis uzņemts sūtņa viesmīlīgajā ģimenē. Gribētu teikt, ka no šīs viņa laika pagātnes, paša Kārļa Zariņa personības un darba varētu daudz mācīties vēl šodien, sevišķi jaunā paaudze. Ir vērts tam drusku pasekot no tuvuma.

Vislabāk sava novada dēlu pazina paši rūjienieši. Kad viņš ik vasaras tur ieradās no ārzemēm, tad tas bija liels notikums. Kādreiz, ieejot Rūjienas saviesīgajā biedrībā, kad pats piemitu laukos, ekonoms Bērziņš jau pa gabalu iesaucās: «Vakar te Rūjienā bija sūtnis Zariņš!» Tas nozīmēja nožēlu, ka biju iebraucis par vēlu un nepaspēju viņu satikt. Tos savējos, kas apmeklēja novadu, kaut arī jau dzīvoja citur, paši novadnieki ļoti cienīja. Tur tik redzējis lauksaimniecības izstādē pirmā latviešu mēnešraksta «*Austrums*» izdevēju Jēkabu Velmi, teātra uzvedumu aktieri režisoru Erichu Lambertu, priekšlasījumos — Latvijas ministru kabineta locekli Sprici Paegli, dziedoņu Plauktiņu saimes locekļus un daudzus citus. Bet visbiežāk savās mājās ierodamies tika redzēts agrārreformas tēvs, arī zemkopības ministrs un ministru prezidents Arturs Alberings. Rūjienieši cienīja savas gara un saimniecības prominences. Bet, kad kādreiz ceļā uz Pērnavu, krievu laikos, Rūjienai cauri izbrauca Vidzemes gubernātors, tam veltīja visai mazu ievērību. Izkāpis no vagona, tas pāris demit minūtes pastaigājies pa platformu, bet šim vientuļniekam neviens netuvojies.

Kad dažus gadus vēlāk Rūjienes tirgus laukumā klausījos pirmo Latvijas valsts vīru Kārli Ulmani, apmeklētāju tūkstoši nebija saskaitāmi. Ne par velti Rūjienā bija Latvijas saimnieciskās brīvības-mazgruntiecības šūpulis.

No Rūjienes Kārlis Zariņš nonāk Pēterpilī, kur viņam kā tolaiku vairumam citu, nākas savas gaitas vadīt mācībās un darbā. Viņš atrod nodarbošanos pie dārznieka un reizē turpina izglītību, ko bija iesācis pagasta skolā, tad Kārļa Lapiņa privātskolā Rūjienā un kādreiz slavenajā 1687. gadā, ziedru laikos celtajā, priekšzīmīgajā Rūjienes draudzes skolā. Šī skola nesenā pagātnē bija izvadījusi dzīvē ne mazāk kā pussimts vēlāk vairāk vai mazāk atklātībā pazīstamu novadnieku.

Sai laikā krievu vidusskolu nav nevienā apkārtnes apriņķa pilsētā; tālākiem ceļojumiem nav līdzekļu. Zariņš uzsāk patstāvīgu izglītības ceļus, kas ir priekšnoteikums, lai dzīvē tiktu uz priekšu.

Tā laika skolu un augstskolu stāvoklim nav nekāda salīdzinājuma ar šo laiku trimdā un arī pašu Latvijas laiku. Daudzi latvieši iestājās privātā Maskavas Šaņavska universitātē, Pēterpilī — Bestuževa augstākos kursus un citur. Zariņš Pēterpilī apmeklēja un beidza dažādus kursus, klausījās lekcijas daudzos priekšmetos. Nobeidzis

pirmos speciālos komerckursus, viņš ietiek lepnā biržas notāra Geca kantorī, kur, galvenokārt, darījumi ir ar ārzemēm. Reizē viņš apmeklē un nobeidz arī augstākos komerckursus, kas arī ir subsidēts privāties-tādījums. Kursu protektors ir galma lielkņazs, ar līdzekļiem atbalsta pazīstamie miljonāri Jelisejevi; kursos lasa lekcijas izcilākiem Pēterpils profesori. Pēc laika, savām spējām piemēroti, Zariņš ieņem vienu no atbildīgākām un labi atalgotajām vietām lepnajā kantorī Jūras ielā.

Šai starptautiskā rakstura iestādē pavadītie 18 gadi Zariņam ir svētīgi. Sasniedzis labas eksitences un izglītības līmeni, piedalīdamies arī igauņu pasākumos, viņš turpina ar plašu vērienu darbu latviešu organizācijās. Ilgākus gadus viņš vada Pēterburgas labdarības biedrību, vecāko latviešu biedrību galvas pilsētā, kurā kādreiz darbojušies Baumaņu Kārlis, Andrējs Jurjāns, Kažoku Dāvis, Auseklis, A. Vēbers, Fr. Grosvalds, R. Blaumanis, prof. J. Vītols un daudzi citi.

Kad sabiedriskais gaiss jau pilnīgi elektrizēts, 1905. g. 17. oktobrī galvas pilsētas iedzīvotājus pārsteidz Manifests par Valsts domes sasaukšanu. Cik pati šī diena ārēji nemīlīga, slapja un auksta, tik jūsmu pilna un saulaina Domes sasaukšanas diena 1906. g. maijā.

Uz Ņevas tiltiem pulcējas ļaudis, sasveicinās ar domniekiem uz kuģa klaja. Tie brauc uz Ziemas pili, uz cara pieņemšanu. Daudzi tiem sekoja, bet bija arī daudz tādu, kas to nedarīja. Jo pati galvas pilsēta jau bija nonākusi tik tālu, ka kādreiz uz galvenās ielas — Ņevska prospekta trūka gaismas, un to apgaismoja ar Admirālītes torņa prožektoriem: Universitātes mītnā kāds anarķists kļiedza: «Dalai Nikoļku!» — «Nost ar Nikolajiņu!» Likumdošanas iestādes sanākšana ļaudis pa daļai nomierināja. Būtībā visas trīs Valsts domes latviešiem nekā nedeļa. Pozitīvais bija — latviešu politiskā laika sākums ar pirmām vēlēšanām, zināmu atklātu līdzrunāšanu vispārīgās valsts lietās.

Krievijā sveštautu bija pāri pusei, var jau būt, ka ar laiku tās sev ko izkaŗotu, bet līdz tam vēl bija gaŗš ceļš. Paši Maskavas lielkrievi bija lieli rusifikātori, kas jau skolā—vēsturē un ģeografijā sevi slavina ja ne par bagātākiem, tad vismaz par viesmīlīgākajiem ļaudīm pasaulē. Ko viņi varēja dot — paši nabagi un tumši, un tā paši drīz nokļuva sarkanā faŗisma pavadā. Viņu sādžas jau sāka mazliet līdzināties — saimnieciskā nozīmē — pašreizējiem kolchoziem. Nav dzirdēts arī tagad par kādu plaŗāku sacelšanos pret vergu kārtību. Vairāk gan par to dzird par citām pakļautām tautām. Viņu intelligence — studenti, rakstnieki, dzejnieki, pa retam sāka prasīt sev kādu brīvību rakstīt un runāt, bet ne komūnisma atcelšanu.

Latviešu pirmie patstāvības ceļi praksē parādījās pirms nepilniem 70 gadiem, vēlot Krievijas Valsts domi un tam sekojošo kaŗa bēgļu

laikā, kad darbojās divas prāvas latviešu bēgļu organizācijas galvas pilsētā. Tas noslēdzās ar Domes pilsonisko aprindu apvērsumu 1917. gada februārī Pēterpilī, nodibinoties Krievijas pagaidu valdībai un pilsoniskām partijām Latvijā.

Izņemot Kārli Ulmani, kuŗa politiskā skola bija Vācijā, Šveicē un Amerikas savienotās valstīs, kur agronomijas aroda augstskolā viņš guva zināšanas saimnieciskās lietās, vairums pārējo vadošo personu nāca no toreizējās galvas pilsētas centrālajām organizācijām, Bēgļu centrālkomitejas. Lai pieminam tikai pirmos politiķus un diplomātus: Zigfridu Meierovicu, Jāni Čaksti, J. Goldmani, J. Zālīti, A. Bergu, pirmo sūtni Londonā F. Vesmani un citus.

Kad ap to laiku pacēlās jaunas, vēl maz diskutētas, problēmas — kas būs tālāk ar latviešu tautu nedabīgi lielajā tautu savārstījumā Krievijā, kas nespēja caŗot ar okupantu Baltijā — Vāciju, ne pat dzīvot un saimniekot, noslīgstot nevarībā, nihilismā, rusifismā uz komunistiskiem pamatiem, sākās latviešu tautas atklātā politika. Radās pilsoniskas politiskas partijas un to pamatā kopīgas organizācijas, kas bija priekšnoteikums valsts proklamēšanai.

Jau pirmsākumā galvas pilsētā radās daži sakari ar turienes diplomātisko korpusu, drīz tie paplašinājās ārzemēs līdz pat ārlietu ministrijām. Tā radās arī daži pirmie diplomātisko vagu dzinēji. Tiem iznāca rakt robežu grāvi starp latviešu tautu un Eiropā vistālāk atpalikušiem maskaviešiem-lielkrieviem, kas gan agri prata mācīt citus — tos cienīt un tiem paklausīt — bet paši nebija tā vērts. Vēl ap gadusimta maiņu skolās lietotajā Pučikoviča ģeografijas grāmatā lielkrievi bija izcelti kā dižciltīgākie, bet latvieši uzņēmumos parādīti gaŗiem matiem un tādos nātņa kamzoļos un vīzēs, kādos paši staigāja. Lai gan lielākas kaujas, kur bijusi kāda pretestība, krievi zaudējuši, viņi apbrīnojami pratuši spiesties uz priekšu kā daudzgalvainā rupja masa. Arī vēl šodien tie neprot citādi saimniekot un valdīt kā vien ar tām pašām cara laika metodēm, šodien to veicot ne cara, bet Marksa bārdas un komūnas vārdā, kaut arī cilvēce bojā ietu. Nekāda uzlabošanās ar viņu metodēm nav gaidāma, tā var tautām nākt tikai ar atbrīvošanos. To izmantoja un daudz izmantos arī turpmāk — tautas grib dzīvot un pastāvēt. Tādēļ vien krievu «krievu kungu kāŗta» vispirmā vietā sludina citām tautām — nepretoties izmantošanas vadībai. Tādēļ lai neviens nesaka, ka mums, kas bēguši un izbēguši no savas par jaunu okupācijai pakļautās nelaimīgās dzimtenes brīvībā, būtu jāved kāda samierināšanās politika par nodevību tautai un valstij.

Kāŗlis Zariņš savā dzīvē un darbā nepārorientējās nacionālos un politiskos uzskatos, ar kādiem viņš latviešu sabiedrībā ienāca. Ar

tādiem pašiem viņš arī šķīrās no šīs zemes gaitām. Ja valsts nodibināšanos izsauca latvieši paši, tad bija jāpanāk arī tās atzišana pašiem. Bija jādibina pārstāvības-sūtniecības. Saeimas laikā kādreiz dzirdēja kurnēšanu Ulmaņa klātbūtnē par lielo sūtniecību skaitu un izdevumiem. Viņš tam nepiekrita un pateica: «Mums jāpanāk ar ārzemēm sakari, jāinformē tās par to, kas notiek mūsu zemē, un jāzin par to, kas notiek citur.»

Atgriežoties pie Kārļa Zariņa gaitām, jāpiemin viņa garākais darba posms bēgļu aprūpē galvas pilsētā. Tur viņš iepazīstās un darbojas kopā ar Zigfrīdu Meierovicu un citiem, vēlākā laikā pazīstamiem, darbiniekiem. Ne bez pamata augsti vērtēts K. Zariņš ar Latvijas valdības pilnvaru Nr. 1 jau valsts sākumā tiek iecelts par Latvijas sūtni Somijā, tā kļūstot par pirmo un, beigās, par pašu vecāko un ilggadīgāko Latvijas valsts sūtni un pilnvaroto ministru, Somija viņam, tāpat kā visiem latviešiem Pēterpilī, bija labi pazīstama; viņu valoda, tuva igauņu valodai, ko Zariņš labi pārvaldīja. Līdztekus tam, Zariņš sāk savu misiju arī Zviedrijā. Zariņa diplomātiskā darba vienīgais pārtraukums bija no 1932. līdz 1933. gadam, kad viņu aicināja pildīt ārlietu ministra pienākumus. Atklātībā Kārlis Zariņš sācis darboties jau agrāk, būdams Tautas padomes loceklis piedaloties Latvijas delegācijas sastāvā 1919. g. Parīzes miera konferencē un no šī laika kā sūtnis un pilnvarotais ministrs Somijā, Zviedrijā, Norveģijā, Dānijā un Igaunijā. Pēc tam no 1933. gada līdz sava mūža beigām sūtnis Lielbritānijā un ģenerālkonsuls Britu kopvalstī. Otra pasaules kara laikā Latvijas valdības ārkārtējo pilnvaru nesējs Lielbritānijā, atzīts no ievērojamām lielvalstīm, viņš ieceļ goda un karjēras konsulus, lietvežus Latvijas sūtniecībās ar ministra rangū, tāpat arī citus diplomātiskos pārstāvjus. Savā ziņā, it kā atbild viens par visu. Arī tas, laikam, ir vienreizējs gadījums, kad ārēju briesmu un okupācijas draudu varbūtībā, valsts jau iepriekš pilnvaro savas zemes diplomātisko pārstāvi ārzemēs ar vairākām pilnvarām valsts aiztāvēšanas interesēs.

Visvairāk Kārlis Zariņš panāca savos Anglijas gados. Izpildot Ulmaņa valdības vēlējumu, viņš pacēla Latvijas bekona, sviesta, linu izdevumus un koktirzniecību uz vienu pašu Angliju par 50-100%. Šīs lietas jo sevišķi palīdzēja kārtot ārzemēs lauksaimniecības padomnieki Emīls Zelmenis Anglijā un Jānis Rozītis Skandināvijas valstīs (R. miris Rīgā 1973. g. 10. martā). Līdz ar to mēs kā tauta iestājamies plašākajā pasaules saimniecības izpratnē un līdzdalībā. Bez tā neiztiek neviena, kaut cik dzīvotspējīga tauta pasaules saimnieciskajā konkurencē. Visus citus panākumus, kas ir jau zināmi, nebūtu šeit ko pieminēt.

1939. gadā, sākoties karā, starp abiem sabiedrotajiem un paredzētos kopīgos iekarojumos, ar slepenā līguma palīdzību, Baltijas

valstu okupantiem, valda saskaņā. Šai «draudzībai» izjūkot, pārējās karojošās tautas metas pret Hitleru un Vāciju viņa bijušā sabiedrotā Staļina apkampienos. Zīmīgi, ka pat tāda augsta garīga persona kā Kenterberijas archibīskaps aizrāda sūtnim Zariņam, ka viņam jāizlieto savs iespaids, lai novērstu iespējamo latviešu sacelšanos pret šo, tagad labi pazīstamo, vergu režīmu. Kādēļ? Tas, laikam, traucētu britiem, kā viņu sabiedrotiem vest karu. Sūtnis nepiekrīt ne tādai misijai, ne pašu bolševiku bezdievju apsvētīšanai. Kā spēcīga aszobaina lidaka, šo laiku un apstākļu sajukumā, Padomija vēlējās norīt trīs mazās zivtiņas — Baltijas valstis uz visiem laikiem. Bet tas toreiz vēl nenotika.

Kad 1940. gada 25. jūlijā sūtnis Kārlis Zariņš Londonā saņem Augusta Kirchenšteina — kā ārlietu ministra — pavēli ar telegrammu: ierasties Rīgā ar ziņojumu, tūliņ seko sūtņa klasiskā atbilde: «Neieradīšos, jo neatzīstu valdības nākšanu pie varas ar sveša kara spēka atbalstu un pievienošanos PSRS nepieņemami satversmei.» Pēc garāka motivēta ziņojuma Britu ārlietu ministrijai angļu valdība piekrīt sūtņa rīcībai un nostājai. Kārlim Zariņam 17. maijā izdotās pilnvaras iedarbojas 17. jūnijā, saņemot Latvijas ārlietu ministra V. Muntera telegrammu, ka «visā valstī ienāk padomju kara spēks un ieņem svarīgās iestādes.» Pārējām Baltijas valstīm tāda izkārtējuma nebija, lai gan okupācijas neatzīšanās visiem radās vienāds stāvoklis, tāpat kā pati okupācija bija vienlaicīga un līdzīga vienai un otrai un trešajai.

Bet nav nekāds noslēpums, ka kara un pasaules dalīšanas laikā ar sūtniecību konsultējās Britu ārlietu ministrija, bet tomēr kādu laiku oficiāli nesarakstījās. Tāpat Baltijas sūtniem tūliņ pēc kara neatļāva apmeklēt savus pavalstniekus-bēgļus Vācijā. Beidzot stāvoklis nokārtojās, un apmeklējumus nokārtoja ārlietu ministrija. Tomēr galvenais bija, ka trīs Baltijas valstu sūtniecības Londonā palika kā bija — neskartas; tās pastāv un darbojas vēl šodien. Arī kara laikā un pēc tam, kad satiksme un visa sazināšanās vēl bija traucēta un ar Latviju pārtraukta pavisam, sūtnis nesēdēja Latvijas namā Londonā, rokas klēpī salicis. Viņš dara visu, kas viņa spēkos, un ko atzīst par labu, vācot rezerves savam politiskam un nacionāli sabiedriskam darbam.

Viņš ierosina un 1941. gada 18. novembrī nodibina Latvju biedrību Lielbritānijā, kas ir pati pirmā Anglijā un kur iestājas sūtnis ar saviem darbiniekiem un tolaik nedaudzajiem latviešiem Anglijā. Turpat sūtniecībā ar viņa līdzdalību 1947. gada 27. decembrī nodibinās un sāk darbu visplašākā Anglijas latviešu organizācija Daugavas Vanagu fonds. Taisni divus gadus vēlāk, tanī pašā datumā atkal Latvijas sūtniecībā un ar sūtņa piedalīšanos nodibina Latviešu nacionālo padomi Lielbritānijā, kuŗas pirmā sesija sanāk 1950. g. 11. novembrī.

Šī organizācija 1951. gadā iegūst savā rīcībā no Herefordas pašvaldības namu un zemi, kur izveido mītni veciem ļaudīm, kara invalīdiem, jaunatnei un vasarniekiem: ko nosauc par Latviešu māju Almelijā. Mājas komitejas vadību Nacionālā padome lūdz uzņemties sūtnim K. Zariņam; viņš reizē ir garants plašā pasākuma lietderībai un sabiedriskai uzticībai. Savukārt, Latvijas atjaunošanas komitejas Eiropas centrs nodibinājas Nacionālās padomes paspārnē, kad tās priekšsēdis Augusts Abakuks jau bija saziņā ar sūtniecību un organizācijām 1951. g. 30. un 31. jūlijā sasaucis pirmo sesiju, kas deklarēja Eiropas centra satversmi un mērķus. Šis centrs nav sabiedrība, bet visas Eiropas biedrību, organizāciju un politisko partiju vēlētā politiska organizācija uz mūsu kulturāliem pamatiem. Šinī nozīmē Centrs rīkoja 1954. gadā Vācijā, Hamburgā pirmos vispārīgos Eiropas latviešu dziesmu svētkus (nākamie notiks šajā gadā, resp. 1973. g. Hanoverā).

Kārlis Zariņš pats ir dziedājis savā laikā korī, piedalīdamies Vītola, Reitera un citos koļos. Tādēļ viņš ar sevišķu prieku veltīja savu līdzdalību dziesmu dienām un svētkiem. Grandiozākie viņa laikā notiek 1951. gada 29. jūlijā Karaliskajā Alberta aulā Londonā, piedaloties virsdiriģentam Teodoram Reiteram no Zviedrijas. Apmeklētāju — latviešu un svešautiešu tuvu pie 8000. Tas bija vienreizējs sarīkojums. Anglijā pirmā bēgļu ieceļošana bija plaša un, tāpat kā citur, labā latviskā noskaņā, bez mazākā asimilācijas piejaukuma. Tā bija viscaur vienota nacionālā kopdarba sabiedrība, ko nebija skāruši nekādi sadarbības saukļi ar to iekārtu, kuŗas pārvalde pašu zemē fiktīvi reprezentējas latviešu tautas vārdā. Šos nepakļaušanās un savas kultūras uzskatus vienmēr atbalstīja arī Kārlis Zariņš kā sūtnis. Kad pēc kādiem Dziesmu svētkiem viņš bija nonācis pieņemšanā pie ASV ārlietu ministra Dallesa, pēdējais draudzīgi apvaicājies, vai latvieši ilgstoši spēšot izturēt cīņu okupācijas apstākļos no bēgļu gaitās, sūtnis labā optimismā atbild: «Mēs esam dziedātāju tauta, mums visvairāk tautas dziesmu, ko dziedot esam izturējuši visādu līkteņu gadsimtus; tāpat izturēsim uz priekšu šos pārmaiņu laikus.»

Laiks nekad nestāv uz vietas, un arī nesens ir stipri pārvērties. Ir tā savādi, ka visā plašā pasaulē vairums valdību gan gribētu tikt vaļā no visu pasauli ārdošā komūnisma sekām, bet pašas nedara nekā, liekot politiskā laukā visas cerības uz pašām vergu līmeni pakļautām, apspiestajām tautām. Tās, kā viens Kajs Grachus Romā, sacelsies pret jaunlaiku tiraniju un reiz atpestīs pašas sevi no noplukušās, savtīgi garmatainās glēvo pasaules. Tā ir necila politika, savtībā aizmirstot, ka Krievijas čeka jau daudz tālāk tikusi par Romas politisko policiju, kas arī jau nebija zemē metama. Cik dzīvību neesam kā maza tauta jau zaudējuši, sekojot otras puses Ļeņina saukļiem ar sacelšanos Rīgā. Ja

Sūtnis K. Zariņš tiekas ar tautiešiem pieņemšanā. Kr. pusē A. Kroders, pa labi Roberts Liepiņš.

Sūtnis K. Zariņš Latviešu kapos Brukvudā, kapu pieminekļa pamatu iesvētīšanā ar prāvestiem A. Grāmatiņu, E. Bergu un R. Mužiku.

kas var tagad vēl sagraut šo lielo komūnas milzi, kuŗā vairāk sveša nekā paša, tad tas var būt tikai tautu nacionālisms. Kārlis Zariņš vienmēr mudinājis mūsu mazo tautu turēties kopā.

Pa šiem nedaudziem piedzīvotajiem gadiem daudz kas ir mainījies lielvalstu spēku, pārspēku un nespēju laukā. Arī attiecības un morāle pārmainās. Juridiski Latvijas valsts pastāv; Anglijā pēc Kārļa Zariņa to pārstāv lietvedis T. V. Ozoliņš. Kāda lielvalsts taisa diplomātiju un ar preses izdevuma palīdzību cenšas Baltijas valstis iznīcināt. Bet tas vēl nav noticis. Nav jau tā, ka neviens no tautas nebūtu ieradies pie okupantiem kalpībā nopirkts par pašas izkalpinātās tautas naudu, ko līdz pēdējam grasim pievāc savā labā absolūtā vara. Nav tautas, kuŗām šādos apstākļos nerastos savi atkritēji. Un ja tādi negadās, tad izlaiž no cietumiem kriminālistus. Tautas vērtība pastāv un turas uz tiem, kas stāv par brīvību un neatkarību līdz galam. Ar iztapšanu svešniekiem savā vēstures gaitā neesam nekā mantojuši, tikai zaudējuši. Dievs radījis cilvēku, lai tas turētos pie savas tautas un nebūtu nodevējs. Ikviens cilvēks ir tuvāks pilnībai, ja tam piemājo kādas garīgas vērtības. Pārsvārā tā piemīt kristīgā reliģijā.

Sūtņa Kārļa Zariņa piemiņas sarīkojumā 27. aprīlī Vestminsteres katedrāles zālē, prāvests E. Rozītis teica: «Kārlis Zariņš bija dziļi reliģiozs un tikai viņam jāpateicas, ka mums tagad ir Bībeles tulkojums labā latviešu valodā. Ko nespējām brīvības laikā dzimtenē, to esam veikuši tagad svešumā.» Nobeidzot jāsaka, ka sūtnis Kārlis

Ev. lut. baznīcas sinode Anglijā 1956. gadā. Vidū archibīskaps T. Grīnbergs, pa kreisi K. Zariņš. Stāv, sestais no kr.: Ed. Līcis.

Zariņš savā gaŗajā mūŗa darba gāŗienā piedzŗvojis kā daudz gaiŗu brŗŗu, tā drāmatisku notikumu. Riskantā bēgŗana no krievu mkomūnistu rezidences uz Latvijas galvas pilsētu nebija vienŗgais gadŗjums. Smagākais piemeklējums bija Latvijas valsts okupācija 1940. gada ziedonŗ, paliekot bez valdŗbas un tieŗiem sakariem ar savu tautu, kaut drāmatiska bija viŗa izsludināŗana ārpus likuma un mantas korfiskācija, ko izdarŗja okupācijas vara. Tāda «ārpus likuma» nemaz nav. Arŗ Padomijā terrrors par paŗu cilvķku un viŗa mantu iekļauts viŗu likumos, lai nu kādi tie paŗi ir.

Vēl pāris vārdus par kādu laimŗgu notikumu Kāŗļa Zariŗa dzŗvē.

Jau diplomātiskās misŗjas sākumā Kāŗļa Zariŗa apkārtne bija ievirzŗjusies laimŗgos apstākļos, ne no politiskās, bet citas puses. Jau sākotnējā laikā labs palŗgs tā laika diplomātu runas un rakstu valodā bija franču tautŗbas sekretāre, kas vēlāk kļuva neatsverams palŗgs un balsts visā Zariŗa dzŗvē. Tā bija Henriette Houperē, kas bija nonākusi pie latvieŗiem vispirms 1919. g. pavasarŗ Parŗzē Miera konferences laikā, darbotamies Latvijas delegācijā par stenografisti un sekretāri franču valodā. Delegācijas birojā mēneŗus trŗs darbojās mŗsu nākamie valstsvŗri un diplomāti: Zigfrids Meierovics, Jānis Čakste, Arveds Bergs, M. Skujeņieks, O. Grosvalds un arŗ Kāŗlis Zariņŗ. Tā paŗa gada rudenŗ 17 gadus vecā pirmā latvieŗu diplomātijas sekretāre pieņēma aicinājumu darboties pirmā Latvijas pārstāvŗbā Somijā par valodniecŗi un sekretāri Helsinkos. Pārstāvŗbu vada Kāŗlis Zariņŗ, kas drŗzumā iegūst pilnvarotā ministra statusu un tiek iecelts par sūtnŗi. Viņŗ var tikai brŗnŗties, kad jaunā franču sekretāre sāk sarunāties ar apmeklētājiem latviski.

Tik ātri jaunā francūziete iemācŗjusies latviski. Pēc kāda laika viŗa jau brŗvi runā somiski un zviedrŗiski, pa daļai ŗgauniski un anŗļu valodu mācās no grāmatām. Œŗ jaunā apdāvinātā valodniece un darbiniece ātri iepazīstas ar ziemeļu zemēm un Skandināvijŗ, bet Latvijŗ un Rŗŗu vēl nemaz nav redzējusŗ. Pirmo reizi viŗa to ŗerauga 1921. gadā, kad tieŗi no Parŗzes ierodas Rŗŗā uz savām kāzām: viŗa kļūst par Kāŗļa Zariŗa dzŗves biedrenŗ. No tiem laikiem Henriete Zariŗa ir saaugusi ar Latvijŗ un tās likteņiem jau turpat pusgadsimtu. Nav tā, ka viŗa būtu pazaudējusŗ savu franču tautŗbu; nē, viŗa to ciena un tur godā aizvŗien, gandrŗz ŗķ gadus apciemo savus radus Parŗzē, bet kādreiz par savu divtāvŗbu saka: «Man grŗŗti iedomāties, ka neesmu latviete.»

Ja pats sūtnŗis tagad jau piecus gadus klusē, tad kundze Henriete ar meitu Marianu, kas dzŗimusi Stokholmā, visādu pienākumu pildiŗanā

sabiedrībā iesaistījušās vēl vairāk kā agrāk. Es nezinu salīdzinājumu, kur kāda sūtņa ģimene būtu iesaistījusies tik vispusīgi un ilgstoši sabiedriskā darba laukā. Cik šie nopelnu sūtņim pašam, cik abām darbu darītājām, tas nav pasakāms. Liekas, tas kopā — viss un viens.

Sūtņa Kārļa Zariņa lielo un pārliecināto nacionālismu, viņa ticību Latvijai un darbu mūsu tautas labā nekas nevar izdzēst no latviešu tautas vēstures lapām.

1973

Dzejnieka Edvarta Virzas piemiņai

. . . *Un skaistākie stāsti nāk viņam līdz
Par zemi, tās mūžīgo spēku.
(Zaļais karogs, Ed. Virza)*

Viņš skīrās no šīs pasaules ceļiem 15 gadus atpakaļ — mūsu dzejnieks Edvarts Virza — 1940. g. 1. martā. Jau «Baigā gada» nojautā, kas gan uzrakstīts iepriekš, tikai apmēram trīs mēneši pirms bolševiku iebrukuma. Kā daudzi citi mūsu literāti, Virza mira no nieru kaites. Apglabāts Rīgas Meža kapos, draugu izmeklētā atsevišķā smilšu uzkalniņā, ko sarga koka krustiņš.

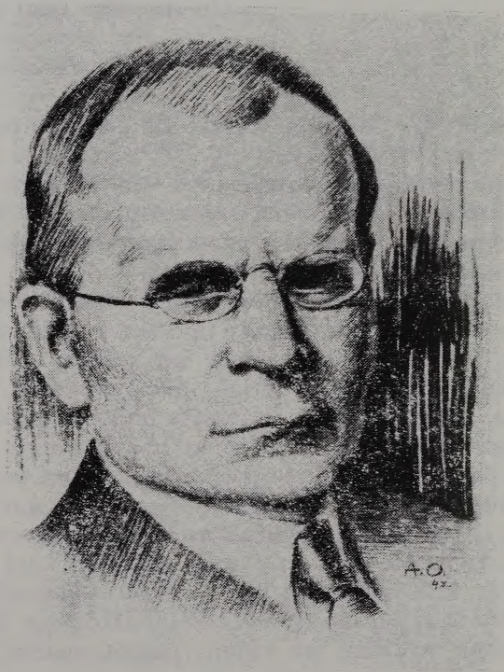
Maza, tāpat kā liela tauta un valsts, nevar pastāvēt bez sava dziļāka iekšēja garīga satura. Mazām tautām tas vēl svarīgāk, jo lielajām ir arī lielāka izlase. Kārlis Ulmanis runās un rakstos vienmēr uzsvēra paturēt pirmajā vietā iekšējā garīgā spēka stiprumu.

Arī neviena, tautas kaut cik respektēta politiska partija, kuŗai sava sabiedriskā un saimnieciskā seja, nevar līdzsvaroties tikai ar kailu politiku vien bez visa pārējā. Jo pati politika izriet no sabiedriskām normām dzīvē, bet dzīves pilnvērtība — no visa garīgā.

Edvarts Virza bija pats spēcīgākais no visiem garīgiem zemniecības gaitu tulkiem, kā ikdienas dzīves gaitu ritējumā, tā kaŗā par savu zemi un brīvību. Pats krāšņākais, kas jau valsts pirmsākumā un pat pirms tam pacēla savu balsi par tautu, valsti un tās likteņiem. Viņa «Izpostītā Latvija» izplatīta ne tikai pa visiem pagastnamiem, pilsētām un laukiem, bet tulkojumā arī ārzemēs — jau pirms Latvijas valsts atzīšanas.

Dzejniekam bija pa ceļam ar laukiem un zemniekiem. Tādēļ viņš jau no paša sākuma iekļāvās šinī kustībā. Bija pa ceļam arī ar Kārlī Ulmani un Zemnieku savienību, lielāko pilsonisko partiju likumdošanas iestādē, kas pārstāvēja dzejniekam garīgi un saimnieciski tuvos laukus. Ja viņš nebūtu bijis tas lauku cilvēks, kas viņš bija, varbūt, ka nekā spēcīgāka latviešu literātūrā neienestu. Pilsēta bija apdziedāta un izdziedāta jau līdz pamatiem no citiem, bet tik spēcīgus vārdus par zemi kā Virza, neviens nebija spējis pateikt. Tas arī pacēla viņa

popularitāti tautas vairākumā — zemniekos, kuŗu izrīkojumos un sapulcēs viņš piedalījās ar priekšlasījumiem un arī ar savu dzeju deklamēšanu. Nelabvēļi, vairāk no puskreisās puses, teica, ka viņš ļaujot politiskās sapulcēs sevi iemainīt pret siknaudu — kā galma trubadūrs. Tā bija tikai insinuācija. Virzas garīgā pasaule bija visaugstākā pakāpē patstāvīga. Vairāk vēl kā Raiņa dzeja attiecībā uz sociāldemokrātiem. Viņš bija kā cīrulis, kas pacēlies pavasaŗa gaisos, dziedāja savu dziesmu, un nolaidās atkal zemē pats savā izmeklētā vietā.

Edvarts Virza

Kādreiz viņš atteicās izpildīt vienošanos ar «Zemnieku domu» izdevniecību sarakstīt Ulmaŗa monografiju, jo viņš (t.i. Ulmanis) esot Virzu apvainojis, kas, kā to vēlāk noskaidroja, nebija nemaz noticis. Kas vēl pie apsolutā labā honorāra būtu vilcinājies? Tādu gan būtu ļoti maz. Ja Virza visaugstākā mērā cienīja Ulmani un visus zemnieku ideologus un runātājus, ko pavadīja uz sapulcēm, kur reizēm uzstājās arī pats, tad tādēļ ka to nostāja caurmērā bija tik līdzīga kā viens rudzu

lauks otram, atšķiroties tikai ar zemes platību, vērtību un ražu. Tas bija ideoloģiskā izteiksmē pārvērstaīs zemes mūžīgais Spēks, kas valdzināja dzejnieku, turēja kopā tautu un uzturēja visu valsti.

Virza nav ne pirmais, ne vienīgais ar šādu virzienu literātūrā ne pie mums, ne vispār. Bet mūsu literātūrā gan ar šādām gara spējām pats spilgtākais un pozitīvākais. Viņa paliekošo iespaidu tautā nekad neviens nespēs izravēt, vismazāk jau komūnas kolchozi. Viņa spēcīgā talanta radītā prozā un dzejā ir paliekošas patiesas vērtības. Viņa atziņas savā nozīmē nav mazinājušās ne arī norietējušas mūsu lauksaimniecības zemē. Tās pacelsies ar savu valsti, kuŗas pamatus visu savu mūžu dzejnieks ir stiprinājis vārdiem un darbiem jau no Latvijas tapšanas pirmļaiķiem.

Tāpat kā prezidenta Ulmaņa vispusīgo radošo tautsaimnieciskā vēriena ideju lomu, mēs nevaram nepieminēt Virzas zemnieku un visas tautas-uzskatu atraisīto dvēseli un garu. Ne ar ķailu politiku, ne cita darba virzienu un pat ar neskaitāmu fabriķu dūmeņiem to nevar aizklāt vai izdzēst. Nekāds kolektivismis vai cita līdzīga iekārta — kā kolchozi — nepalīdz radošam darbam. Tam vajadzīga katra atsevišķs darbs, kas apvienots visas valsts darbā, vienotībā, saskaņā. Bez šīs apziņas nevarētu pastāvēt daudzas tautas un valstis, un sevišķi mēs.

Virza nebija tikai stipro un turīgo zemnieku dievinātājs. Vēl vairāk viņš pievērsās sev tuviem mazturīgājiem un vājāķiem. Arī tiem ir plaša vieta Virzas literārā darbā, viņa atmiņās un domās.

Edvarts Virza savos darbos, sevišķi lauku dzīves eposā «Straumēni», ir parādījis latviešu zemnieka dzīves skaistumu un spēķu, un atklājis saskaņu starp Dievu, ļaudīm un dabu Latvijas laukos.

Pirmais latviešu operdziedonis

Ilariss Plauktiņš

Jūs viņa vārdu neatradīsiet nevienā enciklopēdijā. Greznajā Latvijas laika operas izdevumā viņš tomēr bija minēts, pārdesmit sākuma rindās ar aptuvenu dzimšanas gadu. Uzņēmuma tur nebija. Tāds izdevumam meklēts, bet neesot atrasts.

Ilariss Plauktiņš, cik atceros, dzimis 1865. gadā. Ja šis dzimšanas datums būtu gluži precīzs, tas nozīmētu, ka mūsu pirmais operdziedonis, rūjenietis, nācis pasaulē taisni 20 gadus pirms Adolfa Kaktiņa, kas dzimis 1885. gadā. Bet Plauktiņš mira jau 35 gadu vecumā, tas ir 1900. gadā. Tad Kaktiņš savas skatuves gaitas teātrī vēl nemaz nebija sācis. Kā dziedātājs viņš pirmo reizi uzstājies 1910. gadā «Naktsmājās Granadā». Gluži drošs par Plauktiņa dzīves sākuma un beigu gadu neesmu.

Kad Latvijas pēdējā 1944. gada vasarā pa Virķēnu-Rūjienas šoseju tuvojos šai pilsētai, iepretīm puskilometru attāļajām, no šosejas saskatāmām Plauktiņu mājām, bija apstājušies citi sveši braucēji. Veroties uz mājām, viņi dzīvi sarunājās par Plauktiņiem, kuņi reiz tur dzīvojuši un kuņu vārdā nosauktas šīs mājas. Par viņiem stāstītā leģenda, kas mani saistīja jau kopš bērnu dienām, vēl nebija mirusi; par kādreizējo kalpu ļaužu ligzdu Virķēnos, no kuņas jau pašā pirmsākumā bija izgājuši savos ceļos četri mākslas kalpi. Pašas mājas Latvijas neatkarības laikā bija pārgājušas kāda Rūjienes tirgotāja rokās, bet leģenda par Plauktiņiem vēl dzīvoja.

Sis stāsts iesākas apmēram 1820. gadā, kad mākslinieku Plauktiņu vecā tēva tēva ligzda piemitusi Virķēnu muižā. Kā saprātīgam un uzcītīgam muižas strādniekam īpašnieks izdod mājas uz renti. Māju nosaukumu vairs neatceros, bet tas palika tas pats, kas sākumā un mājas atradās turpat, kur agrāk — ceļu krustojuma leņķī starp zemes ceļiem no šosejas uz Mazsalacu un agrākām Jāņu un Vēršmuižām. Šinīs mājās, tagad jau gandrīz pusrentnieka ģimenē, auga septiņu bērnu pulciņš. Lai nākotnē kalps paliktu pilntiesīgs saimnieks, patstāvīgāks savā rīcībā, viņš mēģina noslēgt māju pirkšanas līgumu. Tas izdodas. Viņš iemaksā par mājām visu savu mūža iekrājumu uz

iepirkšanas rēķina. Viņš negāja kā citi uz krogu, bet krāja kapeiciņas un rubli «zeķē». Tomēr mājas neizdodas iegūt. Tas notiek tā: Kādu svētdienas pēcpusdienu «savās» mājās ierodas īpašnieks-barons. Saņemot augsto viesi izsteidzas mājas saimnieks. Notiek saruna: Barons: «Vai tiesa, ka gājis uz krievu baznīcu?»—Kalps: «Jā.» Pēc veca dzimtslaiku paraduma barons, kuŗa seja ātrās dusmās pārgriesti izķēmota, paceļ savu masīvo spieķi un triec to māju saimniekam pa galvu. Tas saļimst un mirst pie barona kājām. Vai slepkava bija kāds dievbijības paraugs? Nekas tamlīdzīgs. Dieva meklētājs gan bija viņa kalps. Ejot uz savu luterāņu dievnamu, viņš miestā, ceļa malā, ierauga kādu citu baznīcu. Kādreiz tur arī iegriežas. Nekādu materiālu labumu no ortodoksās baznīcas (toreizējās «īstās ticības») viņš nedz sagaida, nedz tam to vajaga. Pats diezgan prāvās mājas pusrentnieks, kam savs kaktiņš, savs stūrītis uz augumu augumiem jau tik pat kā rokā, un nekas vairs nav jāgaida ne no pasaulīgām varām, ne no baznīcām. Par to viņš samaksā ar savu dzīvību. Slepkava paliek nesodīts.

Izsviesta no jaunās, jau sagatavotās ģimenes ligzdas, māte viena ar savām divām, kaut arī stiprajām rokām, vairs nespēj nopelnīt uzturu septiņu bērnu ģimenei. Stāvoklis mazliet uzlabojas, kad vecākais dēls Krišs sāk strādāt par puisi pie latviešu saimniekiem. Viņš palīdz mātei audzināt mazos brāļus un māsas. Kad arī tie paaugas un sāk strādāt, Krišs, pēc tēva iedzīmtās taupības paraduma, iekrājis naudu priekšdienām — veselus 300 zelta rubļus. Viņš apprec vienu no visturīgākām saimnieku meitām novadā un — pāriet ortodoksā ticībā.

Nevar zināt, kāpēc: vai aiz spīta, ka tēvam aizliedza apmeklēt šo baznīcu, vai kā protests varmācībām ticības lietās, vai arī tēva noslepkavošanas dēļ. Varbūt, kādu lomu spēlēja arī pats garīdznieks, kas bija tuvāks latviešu zemniekam. Ortodoksā baznīcā pēc garīgo skolu nobeigšanas iestājās diezgan daudz latviešu. Pirmais latviešu mācītājs no zemnieku kārtas Rūjienas luterāņu draudzē bija, sākot ar 1882. gadu, Mārtiņš Grosbergs, kas Tērbatā 1870. gadā bija piedalījies pirmās latviešu korporācijas «Lettonia» nodibināšanā tās pirmāsākuma veidā. Iepretim vairākumam savu amata brāļu-vāciem un pārvācotiem, Ziemeļlatvijas draudzē viņš līdz sava mūža galam 1912. gadā savos sprediķos lietoja tipisku sava laika lauku ļaužu tautiskās valodas izrunu.

Krišs Plauktiņš no savas pāriešanas «krievu ticībā» nekā necieta. Tanī laikā latviešu zemnieku, sevišķi kalpu, rocība bija ļoti šaura. Nevarēja pat domāt, ka kāds izlauztu sev mākslas ceļu, nemaz nerunājot par Eiropas vai pasaules līmeni. Rīgas operas nams celts

1859. gadā, bet latvietim tur iekļūt—drāmā vai operā—nebija nekādu iespēju.

Labākā gadījumā tur ieguva kādu mākslinieku no citurienes, kā piemēram 1886. g. Rodi-Ebelingu, kas bija vācu skatuvē pazīstams. Jau laimīgāks bija šī gadusmēne sākums, kad mākslas ļaudis jau stiprā saimē sāka peldēt latviešu ūdeņos, gan sagatavojušies ārpus Rīgas, Krievijā, gan arī ārzemēs. Četru Plauktiņu — divu brāļu un divu māsu — mākslas ceļa sākumā bija dzītas tikai pirmās vagas.

**Pirmais latviešu operdziedonis
Ilariss Plauktiņš**

Koncertus provinces pilsētās un laukos laikrakstos tikpat kā nepieminēja. Drusku vairāk rakstīja par teātri, ko drīz iesāka populārizēt Ādolfs Alunāns. Par Ilarisa Plauktiņa koncertiem Rūjienā un apkārtnē nekādas rakstu zīmes nav saglabājušās. Bet par pirmajiem Plauktiņa koncertiem saglabājušies aculiecinieku stāsti. Mākslinieka vecākās māsa Kristīnes vīrs, kas kā Plauktiņu saimnieks izvadājis pa koncertiem dziedoni ar savu zirgu, vēlāk stāstījis par publikas atsaucību, kas bijusi neiedomājami sirsnīga. Šie Ilarisa

Plauktiņa koncerti bija paši pirmie, tādēļ bija liels notikums vietējā novada dzīvē. Tie, kas viņu bija dzirdējuši, teica, ka, viņam dziedot, it kā logu rūtis drebējušas — tik varena bijusi balss. Cik zināms, mākslinieks dziedājis baritonu.

Rodas jautājums, kāpēc šis pirmais dziedonis sarīkojis Latvijā tik maz koncertu un nav bijis nemaz pazīstams Rīgā? Tajos laikos koncertmāksliniekus laukos nesagaidīja nekādas zāles, nedz arī klavieres, kā pēc gadiem pārdesmit un vēlāk. Rūjienā Zemkopības biedrība izbūvēja krietnu zāli tikai 1899. gadā. Ap to pašu laiku Mazsalacā Saviesīgai biedrībai namu ar labu zāli uzcēla privātpersona, bet Alojā vietējās sabiedriskās organizācijas. Ap gadsimta sākumu jau gandrīz visos ar plašāku nozīmi centros cēla sabiedriskus namus ar plašām zālēm un skatuvēm. Bet līdz mūsu dziedoņa mūža beigām tur vēl nemanīja nekā. Plauktiņš neprata arī vācu valodu vai prata tikai pa daļai, cik iemācījās Rūjienas draudzes skolā. Viņš bija operdziedonis, bet sākotnēja Rīgas vācu operetē un operā viņam nekas nebija meklējams, neviens viņu tur negaidīja. Rīgas vācieši iztika ar Vācijas dziedoņiem, cik tālu uz vietas nebija savu. Bez tam Plauktiņam varēja būt arī savi aizspriedumi pret vāciešiem vispār, jo viņa tēva tēvs bija, kā to redzēsīm vēlāk, smagi cietis no vietējās muižas barona pārestībām. Tas varēja tikai vairot ģimenē iedzimušo naidu pret tolaik augstāko šķiru — vāciem. Un ja tomēr vēl tālāk paliktu jautājums kādēļ dziedonis nav pietuvojies Rīgai, varētu rasties pretjautājums. Kādēļ otrs rūjienietis pirmais ievērojamākais mākslinieks Adams Alksnis, kas tāpat kā Plauktiņš mira jauns, tik drusku pāri trīsdesmit gadiem, arī bija paspējis pietuvoties tikai savai Rūjienai un Pēterburgai, kur dzīvoja un gatavojās mākslai? Rīgā latviešu kultūru un mākslu kaut cik plašāki ienesa tikai vēlāk.

Ir zināms, ka Ilariss Plauktiņš piedalījies 4. Vispārīgos dziesmu svētkos Jelgavā, ko tur 1885. g. rīkoja Jelgavas latviešu biedrība ar tās priekšnieku Jāni Čaksti. Tur viņš dziedājis Valmieras koŗu grupā Susaņina partiju no Gļinkas operas. Operu vēlāk uzveda arī RLB skatuve. Kādu mazu fragmentu no šīs operas tagad dzied Boriss Piekalnītis kazaku korī.

No Plauktiņu ģimenes mākslai nodevās divas māsas un divi brāļi. Trešā — vecākā māsa Kristīne — palika mājās saimniekot, kopā ar savu vīru Adamu. Abas jaunākās māsas — Sofija un Olga — bija apbalvotas ar labām balsīm un mūzikalitāti. Tās ieguva arī attiecīgu izglītību, un no sākuma dziedāja Ņiņevas valsts operas korī. Vēlāk viņas avansējās uz mazākām lomām un pēc tam uz atbildīgākām. Tās uzsāka arī plašu koncerceļojumu un ieguva labu slavu un izcilu ievērību. Apbalvotas arī ar labu ārējo izskatu, tās izprecējušās pie

bagātiem aristokrātiem, un savus koncertus drīz izbeidz. Abas māsas, pretēji saviem diviem brāļiem māksliniekiem, kas mirst jauni, nodzīvo ilgu mūžu. Pēc viru, lielāku muižu īpašnieku noslepkavošanas no bolševikiem, nabadzīgu iztiku sev un saviem bērniem nopelna, strādājot fizisku darbu par lētu samaksu. Brālis Jānis Plauktiņš bija pedagogs, ilgākus gadus ģimnazijas direktors Tallinā (Rēvelē). Latvijā, jau pensijas gados, skolas pārzinis Nīcas pagastā. Jaunākais brālis Sergejs beidz Maskavas kaņaskolu. Vēlāk atgriežas dzimtenē kā virsnieks un mācību spēks. Bolševiku noslepkavots Maskavā kad piedalījies apvērsumā pret tiem.

Mākslai nodevies brālis Adams Plauktiņš; bijis aktieris Maskavas ķeizarišķā teātrī, kā jauna, vienmēr spožāka kļūstot, zvaigzne. Teātrī apmeklētāju un kritiķu cildināts, viņš tomēr ilgi pie mākslas debesīm nepaliek, jo mirst jauns.

Ilariss Plauktiņš ir ļoti apdāvināts mūzikāli un jau pēc tikai nedaudz gadu sagatavošanās vokālā mākslas skolā, tiek tūlīņ angažēts par solistu lepnavā Ķijevas valsts operā. Interesanti pasekot paralēlēm latviešu dziedoņa un slavenā krievu mākslinieka Fjodora Šaļapina gaitās. Kad Plauktiņš jau 1892. gadā dzied Ķijevas valsts operā, Šaļapins iespēj sākt savas mākslas studijas Tiflisā, līdztekus uzstājoties šīs pilsētas operas uzvedumos. Šaļapina mākslas ceļš bijis vēl grumbulaināks kā Plauktiņam. Viņa vispārīgā izglītība bija trūcīga. To viņš apguva tikai vēlākos gados. Viņš sāk dziedāt kā koŗa zēns Kazaņas baznīcā, pa retam ietiekot arī teātrī korī. Septiņpadsmit gadu vecumā dzied kādā operetē Ufā, bet, liekas, ka tā nav bijusi nedz solīda, nedz nopietna un drīz izput. Jaunais dziedonis kļūst melnstrādnieks un klaidonis. Vēlāk viņš kā dziedātājs un dejotājs kļūst apkārt pa Krieviju kādā ukraiņu trupā. Tikai 1892. gadā, kad viņš sāk dziedāt Tiflisā, viņa balss un gatavošanās skatuvei dod labākus panākumus. Pēc pāris gadiem viņš jau pārceļas uz Pēterburgu, kur dzied vasaras «Akvarīuma» operā. Pats «Akvarīums» ir Krievijā slavenākais viegla žanra vasaras dārzs, ko apmeklē ministri un aristokrātija. Tajā pašā laikā viņš dzied arī kādā Pēterburgas teātrī un, beidzot, arī Marijas operā, No turienes drīz pāriet uz privāto Maskavas Mamonitova operu, kur turpina vispārējo un vokālo izglītību. Pēc trim gadiem pāriet uz Maskavas valsts operu, kur jau kādus gadus darbojas Plauktiņš. Pēc apmēram viena gada kopēja darba uz vienas skatuves dēļiem, pat dziedot vienādās lomās, kur Plauktiņš varēja zināmā mērā būt Šaļapina skolotājs, visu tālāko karjēru mākslā Šaļapins dibina līdz pat 1918. gadam uz šo Maskavas ķeizarišķo operu, kas mākslas ziņā nestāvēja zemāk par operu Pēterburgā. Pēc desmit gadiem, aizbraucot uz ārzemēm un vairs neatgriežoties, Padomija viņam 1928.

gadā atņēma pilsoņa tiesības. Kad Šaļapins savas mākslas un slavas augstumos dziedāja Milānas Skalā, Parīzē, Londonā un vairākus gadus Metropolitēna operā Ņujorkā, viņa Maskavas operas laika biedrs jau atdusējās mūža miegā Urālos.

Iļariss Plauktiņš mira, cik noprotams, 1900. gadā, operas skatuves kulisēs uzkāpdams uz sarūsējušu naglu, no kā cēlusies asins saindēšanās un nāve. Kuŗš no abiem baritoniem-basiem Maskavas operā kļuva spoŗāks, tas nav vairs nosakāms. To izšķirtu tikai gaŗāki gadi, kas Plauktiņam nebija lemti. Bet Šaļapins Plauktiņu labi pazinis un vēlākos gados par viņu izteicies ļoti cildinoŗi.

Iļarisu Plauktiņu savā laikā nepacēla leŗendā nekādi Rĩgas laikraksti, biedrĩbas, interesenti vai mūzikas kritiķi, kuŗu gan toreiz tikpat kā nebija. Tikai rets, kas par to interesējās, bija tādu Plauktiņu redzējis un vēl mazāk bija to, kas bija viņu dzirdējuŗi koncertā vai operā. Šo leŗendu vēlākām paaudzēm mūsu zemes ziemeļos pacēla vienkārŗā tauta. Es pats dziedoni netiku redzējis. Par viņu un viņa dzimtu ziņas sāku vākt Latvijā. Nedaudz biografiskas ziņas ieguvu no dziedoņa jaunākā brāļa Jāņa, pensionēta skolotāja Liepājas apriņķi. Trimdas gaitās savu daļu pastāstīja arī dziedoņa māsas meita, skolotāja no Cēsĩm, Vera Slavieŗa (dz. 1906. g.), kas tagad dzĩvo Kanadā. Man ir arī vienĩgais Plauktiņa uzņēmums. Mākslinieks Prande tādu bija meklējis pie radiem minētajam operas izdevumam, bet man tas nebija zināms. Vēl lĩdz pēdējams laikam, kad biju Latvijā, braucot pa lielceļu gaŗām Plauktiņu mājām, ļaudis noteica: «Jā, te dzĩvoja reiz slavens dziedātājs.»

Kārlis Bedriņš

un brāļi Laivinieki

Jau sākot ar Ādolfu Alunānu mums bijis diezgan daudz humoristu, kas dzīves likstās, raizēs un nepatīkšanās pacēla mūsu garastāvokli. Tie atrieba arī pretiniekam, kas tolaik latvietim tik bieži darīja pāri. Kad izgāza humoru, satīru, sarkasmu, savā taisnīgā lietā, pašam itkā palika vieglāka sirds no visām netaisnībām. Alunāns savam zobgalim bija licis uz vāka bizmani-tumsoni, kas viņa priekšā jau gulēja gar zemi, viņa atpakaļrāpulības simbolu — bizi plucināja taksis, bet pats zobgalis, ko aplidoja vārns un kraukļi, pūta kuplu dūmu, turot rokā zoss spalvu un zobos pīpi. Šo ainu viņš bija pārņēmis no vecajām-Pēterburgas Avizēm, no kuņām arī sācies pats vārds — Zobgalis, bet tā iespīestais atveids līdzinājies Adolfa tēvabrālim Jurim Alunānam, ko kolkriezuma klišejā veidojis pazīstamais mākslinieks Daugulis.

Populārais Adolfa Alunāna Zobgaļa kalendārs bija redzams gandrīz katrā mājā. Pašai bizmaņa karikatūrai pret toreizējām valdošām aprindām man nelikās līdzvērtīga neviena cita bilde, ne fotografija. Tas bija puikas gadoss, kad jau sāku lasīt un klausījos pieaugušo pārrunās.

Jau Alunāna laikā nosaukumā un iekārtā viņam līdzīgu «Zobgaļu» saradās vairāki, bet tiem bija īslaicīgs mūžs. Vienmēr pastāvēja gan pāris periodisku satīrisku izdevumu-žurnālu.

Latvijas laikā, rodoties klāt jauniem humoristiem, vecās tradīcijas turpinājās, tikai tām saturs bija cits, vecās nebūšanas bija izzudušas.

Kas bija Kārlis Grūbe — uz skatuves Bedriņš — un viens no abiem «brāļiem» Laiviniekiem, kas bija paši populārākie?

Grūbe vispirms iesāk darboties Liepājā pie Sv. Annas baznīcas māc. V. Sanderā nodibinātā «Kristīgo jaunekļu biedrībā» un kā sekretārs Liepājas apriņķa pašvaldībā. Līdztekus noorganizē nelielu ceļojošu trupu, kas sarīko teātra izrādes un citus priekšnesumus, kur pats uzstājas kā humorists «Kārlis Bedriņš». Laikam jau sākumā viņam bija laba māka — izrādes ar dziedājumiem, ko rīkoja Liepājas un Aizputes apriņķu pilsētās un laukos, bija stāvgrūdām pilnas.

Latvijas sākumā Rīgā, Liepājā un citur kinoteātros bija arī divertissements, kas bija iecienīts jau no agrākiem laikiem, gan vairums svešvalodā. Kad Latvijas valdība izdod likumu, cik jābūt programmai latviešu valodā, Liepājā «Kamergaismas» vadītājs Kalmeijers aicina Kārli Grūbi. Lai uzvedumi latviešu valodā nebūtu vājāki par vācu un krievu līmeni, Grūbe sāk ar dziedāšanas un deju skolotājiem. Šais gaitās turpat sadraudzējas ar kādu citu liepājnieku — Frici Kuģi, Sākas populāro «Brāļu Laivinieku» laiks, kas vairs nenoiet no skatuves. Turpat, «Kamergaismā», kur nereti skatuvē lēkāja krievu kazačoku, tāpat «Forumā» Rīgā un citur, kāpj uz skatuves latviešu humors.

To Liepājā un Rīgā lielāko tiesu veic Kārlis Bedriņš ar savu partneri kā «Laivinieki». Apmeklētāju skaits mūsu jaunajā valstī kāpj vēl nebijušā kuplumā. Naktisarga Knaģa skatā vietējā vācu «Slēgšanas un gulēšanas sabiedrībā» (*Schließ und Schlaf Gesellschaft*) viņš rikojas ar nelielu Pēterā «debesu» valstības atslēgu. Zemgales divīzijas kaņavīri tā sajūsminās, ka nākamā vakarā pasniedz tam metru gažu, apzeltītu koka atslēgu.

Kad priekšnesumi kinematografos izbeidzas, brāļi Laivinieki jau kļuvuši populāri. Ar savām asprātīgām kuplejām un dažādiem citiem priekšnesumiem uzstājas visās Latvijas malās, un publikas aplausi tricina arī veco Rīgas Salamonska cirku, kas pēcgalā pastāv kā valsts uzņēmums. Piedaloties dažādos laikmetīgos sarīkojumos, pa starpām arī Rīgas naktslokālos, Bedriņa ienākumi ir prāvāki nekā caurmēra dziedonim operā. Kādā vēstulē savam draugam raksta, ka dažkārt pārsniedzot pat labi atalgotā dziedoņa Adolfa Kaktiņa ienākumus.

Bedriņš uz skatuves visumā pauda valstisku noskaņu. Liepājā savā laikā dziedāja par Bermontu-Avalovu un dāmām, kas, bermontiešiem atkāpjoties klīdušas līdz, bet nekur tālāk par Vācijas robežu nav laistas.

Kad Rīgā valsts cirkū latviešu humoristi dažkārt palaida vaļības, tie, tāpat pēc veclaiku paraduma, saņēma savu nopelnīto naudas sodu, laikam arī Brāļi Laivinieki.

Bez viņiem mums bija arī vēl daudz citu humoristu, kā Jānis Āre, Roberts Vizbulis, Alfrēds Vinters, Brāļi Ošlapiņi un vēl daudzi citi, bet Laivinieki likās populārākie. Viņu humors ar dzirkstošām asprātībām par dienas notikumiem veldzēja jautrāka briža izslāpušos klausītājus. Tādēļ šos dziedoņus un zobgaļus vēl tagad daudzi atceras un piemin. No viņiem tikai rets vairs dzīvo mums līdz šodien, bet viņu dziesmas un jautrie stāstījumi vēl bieži atskan no patafonu platēm. Pirmā spēcīgākā latviešu humorista Ādolfa Alunāna kupleju iedziedājums pirmā laika gramafona platē Latvijas laikā nebija vairs atrodams. Un

to, kas paši skatījuši un klausījušies teātra, reizē humora un latviskās kuplejas tēva priekšnesumus, vairs palikušies tikai kādi reti. Bet Latvijas laikā tik kupli atzēlušais humors nenāca bēgļiem līdzī trimdā, ne arī palika uz vietas. Tam vairs nebija tā spējīgā pamata kā Pirmslatvijas laikā cīņās ar sveštautu izricībām un varu mūsu zemē, arī ne tā tas bija Latvijas laikā, kad valdīja brīvs vārds un gaišs prieks un kā tas palikās okupācijas laikā, kad visu nāvēja sveša salna. Mūsu vecie humoristi ir izmiruši un nekādi jauni talanti nav nākuši klāt. Diemžēl.

Pats jautrais dziedonis Kārlis Grūbe, kam veltīts šis raksts, dzimis 1881. g. 19. jūnijā, miris pirms pāris gadiem Vācijā. Viņa partneris Frīcis Kuģis piemīt kaut kur Amerikā.

Par Kārli Bedriņu var teikt tāpat kā par pasaulē reiz slavenāko skatuves vīru Fjodoru Šalapinu, kas arī mira trimdā un ko latvieši tāpat bieži pieminēja, lai gan Latvijā viņš bija redzēts un dzirdēts tikai reizes trīs. Par viņu saka—viņš prata dzīvot un arī nomirt pie savas baznīcas un saviem ļaudīm. Salīdzinot ar pasaules slavenību, mūsu jautrais dziedonis un humorists neizkāpj no ēnas, bet toties bija pazīstams visai tautai. Stāsta, ka Liepājā viņu labprāt ielūguši viesībās. Tur pie galda tas izsmidzinājis dalībniekus tā, ka tie kratījušies vienos smieklos un maz patērējuši, jo baidījušies kautko izliet vai apgāzt. Arī Bedriņš prata nomirt pie savas baznīcas un sava agrākā Liepājas Sv. Annas draudzes gana trimdā. Viņš 1957. g. 23. decembrī vēstulē raksta: «Esmu vairs tikai draudzes pērminderis, nometnes komitejas sekretārs un Imkas nodaļas mantzinis, tās priekšsēdis prāv. Dr. V. Sanders.» Turpat, kur jau agri sācis darboties — Kristīgā jauneklū savienībā Liepājā. Pavadījis starplaiku jautri un plaši, atgriezies draudzē un pie sava agrākā mācītāja un prāvesta Vācijā, Virzburgā, trombozes dēļ kājā, pēcgālā saistīts pie gultas, vecais GrūbesBedriņš, kā pats sevi nosauc, šīs dzīves graustus pamet kā vientulis un atstāts latviešu draudzes pērminderis.

Nelaiķim neizdevās, kā viņš kādā vēstulē raksta, «sagaidīt to gaišo prieka dienu, kad mūsu dārgā Latvija būtu atkal brīva no sarkanām bendēm». Turpat viņš sevi nebiedē arī bezcerībā un saka: «Ja tad vēl būtu dzīvs, tos 1500 klm. uz mīlo veco Liepāju, kur apbedīti mani vecāki, es dotos kājām, es gribētu pats tur dusēt. To es rītos un vakaros lūdzos no Debesu Tēva.» Bet šīs cerības, tāpat kā daudzas citas pasaulīgās, nepiepildījās. Gadu nasta nebija maza, vēnu iekaisums traucēja kustības spējas.

Slimnieka stāvoklis dzīves beidzamā posmā, laikam nebūs bijis viegls, gultā rakstītā vēstulē viņš atzīstās: «Mans stāvoklis traģisks . . . istabā dzīvoju viens, nav kas sagādā man pārtiku.» Savu apkārtnei tomēr viņš nepiemin ar ļaunu un par Vācijas sociālās palīdzības likumu saka — tas bezdarbiniekiem, laikam, vishumānākais visā

pasaulē. Viņš sevi mierina un vēl saka: «Gandrīz katra populāra artista liktenis ir tāds, ka viņš vecuma dienās aizmirsts un atstāts, nobeidz mūža galu vecu ļaužu patversmē jeb nabagmājā, reti kāds ir pārticis.»

Līdz ar Latvijas norietu Bedriņa un abu «Brāļu Laivinieku» slava vēl nenobāl, bet tai nav vairs tā agrākā pamata latviskam spožumam, jo savu ēnu met okupācijas vara. Sabijis 1941. gadā varjetē «Frascita», pāriet uz Jauno teātri, kur kopā ar Fr. Kuģi uzstājas vienu gadu, bet no 1942.—1944. gadam cirkū. Nonācis Vācijā neguļ arī tur, savas divas, trīs reizes mēnesī izbrauc uz latviešu nometnēm. Kā to apraksta žurnālists Jānis Raitums «Mazā Rīgā», kas pats 1950. g. aizbrauc uz Austrāliju, brāļi Laivinieki ar kupleju priekšnesumiem bieži viesojušies arī Eslingenā latviešu inteliģences varietē «Lido». Dziedājumi atspoguļojuši «dīpīšu raibo dzīvi».

Savam baznīcas kalpam, un reizē arī agrākajam latviešu jautrības kalpam kā latvju laikos, tā laikmetīgās nedienās un sirdsēstu brīžos, 1963. g. Virčburgas kopas draudze ar mācītāju, piedaloties arī nelaiķa cienītājiem, uzcēla glītu pieminēkli.

1964

Zeme un jūra

Kapteiņa Jāņa Millera 85 gadi

Latvijas zemei nepiemīt nekādas sevišķas bagātības, bet tā labi piemērota lauksaimniecībai. Un neviens nevar teikt, ka latviešu lauksaimnieks savā saimnieciskā patstāvībā un viensētā būtu bijis slikts saimnieks. Ne maizes, ne aizdara nepietrūka, vairāk pāri palika, ko brīvsaimniecībā eksportēja uz citām zemēm. Bet ko deva mums Baltijas jūra?

Te nebūs runa par zveju, tādu zvejnieku netrūka jau no bibliiskiem laikiem. Boļševizētie austrumnieki, krievi, kam savā pusgadsimta valstībā vēl vienmēr milzīgos vairumos pietrūkst pakļautām tautām un valstīm maizes, arī izmet tīklus visās pasaules jūrās, mudinot uz «nozveju». Un zivis ķeras kā nekomunistu, tā komunistu tīklos pa visām savējām un svešajām jūrām un piekrastēm.

Mūs interesē savas tautas kuģniecība ar pašu rederejām, starptautisko tirdzniecību un valūtu.

Latviešu kuģniecība samērā vēlu sākta. Pirmais tagad zināmais latviešu kuģu īpašnieks bijis I. Miķelsons ar savu 1857. g. Mangaļos celto būrenieku, bet pirmais tvaikoni ieguvis 1911. g. Pēteris Dannenbergs (1877.-1925), lauksaimnieks Rūjienas novadā, arī pirmais Latvijas Jūrniecības departamenta direktors.

Kad nedaudz agrāk par simts gadiem sākās mūsu garīgā atmoda, līdztekus tai sekoja arī saimnieciskā, Tā viscaur norisa straujāk kā pie citām tautām viņu sākotnējos laikos. Latvieši meta skatus pāri jūrām un robežām, steigoties apgūt gadsimtiem nokavēto. Jūrniecības modinātāja Krišjāņa Valdemāra populārais sauciens — «Latvji, brauciet jūrīnā, krājiet zeltu pūriņā» jau rosina un sola sekmes nākotnei un tautas brīvībai.

Projektu par jūrskolām savā laikā bija uzdots izstrādāt Valdemāram un 1867. g. tas tapa par Krievijas valsts likumu. Šis mūsu tautietis un

plaši pazīstamā jūrniecības autoritāte jau 1864. g. privātiem līdzekļiem bija nodibinājis Ainažos latviešu jūrskolu, kura tāpat kā vēlāk atvērtās saņēma līdzekļus no valsts. Kopskaitā to bija dažādos laikos un vietās pilns desmits. Šīs latviešu jūrskolas deva tautai to, ko tā dziļi slāpa — saimnieciskās patstāvības iesākumu un sakarus ar ārzemēm. Šinī virzienā un īsā laikā — līdz pirmam pasaules kara — visu latviešu kuģu, būrenieku un tvaikoņu saradās pāri 300. Pirmā pasaules kara laikā ap 90 procentu aizgāja pazušānā, bet līdz otram pasaules kara saradās no jauna, jau dzižāku tvaikoņu un motorkuģu, pāri simtam. Šīs brīvvalsts rēderejas palīdzēja celt un paturēt stabilu mūsu augstvērtīgo latu.

Garīgos un tautsaimnieciskos ceļos visplašākās aprindas nopelnus vispirms piešķir pašiem pirmsācējiem, celmlaužiem, kas ar sekmēm paliekošās tradīcijas ievadījuši ko vērtīgu savam laikam un nākotnei.

Bez Krievijas un Latvijas jūrniecības tēva Krišjāņa Valdemāra apzīmētā jūras zelta, Latvijas valsts brīvības gados un vēl agrāk mums bija zaļais zelts — meži, līni, sviests, bekons, graudi, kūdra un vēl šis tas, bet nekādu apakšzemes bagātību nebija — ne ogles, ne eļļas, ne metallu.

Krišjānis Valdemārs, kas vēl ap šī gadsimta sākumu jo atzinīgi un plaši bija atzīmēts arī Krievijas konverzācijas vārdnīcā, no savas puses tautsaimnieciski propagandēja jūrniecības ceļus.

Kārlis Ulmanis, jau sākot ar savu 1899. g. Rīgā Latviešu lauksaimnieku III. kongresā noturēto priekšlasījumu, šos ceļus prata lietiski papildināt ar piensaimniecību, ciltislopiem, bekonu. Uz ārzemēm vēlāk izveda arī graudus, ābolus, sēklas kartupeļus un citu, ko tāpat propagandēja jau sākotnējā laikā un kas izrādījās izcili konkurences spējīgs.

Kad pagājušā gadsimtā latvieši savā galvas pilsētā Rīgā pārvaldes tiesību ziņā stāvēja vairāk aiz pilsētas vārtiem nekā iekšpusē, uz laukiem un mazpilsētās tas jau bija citādi. Radās pirmie saimniecību īpašnieki. Lauksaimnieki savu novadu piekrastē sāka paši celt arī būriniekus, lai apbrauktu jūras. Vienā Ainažu zvejas ostā tādu bija pussimts. Der pasekot šīm sākotnējām jūrniecības gaitām ar turpinājumu līdz šodienai. Par to runā paši piemēri.

Pirms 70 gadiem uz kāda Kr. Valdemāra nodibinātās «Austras» sabiedrības būrenieka savā dzimtā Liepupes, agrāk Pernigeles, pagasta krastā par kuģa mastu zēnu uzkāpa 15 gadu vecumā kāds puisītis Jānis Millers. Viņa tēvs bija vietējs lauksaimnieks un draudzes pērminders. Šim zēnam liktenis drīz vien uztic tālbraucēja pirmās

Kapteinis Jānis Millers

šķiras kapteiņa gaitās vadīt daudzus bureņiekus un tvaikoņus, līdz pats tiek par līdzīpašnieku un vēlāk paliek par vienu no visvecākiem, piedzīvojumos bagātākiem un plašāki pazīstamākiem jūrniekiem.

Kad mūsu kuģa zēns jau spīdoši beidzis jūrskolas kursu un ieguvis pirmās šķiras tālbraucēja kapteiņa diplomu, vairāk pašmācībā, nekā obligātā skolas solā, viņš vairākus gadus vada bureņiekus. Tie pieder sabiedrībai «Austra», kur viņš pats top par līdzīpašnieku. Šī centība un priekšzīme atgādina mūsu jūrniecības vēsturi no pirmsākuma līdz šim laikam; šim paraugam pasekosim vēl tālāk.

Kapteinis Jānis Millers, iesācis, kā vairums toreiz, no nekā, no savas puses daudz devis latviešu profesionālai jūrniecībai — priekšzīmei un paraugam kā šim laikam, tā nākamajam. Viņš paspēja ne tikai piedalīties rēderejās kā īpašnieks, bet vēl nesen, kā to redzēsīm, izvirzījās jūrniecībā pasaules uzmanības pirmā vietā.

Viņa 1896. g. sāktais jūrnieka ceļojums atgādina visraibāko piedzīvojumu grāmatu cauri pagātnei līdz šim laikam. Ir jautājums, vai kapteinis tādu sarakstīs, kaut apsolījies.

So piedzīvojumu viņam jau vairāk kā vajaga sākumā, kad pārceļas uz Tāļiem Austrumiem un tur vada tvaikoņus gar Ķīnas, Krievijas, Japānas krastiem. Tur saduras ar zemūdens klintīm, ķīniešu pirātiem, taifuniem, lielvalstu pretešķībām, kaņiem un citiem pasaules uzmanības vērtiem notikumiem, līdz Sibīriju pārstaigā revolūcija ar savu pēcteci bolševismu.

Pēc dažadiem, dēkām līdzīgiem piedzīvojumiem kapteinis atgriežas Latvijā un kļūst par kuģa «Elizabete» līdzīpašnieku rēderejā un šī kuģa kapteini visu Latvijas laiku un vēl ilgākus gadus pēc tam. Šos brīvalsts gadus viņš nodēvē par labākiem savā kuģniecības praksē.

Šo pirmās šķiras tālbraucēju ar kapteiņa papīriem krievu valdība jau Japānu kaņā iesauc armijā. Tuvojas II. pasaules kaņš. Kad bolševiku Krievijas sarkanā armija okupē Baltijas valstis, «Elizabete» atrodas Francijas ostā Ruanā. Pienāk pavēle atgriezties Rīgā. «Man nenāk ne prātā paklausīt, palieku kur biju,» saka kapteinis un turpina: «Atrados ceļā ar oglēm priekš Sveices. Bet sākās vācu kaņaspēka Francijas okupācija, uzbrūkot no gaisa. Sakarā ar šo otro piedzīvoto okupāciju «Elizabete» nonāk visai dramatiskos apstākļos, kad sākas gaisa uzbrukums Rūanai. 1940. g. 9. jūnijā putekļos un dūmos apmācas gaisis; un vairs neredzēja sauli. Sabruka nami, gāzās tilti, dega velkoņi, kuģi, ogles un šķidrā degviela, kā uguns un dūmi plūda pa zemi un ūdeni, apdraudot un postot visu, kas ceļā.

«No šīs elles man bija jātiek ārā, jo no gaisa, kā pats redzēju, mērķēja arī uz «Elizabeti» ar Latvijas karogu mastā un tāpat redzamām Sveices valsts zīmēm, liecībai, ka kuģa krava pieder šai valstij.»

Bet tas vēl nebija viss. Sprādzieniem dunot, dzelmēs gāzās tilti ar visu, kas virsū un apakšā. Tur bija arī ļaudis. Kāds tilts nokrita uz velkoņa ar prāmi apakšā. Kad «Elizabete», kas bija piesaistīta šī tilta tuvumā, saceltajos ūdens virpuļos atraisījās no pāļiem un attālinājās no krasta, bija pienācis laiks tikt projām. Saprotams, šo briesmu brīdī vairs nebija sadabūjams arī neviens locis.

«Riskēju no sprādzieniem visapkārt tikt projām pats un pēc iespējas kautkur patverties no gaisa uzbrukumiem. Iepriekšējā dienā biju nokārtojis kuģa papīrus, bet trūka vajadzīgās kuģu kartes. Izdevās piestāt citā daudz maz aizsegtākā vietā, pie klints krasta. Pēc briesmu nakts otrā rītā sataisījies braukt laukā. Soreiz kuģi vadīja nelaimīgs locis, kas pats bija pazaudējis māju ar visu iedzīvi. Vēl vienmēr ceļā mūs pavadīja uzbrukumi, kas tomēr kuģi vairs neskāra. Lēnām virzījās pa Senas grīvu uz Havras reidu, kur atkal atkārtojās Ruānā redzētais. «Elizabete» nonāca Šerburgā, no turienes dažādu tautību

bēgļiem pārpildīta, Biskajas jūras ostā Kiberonā. Šinī dabīgā vientuļā ostā, bez jebkādiem kaŗa mērķiem neviens arī vairs bēgļu kuģus neaiztīka.»

Pēc īsa laika kuģis atkal nonāk Anglijas ostā. Acīmredzot, ne kuģim, ne kapteinim netik sēdēt ostā bezdarbībā. No visa redzams, ka tas sāk gatavoties kādai aizsardzībai vai uzbrukumam pret kādu ienaidnieku — sāk apbruņoties ar dižgabaliem.

Nākošie kuģa ceļi, kad tas iet ar kaŗojošas valsts Anglijas karogu kuģu konvojā Atlantikā. Daždien, kad situācija to prasa, kapteinis izpilda arī komandiera pienākumus. Šinī jūras kaŗa laikā tie ir dziļi nopietni un riskanti. Dzelves paņēmu daudzus, bet mūsu kapteini pasargā ticība saviem ceļiem un augstapzinīga pienākumu apziņa.

Pēc kaŗa kapteinis Millers atgūst «Elizabeti» savā rīcībā un atkal ar Latvijas karogu un komandu, nesavaņģots ne no viena no abiem okupantiem — Staļina un Hitlera — no Anglijas, kur pierakstīts, pa vecam apbrauc jūras un ostas,

Pa to laiku kaŗš un okupācijas varas pārveidojušas ne tikai sauszemi, bet arī jūras un ostas. Vēl juridiski patstāvīgs un brīvs pie savas valsts, kuģis ar kapteini Milleru klejo jūrās kā Vāgnera «Skrejošais holandietis.» Nedrīkst vairs iegriezties Latvijas ostās, kur sagaida aizturēšana, ekspropriācija un tiesa par pretošanos iebrucējai — padomju varai. Braucot gaŗām ar likumu arī daudzām citām austrumnieku ostām, liekas, ka tur pat netaisās kuģi laist iekšā.

Bet teiksmainās «Elizabetes» un viņas kapteiņa dienas vēl nav skaitītas. Tie abi uzpeld pasaules uzmanībā un uz laiku tiek paši populārākie uz jūrām.

Tas notikās nesenā pagātnē 1946. g. augusta dienās. Viss sākās 31. jūlijā ar kāda prāva vērtīga provianta pilna kuģa SOS saucieniem pēc pārdzīvotas avarijas, kad «Elizabete» vēl atrodas 300 jūdžu attālumā no nelaimes vietas. Kapteinis Millers no 120 jūdžu attāluma 2. augustā pa radio ziņo — «Mēs nolēmām doties turpu, bet 3. augustā mēs to atradām un nezaudēdami laiku, piestiprinājām tauvas.» Agrī no rīta 4. augustā kapteinis norīko komandu atlaist tauvas un pa radio ziņo, ka dodas uz priekšu ar 4 mezglu ātrumu. Jūrā pamestais kuģis, kas vērtībā stipri pāri miljonam, nav aizgājis, kā sagaidīts, dibenā, kaut arī pieplūdis daļēji ar ūdeni. «Elizabete» to velk uz kādu kapteiņa nodomāto, laikam gan Anglijas, ostu. Nevienam nav arī kapteinim jāstāsta, kā jārīkojas ar pašu dārgo mantu. To viņš pats zina ļabi pēc savas ilggadīgās prasmes un pēc visiem šādos gadījumos paredzētiem starptautisko likumu nosacījumiem un pieņemtām jūrniecības tradīcijām. Bet viņa glābšanas darbu pārtrauc kādas lielas varenas valsts varenākie kuģi. Vērtības 1/3 vai 1/5 saņēšana izpaliek. Praktiskā atlīdzība palika dubultā ēnā.

Bet kuģa slava ar kapteiņa spējām sakāpa milzīgā augstumā. Savstarpējo un vispārējo interešu un disputa laikā ap šo notikumu kapteinis Millers saņem vēl nebijušu publicitāti.

Nav vairs piedzīvots, ka vēl kāds kapteinis ar sava kuģa komandu būtu apveltīts ar tik lielu uzmanību no šie ieinteresētām aprindām un valsts viedokļiem, kā šis Latvijas kuģis ar kapteini Milleru. Notikums par jūrā pamesto un atrasto amerikāņu kuģi, viņa glābšanu, vērtību, burtiski pilda, bez izņēmuma, visus angļu laikrakstus ar rakstiem, ziņām, uzņēmumiem pirmās lappusēs. Par to raksta visi no Eiropas līdz Australijai. Arī Jaunzelandes «*The Weekly News*» pilda visu lapu, un tā paša nosaukuma nedēļas žurnālā kapteiņa uzņēmums redzams pār visu pirmo lapas pusi. Tā liekas, mazā pusē, kas glābj lielo, šoreiz nostājas ne tikai pasaules preses simpatijas. Arī nebeidzamā interešu lokā uzpeldējis prāvās sūdzībās jautājums, kam ceļā iemaisās kādi spēcīgāki pēckaŗa spēki. Šis laiks nav mazajam izdevīgs partners. Arī pats šis jautājums par plašu un sarežģītu, lai šie tuvāk iztirzātu, to iespējams pieminēt tikai garāmejot.

Pēc Otra pasaules kaŗa vispār vairs nebija nekādas stabilas jurisdikcijas. Bija atmests kāds tūkstots starptautisko līgumu un likumu. Austrumnieki krievi iekāpa Vakareuropā tiktāl, kā vēl nekad. Tie saņēma no bagātās Amerikas kuģus, pārtiku, kaŗa materiālus un nekā nemaksāja. Mūsu pieminētais izglābtais kuģis, laikam, arī Atlantikā neceļoja bez mērķa.

Būtu jāpiemin, ka jau agrāk daži angļu laikraksti pašu kapteini un viņa kuģi izcēla no citas puses. Kapteinis Jānis Millers esot vienmēr paturējis savu vecu laiku šarmu un laipnību. Viņa kuģis vienmēr bijis redzams priekšzīmīgi kopts. Bet visam reiz pienāk gals, arī kuģim un cilvēka mūža darbam. Paliek tikai tautas un valstis.

Izbraucis jūŗu jūŗas ar sava laika šoneriem, tvaikoņiem, piedzīvojis visu iespējamo laikmetīgo — divus, trīs kaŗus, vairākas okupācijas, ķīniešu pirātus, krievu boļševikus, savā mūŗa gājumā apbraucis daudz zemūdeņu klintis un piedzīvojis īstās apbruņotās zemūdenes, bijis iesaукts kā jūŗas kapteinis Japāņu kaŗā, Millers beidzot atgrieŗas ostā, kur atstāj savu apm. 3000 br. t. kuģi neizbēgamam liktenim — noplēšanai dzelŗos.

Bet vēl jūŗā esot, kad par abiem, kapteini un kuģi, interesējas kāds Anglijas laikraksts, viņš pasaka — «*Ēlizabete*» manas mājas, tā daļa no Latvijas».

Pieminot jūŗu, kuģus un pārļauto laikmetu no saviem pussimts kapteiņa gadiem, vispirmā vietā kapteinis vienmēr nostāda divdesmit Latvijas neatkarības gadus, kad ar savu Latvijas kuģi brīvi ceļojis jūŗās kā kapteinis un līdzpašnieks.

Mēs šodien, cerot uz nākotni, pieminam to, kas mums jau bijis un kas vēl ir.

Sis viens no vispirmiem un tagadnē vecākiem jūrniekiem tālbraucējiem kapteiņiem — Jānis Millers, kas savas gaitas sācis pirms septiņiem gadu desmitiem Liepupes novada krastā jūrmalnieku paštaisītā trīsmastu «Austras» bureniekā «Vladimirs», 1881. g. 10. aprīlī, atskatījās uz saviem 85 mūža, pa lielākai daļai jūrās, vadītiem gadiem. Tas bija pirmais gadījums, kad kādā zīmīgākā gadu skaitā pats gaviļnieks vairs neatradās uz kuģa jūrā. Apmeties ar piederīgiem — dēla, arī kapteiņa Jāņa Millera un viņa ģimenes Londonas Golders Grīna rajonā savā mājā, vēl ciešāki ieslēdzās latviskā sabiedrībā, nekā tas bija iespējams pašam atrodoties jūrā.

Jau agrāk kapteinis Millers bija Londonā ierīkojis pirmo latviešu spiestuvi, kur no 1953. g. iespiež «*Londonas Avīzi*», pašam sastāvēt arī šī laikraksta izdevniecībā un darbojoties tās revīzijas komisijā. Starp citu arī Londonas Miera draudzes valdē, Latviešu Zemnieku Savienībā Lielbritānijā. Vedekla Elza Millere dzied Londonas latviešu kori, mazmeita Ilga pamatskolas pēdējās klases skolniece, apmeklē Londonas latviešu svētdienas skolu. Bet pats jubilārs vienmēr spīrgts un mošs — ierodas latviešu sarīkojumos. Šodien, klausoties raibā mūža gājuma stāstījumā, atklājas, ka pietiktu vielas vēsturiskai grāmatai un romānam.

Ar jubilāru, kas bijis tuvu klāt tautas garīgās un saimnieciskās atmodas rosmes pirmsākumam un populārizējis latviešu jūrnieka un Latvijas kuģa vārdu kā neviens, šoreiz tikās plašākā londoniešu organizāciju pārstāvju un draugu sabiedrībā, piedaloties viņa godināšanā 16. aprīlī DVF zālē.

Ienākot mazbērnu Ilgas un Jāņa pavadībā zālē, jubilāru vispirms klātesošo vārdā uzrunāja Latvijas sūtņa kundze Henriette Zariņa, pasniedzot no visiem rozēs. Prāvests R. Mužiks teica ievada vārdus, nobeidzot ar komponista A. Jēruma pavadībā nodziedāto kopīgo dziesmu — «Teici to Kungu» un apsveicot arķibiskapa un Anglijas latviešu baznīcas pārvaldes vārdā. Lietvedis T. V. Ozoliņš ar dziļu cienību pieminēja kapteiņa Jāņa Millera nostāju visās viņa jūrniecības gaitās, kad pagātnes mainīgajos likteņos un laikos ar Latvijas kuģi un karogu mastā, kā daļu no savas Latvijas, apbraukājis jūrās un ostas nelokamā latviskā patstāvībā.

No Latviešu nacionālās padomes un Latviešu biedrības Lielbritānijā runāja redaktors J. Andrupis, pieminot, ka pats reiz radis patvērumu pie kapteiņa uz viņa kuģa, ko savā laikā apvījušas veselās leģendas; ilggadīgais Latviešu nacionālās padomes priekšsēdis A. Abakuks (viņa iniciatīvā sarīkots pats godināšanas vakars. *Ref.*), DVF valdes

priekšsēdis L. Rumba, Londonas latviešu miera draudzes priekšnieks, Londonas Avīzes redaktors un šis izdevniecības sekretārs P. Priedītis, Latviešu zemnieku savienības priekšnieks Lielbritānijā agr. J. Zelmenis, jūrniecības kapteinis Liberts, Rietumanglijas draudzes priekšnieks E. Līcis u.c.

Roderiks Pavasars izteica pateicību jubilāram par liktenīgajās dienās rasto patvērumu uz viņa kuģa un nolasa dzimšanas dienās pienākušās apsveikuma telegrammas.

Jubilārs, saņemot klātesošo velti, ģen. J. Bangerska atmiņu grāmatas, sirsnīgi pateicās visiem, kas viņu atcerējušies dzimšanas dienā un Miera draudzes dāmu komitejai ar tās priekšnieci, laikraksta «Latvija» Anglijas redaktrīsei A. Liepiņas kundzei par dzimšanas dienas rītā pasniegtām skaistām rozēm.

DVF nama zālē pie klātiem galdiem un kafijas kupls viesu skaits pakavējās līdz pēdējai apakšzemes vilcienu stundai. Pats sarīkojums atzīstams par vienu no spilgtākiem Latvijas zemes, jūras un valsts likteņu pieminējumiem.

Alberta Putiķa darbīgie mūža gadi

Uz 60 mūža gadiem Anglijā atskatas Alberts Putiķis, kas savas sabiedriskās gaitas sācis agrā jaunībā. Bez visa pārējā piedalījies arī latvisko tradīciju senatnes uzvedumos un vispēc bijis Latvijas labības glabātājs pēc apmēriem prāvākā elevātorā Ventspilī.

Dzimis Liepājā strādnieku ģimenē, 9 gadu vecumā zaudējis tēvu, jau agri stājies fiziskā darbā, lai palīdzētu mātei. Vāciem ienākot 1915. g. Liepājā ar kaŗu un okupāciju, viņam jāatstāj iemīļotais mācekļa darbs Liepājas biržā, jo sakarā ar okupāciju tā tiek slēgta, un jāķeras pie ogļu kuŗu izkraušanas darbiem. Tāds tur tolaik vispārējs latviešu inteliģences un jaunatnes liktenis. Ko neaizsūtīja darbos uz Vāciju, tos izmantoja darbos uz vietas okupācijas saimniecībā.

Norūdījies darba apstākļos jau no mazotnes līdztekus tam, tūliņ pēc skolas gadiem iestājas tā laika liepājnieku latviskā sabiedriskā darba laukā. Un kur vien metas klāt, tur sekmes vairojas. Ko pats noorganizē, viss labi attīstās un pastāv līdz pašam Latvijas beigu cēlienam.

Kad pietuvojas Alberta Putiķa kaŗavīra un valsts atbrīvošanas kaŗa gadi, mēs viņu redzam Latgales papildu bataljona, Lejaskurzemes kaŗa apgabala, Zemgales un Kurzemes divīzijas štābos. Pie Liepājas 1919. g. rudenī cīnās pret bermontiešiem. Darbā štābā paaugstināts par administrātīvo virsnieka vietnieku.

Kurzemes divīzijas štābā ar priekšniecības atbalstu noorganizē priekšzīmīgu futbola komandu. Tā Liepājas pilsētas 300 gadu jubilejā 1925. gadā izcīna pilsētas valdes dāvāto kausu un 1928. g. Liepājas ādu fabrikas «Korona» dāvāto kausu, kuŗš bija izcīnams 3 gadus no vietas. Tā paliek Liepājas garnizonā vairākus gadus kā futbola meistarš.

Kad 1928. g. Liepājā nodibinās «Latvju Jaunatnes» nodaļa, kuŗas centrs galvas pilsētā, Putiķis nepārtraukti darbojas valdē un noorganizē pie nodaļas spēcīgu vieglatlētu kopu. Savās disciplinās tā uzstāda vairākus Kurzemes apgabala un valsts rekordus un jau 1938. g. izcīna basketbolā kā vīriešu, tā arī sieviešu klasē Liepājas meistarību.

Tāpat, sastāvēdams Armijas sporta kluba Liepājas nodaļā kā valdes loceklis, noved minētā kluba futbola komandu 1930. g. līdz provinces meistarības godam.

«Latvju Jaunatnē» Alberts Putiķis dzīvi piedalās diženo gadskārtējo Nīcas zemnieku svētku sarīkošanā. Šiem svētkiem ar uzvedumiem «Senā Nīca» un citiem aranžējuma veidiem folklorā piemita izcila nacionāla nozīme. Dalībniekiem un novadiem vēl bija saglabājušies vecie īstie tautas tērpi, un tie izvērsās par plašākiem mūsu tautas tērpu demonstrējumiem. Apmeklētājos dažreiz saradās pari desmi tūkstošiem un ne tikai no pašiem tērpu novadiem un pārējām Latvijas provincēm, bet ieradās folkloras pētnieki arī no ārzemēm.

«Seno Nīcu» E. Kraucs uzņēma skaņu filmā un to parādīja visos kinoteātros.

Tā bija pēdējā Nīcas, Bārtas, Rucavas un pārējo īsto tautā uzglabāto senlaiku tērpu parāde, pēdējā mūsu tautas kultūrā un folklorā. Nav mums vairs ne šo īsto tautas tērpu, ne šo tautas tērpu svētku.

Plašus pļaujas svētkus Putiķis ierosina un sarīko 1939. g. augusta mēnesī Ugalē, kas Ventspils apriņķa apjomā rikoti paliek kā pēdējie — nākamā gada Jānos sākas nepārtraukta okupācija.

Darba praktiskā nozīmē, Putiķis, atstājot 1937. g. virsdienestu Kurzemes divīzijas štābā, pāriet uz Labības biroju un tiek iecelts par Liepājas noliktavas pārziņa palīgu, bet atbrīvojoties vakansei, tiek pārcelts 1939. g. janvārī uz Ventspili kā labības noliktavu pārzinis, ko vada 6 gadus. Kaŗa vedēju okupantu acīs maizes krājumiem bija vislielākā vērtība. Šie kaimiņu okupanti arī pašu maizes glabātāju neatsvabināja no uzliktiem pienākumiem, līdz atraisījās pats pirms otrreizējas boļševiku okupācijas.

1959

Jāņi Rīgā 1907. gadā

Altonava «Cerības» biedrības zālē Rīgas Jaunā teātra aktieri rādīja Ādolfa Alunāna «Mūsu senči». Lai gan šo lugu jau vairākkārt biju noskatījies uz lielā teātra skatuves, šis sarīkojums mani pievilka. Tas notika Zāļu vakarā, un pie biedrības bija arī dārzs, kur spēlēja mūzika, un bija dejas grīda. Nekādas citas latviskas zaļumu vietas Rīgā nezināju.

Staigājot vienatnē pa dārzu, ieraudzīju, ka pa vārtiem ienāk autors. Alunāna ierašanās no Jelgavas pašā Jāņu priekšvakarā man bija liels pārsteigums. Steidzoties pretim, vēroju, ka viņš bija ļoti omulīgs. Jau pa gabalu izmeta dažādas asprātības, un, pirms vēl dabūju iesaukties:

«Kā tad jūs šeit tikāt», viņš priecīgā garastāvoklī pateica. «Nu pagaidiet tikai, te viņi atkal spēlē manu lugu, par kuņu parādā simts rubļu honorāra. Nu es viņiem apķīlāšu kasi, un tad padzīvosim kā Jāņos.»

Staigājot gar mūzikantiem, basa pūtējam Alunāns prasīja, cik viņš varot ragā izpūst notis. Tas atbildēja — četras.

Zāle, kur spēlēja teātri, nebija nekāda paprāvā. Tā bija ļoti pārpildīta. Es biju jau iepriekš apgādājies ar labu vietu. Alunānam novietoja priekšā krēslu pirms pirmās skatītāju rindas. Bet viņš laikam atrada, ka vienam sēžot būs garlaicīgi, prasīja pēc otra krēsla un tanī nosēdināja blakus mani. Apmeklētāji ziņkārīgi vēroja, kas tur par puisi sēž teātra tēvam blakus, jo viņa dēlus Pēteri un Kolmāru, kas piedalījās arī viņa teātra izrādēs un dzīvoja Jelgavā un Rīgā, vairums rīdzinieku pazina, bet mani neviens.

Tur tad nu es sēdēju, cenšoties būt vairāk pieaudzis un nopietns nekā biju. Pirms priekšskara un starpcēlienā Alunāns man nemitīgi stāstīja kultūrvēsturiskus notikumus viņa dzīves laikā Rīgā un dažādus anekdotus no latviešu teātra dzīves.

Savas dzīves gaitas biju iesācis labos apstākļos. Tēva mājās grāmatu skapī glabājās vēl daudz eksemplāru no pirmajām Pēterburgas Avizēm un citi atmodas laika izdevumi. Jau agros gados es klausījos līdz, kad vecāki lasīja priekšā Baltijas Vēstnesi, Dienas Lapu, Austrumu. Ap pagastskolas laiku lasīšanai pievērsos patstāvīgi, sekojot visam,

kas parādījās par izcilākām tā laika personībām. Pēc draudzes skolas Limbažos gadus trīs nonācu saskarē ar Latvijas himnas autoru Ādolfa Alunāna vecu draugu Baumaņu Kārli. Alunāns kā labs mūzikas pratējs (arī drusku komponējis), atklāti bija aizstāvējis savos izdevumos himnas kompozīciju pret vāciešu uzbrukumiem.

Kā jauns puisis, izticis no meža laukos, vispirms lielvalsts ziemeļu galvas pilsētā, pēc tam pašā Rīgā, ar aizrautību vēroju visapkārt latvisko sabiedrisko gaisu. Tas arvien bija spara pilns, pat revolucionārs, un mani saistīja kā savā romantismā, tā cīņu asumā. Tā bija reizē kāda jauna pasaule un arī īsti reāla.

Pēc populārā satiriskā izdevuma Ādolfa Alunāna Zobgaļa kalendāra vairāku gadu lasīšanas nosūtīju tam pats kādus rakstiņus, ko uzņēma. Pamudināts rakstīt vairāk, darīju to gadus septiņus. Neievietoja tikai to, kas bija atklātāks saturā pret krievu valdību, par ko Alunāns vēstulnieka atbildē piezīmēja: lai tas paliek mūsu nākamām paaudzēm, jo šādus rakstus viņš arī neuzglabāja. Tā laika ārējie apstākļi bija tādi, ka kaut ko revolucionāru nebija iespējams publicēt. Jau tiku atstāstījis, ka ap 1905. gadu dažas aprindas gatavoja pašā Alunāna izsūtīšanu.

Šie rakstiņi kalendārā un kādā krievu laikrakstā par Alunānu pašu ievada mani viņa sabiedrībā. Iepazīstinot ar paziņām, viņš dažreiz teica: mans līdzstrādnieks.

Tā nu es sēdēju pie Alunāna sāniem un sildījos nākotnes skatuves gaismā, kas no viņa kā vienmēr pāršalca saviļņotus «Mūsu senču» apmeklētājus.

*Mēs nolēmām, ka gribam atkal kungi
Un pavēlnieki pašu zemē būt,
Ka netraucēti gribam turpmāk dzīvot
Kā senāk savās mājās, savās pilīs.
Mēs paši gribam plaut, ko sējām zemē
Un paši zvejojot savos ezeros.*

Šī drāma pantos, sižetā veidota pēc Garlība Merķeļa «Vanems Imanta», atskanēja tiem laikiem kā protests pret iekaņotāju, vēsturisko ienaidnieku uguni, zobenu un viltu un reizē kā aicinājums uz tautas patstāvību.

Tas viss arī piepildījās pēc gadu desmita. Abu kaimiņtautu izšķirējās kaujās pie Cēsīm, Rīgas tiltiem un austrumu cīņu laukā,

Savā pagražajā mūžā esmu vērojis ļoti daudz uzvedumu, bet tik sajūsmas un aizrautības pilnus mirkļus kā skatītājos, tā tēlotājos vēl līdz šai dienai neesmu piedzīvojis vēl nevienā izrādē. Garastāvokli visiem pacēla pats lugas saturs par senču cīņām, aizrautīgi labā spēle, populārā autora klātie, Līgo vakara noslaņojums.

Tai vakarā izrikojuma zālē un dārzā bija kopā viss Rīgas latviešu zieds, lai pavadītu Līgo vakaru un sagaidītu Jāņus, tautas pati aktīvākā un apzinīgākā daļa, jaunatne, arī vecie. Tur bija tie, kas nedaudz gadus vēlāk varonīgi cīnījās par katru pēdu savas zemes astoņos zvaigžņotos strēlnieku pulkos un atbrīvošanas karā.

Jau pēc pirmā cēliena aplausi negribēja rimties. Tad spēle nonāca līdz R. Veica tēlotam Imantas miršanas skatam un sarunai ar Ajitu par tautas likteņiem pēc pēdējās cīņas ar nodevēju Kaupo, ko izšķīra saindēts šķēps. Šo pretinieku samulsināto fanātiķi ar pārliecību tēloja Vilis Segliņš.

Šo skatu bieži tiku uzšķīris autora pirms kāda pusgadsimta dāvātā lugas brošūrā. Tiku redzējis arī cenzēto eksemplāru viņa meitas rokrakstā. Luga bija atļauta izrādēm 1905. gada beigās. Pirmais iesniegums cenzūrai nosaukumā «Vanems Imanta» noraidīts pirms dažiem gadiem. Sava daļa panākumu liekama uz revolūcijas iekarojumu rēķina. Arī prese kļuva brīvāka.

Pēc atmiņas vēl šodien liekas, ka šis skats ir viens no vislabāk uzrakstītiem, un tam bija vieta mūsu skolas grāmatās.

Lugas sižets noderīgs operas tekstam. Pantos daudz gatava materiāla (kādreiz mēģināju rakstīt libretu, bet tā vairs nav). Alfreda Kalniņa komponētā Baņuta tika augsti vērtēta mūzikā, bet librets netiek mūzikai līdz. Igaunī par kādu latviešu tekstu nav ieinteresēti, bet Imantas sižets viņiem tuvs.

Alunāns, sekojot uzvedumam, likās apmierināts. Bet Imantas miršanas skatam nonākot uz skatuves pusceļā, sāka kļūt nemierīgs. Viņš paklusām man teica: «Kad es šo skatu rakstīju, es raudāju. Bet viņi . . . to es viņiem nepiedošu!»

Šo skatu zināju no galvas, bet tagad vairs labi neatceros, ciktāl bija paturēts oriģināla teksts. Liekas, ka aktieri uz savuroku tekstu bija saīsinājuši ar vienkāršu apsvērumu, lai izrikojums neievilkto un nenokavētu vakara līgo priekus. Pats skats stipri garš un prasa sasprindzinātu spēli. Bet Alunāns to ņēma ļaunā un pār viņa lūpām jau nāca vārdi: «puikas...» un tamlīdzīgi. Viņam pieceļoties un dodoties laukā no zāles kā viņa šim vakaram pieaicināts adjutants devos līdz. Izrādes turpinājumā mēs sēdējām bufetē pie galdiņa, uz kuŗa atradās pāris pudeles alus, kas stāvēja neaiztiktas. Izņemot bufetes turētāju un viesmīli, kas arī lāgiem pazuda, telpā vairāk nebija neviena. Varbūt mēs izskatījāmies vientuļi un visu pamesti. Visi pārējie jau sagatavojušies godināt Alunānu, atradās zālē.

Bet Alunāna pazušana no zāles bija ievērota. Vispirms no skatuves telpas ieradās lūgt viņu atgriesties pāris aktrīses, pēc tam kāds paziņa no apmeklētājiem.

Tad izrāde beidzās. Teātra zāle radās milzīgs troksnis. Izsauca autoru teātra tēvu un aktieņus. Troksnis atšalca līdz ekonomijai. Un tad iesteidzās aktieři, aktrises un izrikojuma apmeklētāji, lūdzot publikas vārdā uz skatuves. Viņi lūdza, atvainojās, atkal lūdza. Aizgāja un radās citi, bet Alunāns nekustējās no vietas.

Nevarēju vēl būt viņam kāds padoma devējs, bet apzinājos diezgan tuvs no tikšanās Rīgā un Jelgavā, tāpēc citiem nedzirdot, pacēlu arī savu balsi: «Apmeklētāji jau nav vainīgi, viņi nezina . . . Varbūt tomēr būtu labāk, ja jūs ietu . . . Tie no tautas, kas šeit klāt, visi jūs vēlas vēlreiz redzēt šinī priecīgā vakarā pēc viņu iemiļotās lugas izrādes.» . . . — «Nē, es neiešu», īsi noteica Alunāns, un tāpat bez uzsvēruma balsī piebilda — «es zinu ko es daru».

Tik ļoti gribējās piedzīvot Alunāna parādīšanos uz skatuves. Sajutu, ka viņu saņemtu brāzmaini.

Viņa laikā aktrise Berta Rūmniece tolaik stāstīja un Latvijas laikā pat aprakstīja publikas suminājumus Alunānam Jelgavā 1887. gadā. Tas noticis pēc lugas *Kas tie tādi, kas dziedāja pirmizrādes Kurzemes brīvības svētkos*. Bet es to neredzēju, jo tad biju tikai 3 gadi vecs.

Šī spilgtā notikuma sajūsmas vētrās vecā vācu teātra draperijas drebējušas un publika izdabūta no zāles tikai stundu pēc beigām, nodzēšot ugunis. Tā bija tajos laikos visvairāk rādītā.

«Cerības» biedrības zālē vēl ilgi un trokšņaini sauca Alunānu. Lugas iespaidā šinī zāļu vakarā visi viņu vēlējās redzēt uz skatuves un pirms izklišanas apsveikt un godināt svētku sajūsmā.

Bet Alunāns negāja, kur viņu sauca ilgi un pacietīgi.

No šīs dienas es zināju, ka Alunāns ir manai tautai Dieva sūtīts lugu rakstnieks un aktieris, bet nepazīst ne mazākās personīgās godkāribas, un ir pilns nelokama spīta ikvienā dzīves situācijā. Un tāds viņš bija visu savu mūžu. Pat vissmagākos dzīves apstākļos viņš neliecās, līdz salūza.

Pēc «Mūsu senču» izrādes sākās dejošana dārzā un citi Jaņu laika prieki. Pie Alunāna piesteidzās daži no aktieņu saimes nolūkā izlidzināt jau notikušo. Viliš Segliņš, aizvadot sarunas uz aktieņu lomām un spēli, jautāja: «Vai es neesmu spēlējis labi?» Alunāns pa pusei piekrietoši, pa pusei it kā negribot, teica — jā. Savā Romas fanātiķa Kaupo lomā, kas arī pēc sava teksta nav vienkāršs nodevējs, Segliņu atzina par izcilu tēlotāju, tāpat kā Reinholdu Veicu Imantas lomā. Aconu laikam tēloja vēlākais filmu režisors Vācijā Jānis Guters, bet Aconu meitu Maiju — Otilija Muceniece. Vēl piedalījās Rudolfs Bērziņš un citi Jaunā teātra pazīstamie spēki. Šim teātrim bija vienīgie šīs lugas kostimi, ko aizņēmās pārējie.

Pie Alunāna tai vakarā nāca daudzi viņa paziņas, viņš likās jautrs un bezbēdīgs. Es tomēr jutu, ka šī vakara sarīkojuma viss labais iespaids pa daļai jau bija samaitāts mazāk apmeklētājiem, nekā rīkotājiem un viņam pašam.

Alunāns labprāt kavējās tuvā draugu sabiedrībā, lai pēc intensīva garīga darba izklaidētos. Tad viņš teica tik daudz asprātību un anekdotu, saturā gan tikai pieklājīgu, ka neviens tam netika līdz. Pa reizei arī pacēla glāzi līdz citiem, bet nekad nedzēra vairāk, bet tikai mazāk par visiem pārējiem. Neviens nekad viņu neredzēja apskurbušu, ko nevarēja vienmēr teikt par klausītājiem — tie apskurba no Alunāna humora, no savas glāzes. Viņa draugs, aktieris Kārlis Brīvnieks, kas tik bieži sildījās šinī sabiedrībā, nesmādēja alu vairāk par pārējiem, savā Latvijas laikā izdotā brošūrā atmiņās par Alunānu dažviet, varbūt pašam neapzinoties, bez atbildības sajūtas un paškritikas, diezgan neveiklā rakstījumā notēlo it kā par dzērāju, kas patiesībā tā nebūt nebija. Soreiz varbūt viņš kādu glāzi izdzēra vairāk nekā parasts, jo nelikās tik atturīgs kā citreiz. Ja tas tā bija, tam bija ne tik daudz sakars ar Jāņu tradīcijām kā konflikta dēļ ar ansambli. Viņš nožēloja, ka tam bij jānotiek Jāņu naktī, kad tas vismazāk iederas, kaut arī aktieri, no kuņģiem neviens nebija sarakstījis kādu lugu, bija pieķērušies Alunāna koncentrēti un labi uzrakstītam tekstam, kaut ko grozot un īsinot. Tādēļ viss bija uzskatāms par nepatīkamu sagādīšanos.

Pie mums līdz beigām vēl sēdēja Cerības biedrības priekšnieks Alksnis-Zundulis. Tolaik viņš bija labi pazīstams sabiedrīks darbinieks un humoristisku un citu rakstu autors, pieminēts arī pirmajā komversācijas vārdnīcā. Tur starp citu pateikts arī viņa sakrāto tautas dziesmu skaits, kas nav no maziem, bet piezīmēts, ka dažas no tām varētu būt viņa paša sadomātas. Šo humoristu iemūžinājis Rūdolfs Blaumanis kādā brīvpantu pamfletā — dzejolī par Alksni-Zunduli-Ņirgu. Tas notika pēc tam, kad Blaumaņa vadītā Purva malā Oskara Rāviņa Pēterburgas Avīzēs kādā garākā pamfletā bija aizkārts Alunāns, bet Alksnis savukārt citā izdevumā bija aizkāris Blaumani.

Jau labā rītā kā vieni no pēdējiem šķīrāmieši no biedrības. Pasauca važoni, un braucām uz Daugavas pusi.

«Vai ir papirosi?» man piepeši ceļā vaicāja Alunāns. «Jā, tūlīt,» atbildēju, bet bija jāatzīstas, ka tie palikuši biedrībā uz galda. «Fūrman, brauc, kur dabū papirosus!» viņš noteica. Tas neatbildēja nekā, tik brauca tālāk. Pie kādas divstāvu koka mājas apstādināja pajūgu, un mēs izkāpām. Logu dēļi bija aizvērti, bet cauri tiem dzirdams balsu troksnis. Alunāns gāja uz durvīm, es sekoju. Stāvot uz paša sliekšņa, viņš vilcinājās, it kā pārdomās — iet pāri vai nē. Tad

saņēmies neatkāpties, to izdarīja ar žestu, savā aktieŗa paņēmienā un balsī teicot: «Nu lai svētīta tā ieiešana un iziešana.» Šis izteiciens iespiedies atmiņā.

Bija sajūtams, ka zāle, kuŗā iegājām, bija pilna savādas, visumā šaubīgas sabiedrības. Tur Rīgas pilsoņi, kas runāja dažādās mēlēs, acimredzot bija pavadījuši zāļu vakaru un sagaidījuši Jāņus, kas latviešiem skaitījās tradicionāli, bet vairākumam pārējo nē. Alunānam pie rokas mēģināja pieķerties kāds varbūt iereibis sievišķis, uzrunājot par onkulīti. Viņam šī situācija nepatika, un kaut ko pateicis, ko nedzirdēju, apgriezās uz manu pusi. Biju jau pasaucis cigaretes un taisījos samaksāt. Bet izrādījās, ka pēdējo sīkāko naudu biju atstājis viesmīlim dzeramnaudā. Tā kā cita nekā mazāka kabatā nebija, tad samaksai rokā turēju cara 25 rub. gabalu, kas bija vienīgais makā. Alunāns, to ieraudzījis, no dažu soļu atstātuma man uzsauca: «Vai tu, puisīt, arī zini, kādā ellē esi iebridis? Te tevi aplaupīs un nositīs, nerādi tādu naudu!» Sameklēja desmit kapeikas parasto sešu vietā, un mēs gājām ārā, pirms kāds no šiem «Jāņu bērniem» paspētu atsaukties uz publiski izmesto izaicinājumu. Kāpjot pār sliekšni uz ielu, Alunāns klusēja.

Aiz mums palika divas vecās Rīgas — tā viena mākslas, latviskā, kuŗas aprindas ar tās jaunatni apmeklēja izrīkojumus un priecājās dārzā, un otra, dažādu aprindu un tautību salasītā, kas nepazīna ne Jāņus, ne teātri, ne Alunānu ar viņa zobgalībām.

Rīga, kuŗas vienīgā vadošā latviešu organizācija RLB 1875. g. pārrunās par savu teātri un apmeklētājiem Alunāna piektā darbības gadā latviešu iedzīvotāju skaitu aplēsa uz 40,000, tad bija jau tapusi pāri pusei latviska. Pirms tam bija daudzi gājuši no tautas projām, pavadītos trīsdesmit gados vēl vairāk ar kuŗām ģimenēm atgriezušies, bet visvairāk ieceļojuši no laukiem. Šai rītā Rīga bija pavisam klusa. Daudzi bija izbraukuši uz Siguldu un citām lauku vietām svinēt Jāņus veco latvisko tradīciju garā zaļumu svētkos un piederīgo ģimenēs.

Saule bija jau gabalā, kad Alunāns izkāpa pie Aleksandra viesnīcas Tērbatas un Dzirnāvu ielu stūrī, kur vienmēr apmetās. Šoreiz no Jāņu dienas redzēju tikai tās sākumu. Tā bija arī vienīgā reize, kad Alunānu nepavadīju atpakaļceļam vecajā Tukuma stacijā, jo viņš bija aizbraucis jau Jāņu dienā atpakaļ uz Jelgavu.

Kāds paziņa velak stāstīja, ka izrādē Alunāna izsaukšanas laikā pēc aprunāšanās ar mani, izdzirdis — neies, atgriezies zālē un veltī to mēģinājis iestāstīt entuziasma pārņemtai publikai. Man tas ļoti nepatika, tādēļ strupi atcirtu: un kam tev to vajadzēja mēģināt. Lai publika prasa savu, tad redzētu, kas iznāk. Alunāns vispār savā dzīvē

nepieļāvās kādai publiskai godināšanai. Savu 60 gadu dzimšanas dienu 1908. g. rudenī nepavadīja biedrībā vai uz skatuves, bet dzīvoklī, kur gan pienāca daudz apsveikumu un tāpat apsveicēji uzmeklēja personīgi, atstājot piemiņas balvas. Tam tomēr nebija sakara ar kādu personīgu publisku reprezentēšanos. Izņēmumi bija tie gadījumi, kad viņš uzstājās izrādē. Tad labprāt pieņēma aplausus par notēloto lomu vai citu uzstāšanos.

Kad vecais Ādolfs bija tikai vēl 35 gadus vecs, viņš prata latviešus vākt kopā ar savu teātri, kā to vēl neviens tautas vadonis nespēja. Kā to liecina teātra vēsture, savās izrādēs 1884. gadā viņš pulcinājis caurmērā 600 apmeklētāju, ko ar savām skatu lugām audzināja latviskā garā. Un tieši ar šo laiku sākot, latvieši starp pārējām tautībām Rīgā pēc oficiālās skaitīšanas datiem jau ieņēma pirmo vietu. Ja šī gadsimtena sākums izšķīra galīgā veidā mūsu tautas likteņus, tad vispirms jāpateicas tiem gariem, kas pacēla latviskā dzīvē to, kas «rādījās mūžīgi miris».

Ādolfs Alunāns ar savu teātri un drāmu, pats pirmais reprezentējot šo mākslu latviešiem, arī vispirmais šai tautas vienībai spēja visplašākos apmēros piepulcēt visu šķiru un aprindu ļaudis uz nacionāliem pamatiem.

Līdz ar to Juris, Ādolfs un pārējie no Alunāna radiem pievienoja savu paliekamu vārdu un darbu latviešu nacionālajiem centieniem. Ne par velti Kārlis Ulmanis pēdējā gadā uzdeva iemūžināt latviešu kultūras vēsturē visu Alunānu dzimtu kopīgā monografijā. To iesāka, bet nepaspēja pabeigt, iebrūkot austrumiem. Par to nebija ieinteresēta arī cita vara pēc tam.

Pirms pusgadu simta Rīga un visa mūsu zeme prasīja sev pienākošas tiesības visrevolucionārā kārtā.

Tikai apzinīgā nacionālā kopībā pulcēta tauta, atraisot visus savus garīgos un saimnieciskos spēkus, varēja zemi un tautu tik drīzā laikā pacelt par suverēnu valsti.

Tādēļ pats šis laiks un tās celmlauži ir vērti, ka viņa darbus un vārdus biežāk piemin. Laikā, kad tautas likteņos atkal tik daudz zaudēts, mēs tiekam mesti svaru kausos, bet šoreiz jau par savām tiesībām uz valsts atjaunošanu. Šī pagātne tāpēc mūs māca un stiprina.

1955

The first part of the report deals with the general situation in the country and the progress of the work of the Commission. It then goes on to discuss the various aspects of the work of the Commission, including the work of the various committees and the work of the Commission as a whole. The report concludes with a summary of the work of the Commission and a list of the recommendations made by the Commission.

The second part of the report deals with the work of the various committees and the work of the Commission as a whole. It discusses the work of the various committees and the work of the Commission as a whole. The report concludes with a summary of the work of the Commission and a list of the recommendations made by the Commission.

The third part of the report deals with the work of the various committees and the work of the Commission as a whole. It discusses the work of the various committees and the work of the Commission as a whole. The report concludes with a summary of the work of the Commission and a list of the recommendations made by the Commission.

Vergvalsts krusti un burti

Bezdievju mūzejā

Bezdievība ir ļaužu posts, kādreiz trimdā teica arķibiskaps Teodors Grīnbergs.

Pieminot savu zemi un ļaudis mēs visbiežāk pieminam arī savu baznīcu, savu reliģiju, kas mūsu dzīves gājienā bijusi nepārtraukta sastāvdaļa.

Kad vakara saule nolaižas aiz kaimiņu barakas jumta, telpā caur atvērto logu spiežas iekšā krēslainība, sākas bēgļu sarunas. Mēs runājam par pagātņi un nākotni.

Viņam jau pāri septiņdesmitajam, bet vēl vienmēr možs, smaidīgs, asprātīgs. Apveltīts ar vispusīgu sabiedrisku mūža pieredzi, zinātnisku analīzi vispārīgos jautājumos un lietās, viņš vairāk klusē nekā runā, jo savā laikā jau tikdaudz izrunāties jaunatnes dzirdīgajam ausīm vidusskolās. Cēlies Madonas novadā, plašo Krieviju pazist kā savus piecus pirkstus un cauri likteņiem un laikiem ne mazāk savu Latviju. Tur pārcēlies Jānis Plāts (īstais vārds Jānis Plāters) vairs nebija direktors, tikai skolotājs vidusskolā. Viņa dzīves biedrene bija M. Milleres ģimnazijas direktre, turpat kā audzinātāja darbojās arī tās māsa.

«Vismaz viena lieta tagad laba,» saka Plāts, pats vecākais no sarunu vedējiem — «pēc pārtrauktas dzīves dzimtenē mums vienreiz laiks atskatīties uz savu pagātņi un to novērtēt visos sīkumos, lai paturētu to garīgo, kas nav aizmirstams.»

— Tad pastāstiet par tām garīgām lietām pagātnē, mūsu galvas pilsētā. Mēs tās pazīstam mazāk, vairāk no tā, ko kādreiz rakstīja dienas prese. —

«Un par to bezdievju mūzeju,» es piebildu, «kāds iespaids palika no tā?»

Pats stāstītājs jau 1958. gada vasarā šķīries no šīs zemes gaitām. Pats stāstījums tiem, kas to dzirdēja, palicis dziļā atmiņā līdz šodienai.

Dievs radījis brīvu cilvēku ar viņa paša brīvas nostājas izvēli dzīvē, darbā, ticējumos. Jau sliktāki, ja kāds ateismu cenšas ievest kā sabiedrisku kustību.

Mūsu galvas pilsēta Rīga nebija nekāds ateisma centrs. Visu konfesiju draudzes darbojās normāli, dievkalpojumi bija labi apmeklēti. Tomēr lai neviens nesaka, ka Rīgā nebija ateistu. Pa šo ceļu, tāpat kā šē ārzemēs piedzīvojam, maz gāja darba ļaudis, strādnieki, vairāk viņu vadoņi intelektuāļi.

Ja paši ateisti bijuši visos laikos un visu tautu zemēs, tad pats latviešu ateisms sākās šī gadsimta pašos pirmajos gados, kad no ārzemēm sāka ieplūst socialistiskas brošūras. Viņu programmā stāvēja skaļš teikums arī par ticības brīvību tautām.

Ne jau tie visi bija ateisti, kas ar šo saukli piedalījās demonstrācijās ar sarkanu karogu. Bet priekšgalā stāvēja vairums tādu, kas nemaz nebija par ticības brīvību, bet par izteiktu ateismu. Varbūt, vairumam sekotāju toreiz tā vēl bija modes lieta, sauktā «progresā» vārdā.

Un kas lai tad jau zinātu, ka viņu «ticības brīvības» gala mērķis būs tāda socialistiska partija, par kādu komunisti dēvējas vienmēr un vēl šodien. Ka, nemainoties šai programmai kā satversmei uz āru, iestāsies baznīcas vēsturē vēl nepiedzīvotas ticīgo un baznīcas vajāšanas.

Bet mums rūp vairāk pašas Latvijas baznīcas un ticības lietas. Ko saka pati šī pagātne mums par netālajiem mainīgajiem laikiem? Vai dažas, plašāki pazīstamas aprindas jau agri nesāka peldēt neiecietības un aizspriedumu straumē pret baznīcu, kas turpinājās šīnī gadsimtā bez pārtraukuma līdz tautas brīvības galam? Viens otrs par to mums pastāsta vēl tagad. Agrāk vai vēlāk, lai meklējam rakstos.

Pat tāds savā laikā viscaur bravūrīgs sociāldemokrāts kā Feliks Cielēns, kas nemaz nenāca no kreisā spārna, savās atmiņās sakās drīkstējies nostāties opozīcijā pret savu partijas vadību, bet nav uzdrošinājies (*ja to būtu gribējis*) sarīkot savam pirmdzimtam bērnam sabiedrībā parastās baznīcas kristības. Savu meitiņu, pašam klāt neesot, licis nokristīt bērnu kopējai, kalpotājai sektantei, *divātā* ar sievu — bērnu istabā Ārlietu ministrijas namā (tolaik viņš bija ārlietu ministrs kreisajā kabinetā). Pēc tam sarīkojis istās, kā pats saka, «intīmās *civilās kristības*». Tur piedalījušies radi, valdības locekļi, Saeimas deputāti, arī dzejnieks Rainis, kas visi, kā liekas, neatzīst baznīcas kristības un paši netika redzēti baznīcā.

Tas arī paliktu kā ģimenes darīšana, ja autors to nevēstītu nākamajām paaudzēm kā testamentu savos memuāros «Laikmetu maiņā». Un tas jau ir kas cits. Ateisti priecājās par katru ateistu vairāk nekā kristieši par katru kristieti un piedēvē to savas novirzes priekšzīmei tur, kur tās nemaz nav.

«Sevišķi es gribu uzsvērt brāļu Kaudzišu ateismu, ko skaidri izdveš . . . Ķenča lūgšana,» saka pats Cielēns.

Par to Ķeņča lūgšanu nebūtu ko runāt — to katrs lasījis un zina, ka tur nav nekāda sakara ar Dieva neatzišanu, kaut kādu nohegšanu. Parādītas tikai Ķeņča mantkārīgās blēdīgās domas, kad paša dzīves eksistence *tolai* ciņā ar ārējiem apstākļiem par savu privātu īpašumu — savu stūrīti, savu kaktiņu zemes, vēl bija tik smaga. Šiem diviem pretpoliem nav nekā kopīga ne garīgās, ne zemes lietās. Pats autors (Cielēns) atzīstās, ka bijis pret zemes piešķiršanu privātīpašumā. Citiem vārdiem, stāvējis par Ķeņča un citu nepieņemto agrārsociālismu.

Cielēns ateismu piedēvē arī Krišjānim Valdemāram un Krišjānim Baronam, ko tauta pēdējā ceļā izvadīja no Doma katedrāles.

Baznīcas pienākums nav celt pieminekli ateismam un ateistam, kā to tagad daži aicina. Ja draudze Piebalgā kapsētā uzcēla pieminekli brāļiem Kaudzišiem, tad tādēļ, ka viņi bija īsti draudzes cilvēki. To liecina jau tas, ka savas mājas — Kaibēnus — Kaudzītes Matīss testamentā novēlēja savai draudzei. Vai kāds ateists to darījis?

Mums trūkst vēl savas jaunlaiku baznīcas vēstures, kas par to stāstītu. Man par to stāstīja Piebalgas kapos pie paša pieminekļa.

Šie zināmu aprindu ļaudis nevēlējās arī lai tos pēc kristīgo parauga izvadītu no šīs zemes gaitām iesvētītos kapos. Šim piemēram un kapsētai Rīgā kalpoja dižā rakstnieka vārds. Šinīs kapos viņu pašu guldīja, kad viņš piepeši aizgāja, neatstājis atklātu novēlējumu. Varbūt, kaut kas tamlīdzīgs tomēr bija uz ko atsaukties, tikai to nezinām, Kungi bolševiki to prata novertēt un izmantot, noliedzot ierasties šinī neiesvētītā kapsētā garīdzniekiem viņu tērpos. Tālāk vairs nav kur iet.

Sadzīvē laba tiesa nesaprašanās reliģiskās lietās nāca līdz arī kā mantojums no pagātnes, kad latviešu draudzes pārvaldīja vācu patroni un mācītāji.

Tomēr jāsaka viens — tautas nostāja pagātnē pret pārvaldi un garīdzniekiem nekad nesajaucās ar nostāju pret pašu reliģiju. Tā dažreiz vērsās gan pret tās atsevišķiem kalpiem, bet ne pret visiem. Kad garīdzniekus sāka vēlēt draudzes pašas, katra negatīva nostāja vairs bija tikai šaura personīga lieta. Visi agrākie kopīgie pamati pret garīgo pārvaldi bija krituši.

Mūsu pieminētais ticībnieks Jānis Plāts darbojās draudzē, skolā, biedrībās, kādu laiku bija skolu inspektors minoritāšu skolām, kam bieži nācās tikties ar Rīgas pašvaldības, ārpuskolas izglītības un citu organizāciju darbiniekiem un dažādiem pārstāvjiem, ko arī noraksturo visā pilnībā no paša pieredzes.

«Laikam biju izslavēts par cilvēku, kas ir par daudz reliģiozs ticībnieks,» viņš saka, «lai gan nekāds fanātiķis nebiju un pašas ticības lietas nepārspilēju.» Tālāk Plāts stāsta:

«Satiekoties ar šo aprindu vadoņiem, darbiniekiem, biedriem, kam toreiz Rīgā bija tik liels iespaids ne tikai pašvaldībā vien, bet arī skolā un citur, dažreiz pat noteicošais (Saeimā tikai pāri pilnai trešdaļai), par mani tie mēdza pazoboties — kā nu jums iet ar tām ticības lietām?»

Kad man šī pastāvīgā zobgalība sāka apnikt, no savas puses sāko to atvaīrīt ar pretjautājumu *pirmās* — sakiet lūdzu, kā nu jums iet ar tām ateisma lietām?»

Pats sākums baznīcas ārējo ceremoniju ignorancē meklējams šinīs aprindās jau pirms Latvijas laika. Ticības un agrārās brīvības saukļu pamatā 1905. gada revolūcijā pievienojās arī lauki. Tie bija solījumi, kas pilsētnieku nereliģiozai partijai nekā nemaksāja, paši solītāji un to pēcnācēji tos pārvērtā kolchozā un pasaules plašumā vēl nekad nepieredzētā terrorā pret ticīgajiem un viņu draudzēm.

Aģitācija gāja kāda modernisma vārdā, it kā tikai tad pats cilvēks skaitītos un paliktu «progresīvs» un «demokrāts» līdz dzīves galam, mūžībai un pāri tai, ja nebūtu kristīts, iesvētīts, izvadīts viņā saulē bez garīdznieka neiesvētītos kapos:

Kas to liedza un kam par to bija jāaģitē?

Jā, bet kā tad bija ar to bezdievju mūzeju? Vai tas viņiem kalpoja labi . . .

Lēnām, itkā negribot, stāstītājs turpina — «Ja kādu socialistisku «ateisma progresu» še Vakareuropā neesmu manījis, tad pats bezdievju mūzejs bolševizētos austrumos līdz šim pasaulē ir pirmreizēja parādība. Tikai austrumu bezdievju valdnieku zemē, nekur citur pasaulē. Tāpat nekur citur nav parādījies tāds valdības oficiozs, kā viņu žurnāls «*Bezdievis*». Personīgi man ar to iznāca iepazīties, gadījuma dēļ, Latvijas sākotnējā laikā.

Mēs jau zinām, ka pats bolševisms bazēts ne uz kādu jaunu ideālu mācību pamata, bet uz kailu materiālistisku fizisko varu, uz cilvēkos pamodinātiem mežonīgiem instinktiem, bez kāda garīga dvēseliska satura.

Ciktāl uz kādas tautas reliģijas altāra iedarbojas šī viņu materialisma reliģija, bez reliģisko ticību zaudējumiem tā nes sev līdzī arī fizisko pagrimšanu. Pret to saceļas cilvēka veselais prāts, paradumi, iedzimtā vispārcilvēcīgā balss.

Ja nekāda ārēja vara nepadzīs šo bestijas uzkundzēšanos, pati garīgā un laicīgā jūga komūna pēc laika sairs tik un tā; viņu valstība ies bojā vairāk garīgās ticības trūcumā nekā maizes badā.

Pat kultūrā primitīvākās tautas nespēj sevi iedomāties bez kādas garīgas esmes, bez dvēseliskas iedarbības uz pašu cilvēku. Arī ar bezdievju mūzejiem neviens nepierāda, ka Dieva nav. (Pats cilvēks saprotamā loģikā arī nekā tāda, kā nava un kas neeksistē, nemaz nespēj pierādīt).

Stāstītājam bija vēl kas sakāms, bet te pārtrauca jautājums — «un kā tad īsti bija ar to mūzeju?»

«Jā, tas bija Ārlietu ministra Meierovica laikā. Es tiku komandēts Ārlietu ministrijas uzdevumā savākt un pārsūtīt atpakaļ kaŗa laikā no baznīcām noņemtos un uz Krieviju aizvestos zvanus. Tie bija nonākuši pie metallietuvju krāsnīm rūpniecības pilsētā Brjanskā pie Orlas. Kāds skaits bija palicis arī ārpus krāsnīm. Pati lielvalsts laikam cerēja pirmo pasaules kaŗu uzvarēt ar šiem Baltijas baznīcu un kapsētu zvaniem. Bet uznāca revolūcija, nodibinājās Latvijas valsts un zvani pēc mierliguma bija jāatdod.

Brjanskas pilsētā nekā vairāk ievēribas cienīga nebija, kā vien bezdievju mūzejs un pieminētās metallietuves. Tā kā pēdējās bija kaŗa noslēpums (krievu «miera balodis» nekad nebeidz kaŗot), tad mani veda uz mūzeju, varbūt lai pārliecinātu par ticības un zvanu nevajadzību. Starp zvaniem bija kāds arī ar latīnisko saukli: «Dievs pasargi mūs no moskovītiem un mēŗa!»

Pagaidām bolševikiem pasaules kaŗš bija beidzies, Brestļitovskā noslēgts separāts miers. Miers bija noslēgts arī ar Baltijas valstīm, bet tikai pēc tam, kad tie no šīs telpas bija jau padzīti. Pasaules kaŗš bija izbeigts, sākās jauns — krievu bolševiku kaŗš ar tautām — pakļaušanas nolūkos.

Pa to laiku Brjanskā bija atvēris durvis viņu pašu izslavētais mūzejs. To rādīja visiem iebraucējiem, sevišķi ārzemniekiem, sāktā kaŗā pret kristietību un baznīcu.

Pats mūzejs bija novietots diezgan skaistā, jaunākā laikā celtā baznīcā. Saprotams, pretreligiskos nolūkos to rādīja arī Latvijas pārstāvim.

To bija ierīkojusi Krievijas komūnistiskā valsts par ļoti dārgu cenu, lai gan tās pavalstnieki dzīvoja pusbadā un badā, kaut arī maize par valūtu ārzemēs bija pērkama pēc patīkšanas.

No visām pasaules malām bija savākti tēli, tēрпи, dievkalpojumu trauki un neskaitāmi citi priekšmeti. Par visiem laikmetiem no visām pasaules tautu reliģiskā kulta izpildījuma vietām visos kontinentos. Tas bija pats pretreligiskais paraugmūzejs (tāpat kā mēdz būt paraugkolchozs) — materiālistiskā metalfabrika pilsētā, veltīts bezdievības propagandai. Daudz tādu mūzeju nebija, pārējie bija vājāki, vismaz tā paši atzinās.

Kāpjot ar pavadoņiem pari šī mūzeja sliekšnim, jau biju pārsteigts. Ja tur nebūtu bolševiku pretreligisko saukļu un kariķējumu, tas būtu pats ticībnieku stiprinājums tautām viņu reliģiskās pasaules baznīcas vēsturē.

Jā, es skatījos uzmanīgi, ko man rādīja un klausījos, ko stāsta. Uz jautājumu par redzētā iespaidu vienmēr piebildu — lieliski, lieliski . . .

Trīs pavadoņi, kas varēja būt augstāki čekas uzticības vīri, mani vēroja un, laikam, ar saviem panākumiem pienākumos, aģitācijā pret reliģiju, bija apmierināti.

Mēs tuvojamies apmeklējuma beigām. Pie izejas pretim nāca citi, kas vēroja mūs — vairāk mani kā ārzemnieku. Sākās sarunas. Ja tas notiktu vēlāk, Staļina laikā, jūsu kalpu, varbūt, vienkārši paņemtu, ietupinātu un vairs ne gailis par to nedziedātu. Bet Ļeņina un viņa Nepa laikā ar ārzemniekiem vēl gluži tik traki neapgājās.

Un es piepeši izmetu jautājumu — «Sakiet lūdzu, ko jūs ar šo mūzeju īsti vēlaties panākt?»

Tas bija pārsteigums pavadoņu novērojumiem un jau pieņemtai pārlicībai.

«Kā?» kāds ievaicājās nesaprašanā. «Jūs tak redzējāt, ka tautas pielūdz visādus smalkākus vai prastākus elkus un bildes . . . Tikai izdomātas ceremonijas, muļķa cilvēka fantāzija, nekāda Dieva nav. Mūzejs kalpo cilvēka dumjā prāta izdomāto aizspriedumu novēršanai. Tas vairs nesaderas ar jaunlaiku pasaules uzskatu. Šīs reliģiskās māņu mācības kaitīgas tautām un valstīm . . . »

«Bet atļaujiet,» es iebildu, «tam gan šis mūzejs nekalpo, drīzāk otrādi.»

Pavadoņi saskatās, viens no tiem jau paklusu teic otram — «vot čort! (vai velns!).»

Tie apskatās, vai kāds no apmeklētājiem neklausās sarunā, bet pašus varbūt interesē kādi motīvi šādam izteicienam.

Un tie man bija. «Nu redziet,» es saku. «Jūs gribat tautām iepotēt ateismu, bet ar šo mūzeju pierādiet un stipriniet ticību, kas pastāv cauri visai mums aptveramai un pārzinamai mūžībai . . . »

Es runāju mierīgi, parastā sarunu valodā, krievu valodu es protu ne sliktāki kā savu latviešu, un pārzinu ortodoksās un citas baznīcu mācības.

Es redzu, ka gadījuma apmeklētāji cenšas uztvert sarunu, bet paši mūsu pulciņam netuvojas.

Pavadoņiem pa tam pirmais labais iespaids pārgājis nervozitātē, Kādam izsprūk parupjā tonī — «kā . . . , ka laudīs pielūdz elkus! Un ko jūs par to teicāt?»

«Jā,» es centos turpināt tāpat mierīgi. «Es saku — cilvēkam pats ticējums, šķiet, iedzimts un šī asins balss viņa garā un prātā ir nebeidzama, kā to paši pierādat mūzejā. Tā ir ticība, ne kādai bezdievībai, bet apzinātai dievībai. Katram pēc sava veida, līdzības un saprašanas viņa attīstības pakāpēm kā ticība augstākajam pār paša cilvēka dvēseli, garu, kas kristietim ir — Dievs.

«Šāda augstāka varas atziņa ikvienā tautā nāk līdz no pirmsākuma, kā to mēs sakām — no Adama iedzimta. Ja tas pie cilvēka tā nebūtu, nemaz nerunājot par gaŗāku laika attālumu, mūţību, tas viss jau būtu pie tautām izdzisis kā auksti pelni. Bet tā nav, ņo ticību neviens no cilvēku sirdīm nav varējis izravēt. Arī mūzeja apskate to tikai pastiprina un pierāda . . . »

Mēs bijām jau ārpusē, es vēl kautko teicu un aplusu. Varbūt, jau biju runājis par daudz, varbūt ausa bieds par varbūtējām sekām šinī neparastā vidē, Galu galā es nebiju sūtīts uz ārzemēm propagandai pret bezdievju mūzeju, bet savākt savas valsts zvanus . . . Un nekas ļauns man toreiz nenotika.

Noslēgums

Bolševiki savās acīs redz tikai velnus, kādas ir viņu pašu dvēseles. Tādēļ tiem cilvēkā visvairāk netīk dievišķais, kas ieaudzis cieši tautas garīgos ticējumos, morālē, kultūrā, ņķirts no kailā materiālisma, ikdienas cilvēka uztverē pārāks par to.

Es nobeigšu ar Gētes Faustu, Raiņa tulkojumā:

*«No austrumiem mēs atnācām,
Un vakarmalas postījām.
Pēc tautas tauta plaši kļīst —
Vairs pirmo citas nepazīst.»*

Šim interesantajām Jāņa Plāta atmiņām pievienošu arī savas no senajām dienām.

Cik pārzinu baznīcu un draudžu darbību — jau no puikas gadiem — no nostāstiem un aprakstiem, varu spriest, ka baznīcu ēkas nebija velti celtas. Bija draudzes un mācītāji, ko tauta cienīja bez kādas nacionālas izšķirības; bija arī tādi, ko ļaudis neieredzēja. Bet baznīcā gāja gan svētdienās, gan lielākās svētku dienās. Šos vērojumus guvu jau mazotnē daudzās baznīcās un draudzēs. Ļaudis toreiz kaŗoja gan ar baznīcas patronātiem, viņu ieliktiem draudzes mācītājiem, bet ne ar pašu, kā mēs sakām, baznīcu. Kaŗi gāja ar garīgo kalpu personīgajām nepilnībām, krasām dzīves un mācības aŗgārnībām, ko tauta izprata ļoti labi.

patur zemes, zvejas, medību, rūpniecības un ceļu kļaušu privilēģijas, kā arī citas pašvaldību tiesības. Šo iedzīvotāju reālo tiesību «kaŗu» nu sociālisti no Rīgas izmantoja laukos cīņai pret baznīcu kā tādu. Liels skaits garīdznieku krita par upuri sociālistu-komūnistu pūļateroram. Pirmā pasaules kaŗa beigās terrrors atkal vērsās pret baznīcu un garīdzniekiem, sevišķi uz laukiem. Rīgā Orlova soda ekspedīcija pat neiegāja. Tas bija sākums tiesību kaŗam, un būtu savādi, ja tauta paliktu vienaldzīga savu vienlīdzības un tiesību mērķu aizstāvībā. Lielinieciskā partija to veikli izmantoja. Ar savāktiem kases līdzekļiem galvenie vadoņi veikli aizbēga uz ārzemēm, atstājot atbildību kustībā līdzī ierautiem «ierindniekiem». Emigrācijai bija vajadzīga nauda un arī administratīvā ziņā varēja no viena otra pienākuma atpirkties ar «kukuli». Ārzemēs varēja turpināt aģitāciju pret baznīcu un garīdzniekiem pilnīgi netraucēti. Bet tauta Latvijā vairākumā stāvēja par savu latvisko baznīcu un garīdzniekiem. Aģitāciju Latvijā izveda diezgan vulgārā veidā, kas mūsu tautai nederēja un uz to neatstāja sociālistu iecerēto iespaidu. Tomēr zināms negatīvs iespaids saglabājās un to izpaužamies jūtam pat tagad trimdā. Lai to uzturētu, agrāko laiku aģitācijas darbinieki par to raksta savos memuāros, ko paši izdod.

Pagātnes gados draudzēm bija cirstas dziļas brūces, varām par upuri krituši daudzi garīdznieki, kaŗā sagrautas baznīcas, iznīcinātas draudzes. Tam līdzī vēl nāca kultivēts ateisms — mākslīgi radīts un uzturēts. Bet neskatoties uz visu to, baznīca ceļas no jauna jaunā garīgā spožumā un spēkā, rodoties jauniem teologiem un draudžu ganiem. Pēc pārciestām kaŗa briesmām ļaudis pa vecam gāja uz baznīcām, lai arī sistās rētas vēl sāpēja un nebija aizmirstas.

Cilvēks nevar dzīvot bez ticības kaut kam augstākam — garīgam spēkam. To pieredzam visā cilvēces vēstures gaitā. Kristīgā ticība aizvien ir mudinājusi ļaudis uz labu. Pārmetumi par daudzajām kļūdām un pat nosodamiem darbiem, ko izsaka baznīcai, ir to cilvēku izdarīti, kas nekad nav būtībā izpratuši nedz Dieva esamību, nedz patieso kristīgo ticību.

Šinī un viņpasaulē

Biografiskas piezīmes

Mans dzimtais pagasts nav liels, bet toties šaurs un garš, nobeidzoties pie Igaunijas robežas. Es to tā arī labi nepazinu. Tēva mājas atradās pagasta pašā vienā galā pie Siļu pagasta robežas. Šo galu es pazinu kā savus piecus pirkstus, jo šie gandrīz visi bija savstarpēji radi. Bet otrā galā, kilometrus divdesmit tālāk, es tikpat kā nemaz nebiju bijis. Mani aizvien kaut kas nospiedis, ka es nepazinu pats savu pagastu.

Pabeidzis Krievijā skolu un cara kaŗa dienestu Varšavā, līdz pašam pasaules kaŗam (I. pasaules kaŗš) dzīvoju un darbojos Krievijā. Tamdēļ arī visu Eiropas Krieviju no Kubaņas līdz pašai Murmanskai pazinu ļoti labi. Pasaules kaŗš mani pārsteidza Odesā un tiku nosūtīts uz dienvidvakaru fronti, kur atrados gandrīz visu laiku, ja neskaita to laiciņu, kad līdz pēdējai demobilizācijai atrados 3. Kurzemes strēlnieku pulkā, kas miera laika sastāvā bija izvests no Cēsīm, tika demobilizēts 1918. gadā Maskavā, kā pēdējā šāda strēlnieku vienība. Bet 1919. gada sākumā es jau biju savā pagastā. Tur tobrīd bija lielnieki. Un vispirmā pašvaldība, ar ko es iepazinos, bija Mazsalacas pagasta cietums. Kā nebūt ticis no tā ārā, draugiem piepalīdzot, es aizbēgu uz Krimuldas pagastu, kur slēpos pie radiem. Tikko kā biju atkal atgriezies mājās, jau otrā dienā pagasta padome mani ievēlēja par pagasta sekretāru. Tanī laikā pagasta sekretāra alga bija maziņa, tā kā gandrīz neatmaksājās strādāt. Ja šinī nodarbībā tomēr paliku, tad tādēļ, ka mani interesēja mans pagasts. Un tā es sāku ar to iepazīties, jo mani tik ļoti saistīja pie sevis ikviens pagasta iedzīvotājs. Biju jau agrāk dzirdējis par katru, sākot ar saimnieku un nobeidzot ar nespējnieku.

Tanī laikā nekādas aprīņķa pašvaldības vēl nebija; darbojās komandatūras un rīkojumi pienāca no aprīņķa un vietējās policijas iecirkņa, kas jau darbojās pilnā spēkā. Nebija tikpat kā neviena likuma. Latvijas Valdības Vēstnesī bija iespiesti vairāk resoru paziņojumi. Arī to daudz nebija. Bet viens, kas no pirmajiem bija vispamatīgākais un plašākais, bija ziņu došana par nespējniekiem, kas bija pāris desmit

pantu garš. Lai labāki izpildītu šo vissvarīgāko un plašāko rīkojumu «*Valdības Vēstnesī*», es aizgāju pie pirmā pagasta vecākā, ko toreiz gan vēl oficiāli sauca par izpildu komitejas priekšsēdētāju, un apvaicājos par tām nespējnieku lietām. Viņš visus kaŗa gadus bija atradies savās lauku mājās un, bez šaubām, pazina katru nespējnieku. Kad es viņam nolasīju priekšā visus jautājumus, viņš labu brīdi padomāja, visu pārlika un lēnām teica: «Nu jā . . . tagad tādi laiki . . . paši rīkojas. Kāpj no nabagmājas laukā, nevienam nekā nesaka; iet iekšā, bet nevienam nekā neprasa; mirst nost, un arī nevienam nekā neprasa . . . Jā, kas to lai ziņ, kas tur tagad ir . . . Jā, mirst nost un nevienam nekā neprasa . . . »

Ar nespējniekiem, laikam, ir tāpat kā ar veciem ierēdņiem, kas aiziet pensijā, bet — ilgi vairs nedzīvo. Un emigranti, kas svešos ceļos vajāti, trenkti un badināti, ieraugot atkal savas zemes sauli, to vairs ilgi neiztura.

Manā pagastā bija stipri daudz vecu nespējnieku no pašiem vecu veciem laikiem. Un kad daudz maz siltāki sāka atspīdēt Latvijas saulīte, arī šie nespējnieki viens pēc otra raisījās vaļā no šīs dzīves likstām. Nekādas labas dienas jau Latvijas dzimšanas laikā viņiem nevarēja būt. Pilsoņu kaŗa fronte, ejot pāri neskaitāmas reizes, saprotams, nesaudzēja arī nespējniekus, nemaz nerunājot par ēdināšanu un visu citu. Bijuši pat vardarbības gadījumi, pielietojot pēršanu. Tas gan neesot nācis no latviešiem. Pēckaŗa morāle ir aizvien zemāka kā priekškaŗa un kaŗa laika. Un tā es, kā jauns pagasta sekretārs, ar šīm nespējnieku bērēm iepazīnos. Cilvēki, tāpat kā pēc šī kaŗa (t.i. II. pasaules kaŗa), bija nervozi, savtīgi, aizdomīgi, un, nevarētu teikt, ka par daudz līdzciētīgi

No veciem laikiem pagastā pastāvēja tāda tradīcija, ka pašu ļaudis izrok mirušajam kopīgā draudzes kapsētā kapu un tur to noved, ja ne citādi, tad pa «šķūšu riņķi». Bet kamēr arī es neuzliku šos pienākumus, visi kurnēja un jutās it kā apvainoti. Sākās apmēram šādas sarunas: «Nu, nomiris tas . . . varbūt, ka jums būtu personīgi parocīgi izrakt kapu un novest svētdien uz kapsētu . . . » — «Kur viņš ne mans brālis, ne rads? Un tad es — tas sliktākais cilvēks pagastā? . . . un neviens cits, kam jārok nespējnieki? Jūs gan man to būsat uzlikuši par kādu sodu . . . » Tādas un tamlīdzīgas runas bija ļoti nepatīkamas.

To, ka šādās runās pagasta vecākais pats centās iemaisīties jo mazāk, jo labāk, tad es, kā sekretārs, kādu dienu nācu priekšā ar savām domām. Pa «šķūšu riņķi» gan varētu novest uz kapsētu, bet kapu lai izrok un aizbeŗ zvaniķis uz visu pagasta iedzīvotāju rēķina — no pagasta kases. Pagasta vecākais tam piekrita, tikai noteica: «Nu, tādi laiki . . . kad tik neizputina pagasta kasi.» To aprunāšanos es jau biju

Īdus pagasta nams un nespējnieku mītne ap 1919. gadu

nokārtojis un zvaniķis-kapracis jau divus nespējniekus bija pēc šīs kārtības izvadījis visā mierā. Bet maksāts vēl nekas nebija. Kad bija pieteikta trešā apbedīšana, vecais kapusargs bija atsūtījis uz pagasta namu zīmīti: «Kolīdz pie vārtiem ar liķi piebrauc, tūliņ, tūliņ jāsamaksā . . . » Otrā dienā noteiktā laikā ierados pie nespējnieku nama, lai nosūtītu aprakšanas honorāru un parādus. Bet tur nebija ne šķūtnieka, ne bērnieku. Tas jau likās pavisam aizdomīgi. Vai tad jau arī šķūtnieki sāk sabotēt vai streikot? Bet tad man pateica, ka šķūtnieks, kam esot darišanas Mazsalacā, ieradies agrāk, paņēmis savu vedamo un aizbraucis. Bet kas nu būs? Man neizgāja no prāta «kolīdz piebrauc — jāsamaksā!» Bet nauda nav vis pie šķūtnieka, bet pie manis. Tie laiki, kā jau pēckaŗa gadi, bija citādi, un viss kas varēja gadīties. Tas nu bija tiešām par traku! Bet kur viņš zārku liks? Atpakaļ taču nevedīs. Un es nomierinājos.

Bija jau ziema. Iebraucis Mazsalacā, es metos cauri kapiem uz sarga māju, jo parāds nav brālis. Bet vecais kapracis i nedomāja bārties par parādu. Taisni otrādi — bija ļoti priecīgs un vēlīgs: arī uz priekšu labprāt pakalpošot. Esot jau grūti tagad kapus rakt, jo zeme dziļi sasalusī, bet kad vajadzēšot, izrakšot jau arī tāpat turpmāk. «Jā, ko lai dara,» viņš turpināja, «ja ja kas steidzams gadās, tad par to pašu

maksu . . . » Kad viņš tā uz mani vērsa savas jautājošās acis, es tūlīn sapratu, ko viņš vēlas zināt. «Nu, viens jau gan ir tā kā . . . » es noteicu. — «Lai Dievs dotu . . . lai Dievs dotu, ka nemočītos . . . » pusziņkāriģi, puslīdzcietīgi noteica vecais kapracis. Un man likās, ka viņš ne par ko tā nepriecājās, kā par kapu rakšanu.

Ap to pašu laiku bija nomiris vecais pagasta vecākais, manas mātes brālis. Viņa dēls bija sarīkojis stipri plašas bēres. Zvanišanas tradīcijas katrā draudzē ir ļoti vecas un vietējiem labi zināmas. Braucot uz kapsētu, zvans sāka skanēt līdz šim nedzirdēti agri un vēl pirms krustceļiem, virzienā uz baznīcu. Es iedomājos, ka no otras puses brauc kādi citi bērinieki, bet — tādu nebija. Pēc apbedīšanas, kad piederīgie kārtēja pakalpojumu, es ievaicājos: vai tā zvanīšana nebija aiz pārpratuma iznākusi par agru? «Nekā,» pakratīja galvu kapracis. «Kad jau brauc tādi varenāki un pulkāki bērinieki, tad jau es zvanu dūšīgāk. Bet kad šā tā — uzsitu divtrīs reizes un pietiek!»

Atceros kādu gadījumu bolševiku gadā. Tad visi joki un humors sabēga kaktos. Kad Rūjienas kapos glabāja kādu mana pagasta saimnieku, bērinieki bija nolēmuši aicināt pagasta izpildu komitejā un partorga kompetencēs esošos, jo saimnieks bija turīgs un bēres varēja rīkot plašas. Izredzēto bērinieku starpā es gan nebiju un nezīnu, ko viņi tur runāja, bet pēc apbedīšanas daži teica: «Kārlis tagad laimīgāks, ka ticis zemē ierakts.»

Tāds drūmums arī man bieži nepagāja gažām. Bieži nogāju uz draudzes kapiem un tur kavējos savu senču atmiņās un pārdomās.

Mana tēva ģimenes kapi jau pierakti. Tādēļ pirms nav nomiris to kapu sargs, kas bija arī aizsargs, un baznīcai nav atņemtas grāmatas, jāmeģina tikt pie savas sagatavotas kapa vietas, jo man pašam jau bija paprāva ģimene. Un atkal kapusargs, kas man jau citās, līdzīgās lietās, bija izpalīdzījis, ierādīja kādu tukšu vietīņu, ne pašā ceļa malā, bet otrā rindkopā no ceļa, kur mierīgāki. Pagatavojis cementa stabiņus un no koka iztaisījis kapa vietai apkārt sētiņu, es biju priecīgs par šo miera vietu, bet bažīgs, vai tur istā laikā tikšu iekšā. Kad jau viss bija kārtībā, un arī veco kapu zāles izplūktas, es uzstādīju savam draugam kapusargam jautājumu: «Vai tu vari būt pārliecināts, ka viņi šo manu kapa vietu, tāpat kā visu pārējo, nenolidzinās?» — «Nē, to es nevaru garantēt», viņš man atteica. «Vajadzēs iespraust kādu vecu krustu!» Šo savu cerību un miera vietu es biju ierīkojis tanīs pārmaiņu laikos viens pats, nezīnoties ar ģimeni. Un kad man gadījās būt atkal kapsētā ar manu vecāko puisīti, es novedu viņu pie jaunierīkotās kapa vietas.

«Nu redzi, lai tu zinātu. Te ir tie kapi, par kuriem jau tiku stāstījis. Agrāk vai vēlāk pienāks laiks, un, varbūt, Dievs dos, te tētis gulēs kā

Ed. Līča tēva kapa vieta Rūjienā

seskis alā!» Mans puisītis sāka raudāt, un es vairs nezināju nekā, ko teikt. Mēs gājām uz vārtu pusi klusēdami.

Vēl šobrīd es nezinu, vai šie kapi nav mani piedrīgiem un radiem noslēpums, ko glabā krusts nepareizā nozīmē. Jo kā šī dzīve, tā arī kapi, varbūt, ir tikai sapnis, ko es nekad neaizmirsīšu.

Bet pirms iet uz dusu kapos, lūdzu Dievu, lai tie būtu tuvu manai zemei, manā dzimtenē. Varbūt, manam puisītim bija priekšnojauta, kad viņš sāka raudāt, ka ne viņš, ne mēs citi netiksim šajos kapos guldīti, bet būsīm katrs savā malā.

Jā, tādi ir jocīgie un savādie notikumi manā dzīvē. Un liekas, ka šīnī kaŗā ir aprakts viss — pat kapi un kaprači; nekad vairs necelsies augšā, ne pati istā dzīve, ne tās humors, un paši cilvēki staigās kā no dzīves aizgājušie. Jā, tas ir tas vienreizīgais laikmets, par ko kādreiz runāja, bet citā nozīmē. Mēs esam tie nabagie Ciānas bērni.

[The text in this section is extremely faint and illegible.]

[The text in this section is extremely faint and illegible.]

Nesekmīgs komūnistu apvērsuma mēģinājums Igaunijā

Tas bija pirms četrdesmit gadiem. Ar austrumu kaimiņu bija noslēgts miers, Baltijas valstu robežas bija nodrošinātas. Ļeņins nesen bija miris. Starptautiskās attiecības kārtoja ārlietu ministrija ar sūtniecībām.

Ap to laiku austrumos visādiem līdzekļiem sāka virzīties augšup kāds cits, kas šodien vēsturē kļuvis par pašu niknāko tirannu, kāds vien kādreiz bijis. Šis Tiflissas kurpnieka Džugašvili dēls, garīgā semināra audzēknis, pieņēmis vārdu Staļins, bija tik brutāli robusts, ka pats pasaules ekspropriācijas tēvs Ļeņins testamentā ieteica no viņa atkratīties. Bet Staļins rīkojās, sadzenot zemniekus kolchozu nabagmājā un iznīcinot uz koloniju Krievijas drupām jaunradušās republikas. Vairs palika tikai Somija, Baltijas valstis un Polija. Tur sarkanās armijas kara gājiens neizdevās. Tad kādu nakti kaut kas sākās no jauna un citādā veidā.

Tas notika 1924. gada 1. decembrī. Mūsu kaimiņu igauņu galvaspilsētā Tallinā iedzīvotāji gulēja dziļā mierā. Pilsētas un lauku satiksmes ceļos vienas un tās pašas parastās miera laika ainas. Pasažieri nopirka biļetes un sēdās vilcienā. Nemaz nerunājot par kādu vilcienu kontroli, arī robežas miera laika apstākļos apsargāja vāji. Tas bija zināms visiem, arī apmācītajiem bandītiem, kas pulcējās tur aiz robežas viņiem zināmos noteiktos pārejas punktos. Šinī pusē kāds tamlīdzīgs vietējais jau gaida. Nebija lielu grūtību slepenībā sagatavot apvērsumu.

Neviens nekā nebija uzzinājis iepriekš. Bet tad ziņa izplatījās kā pa bezdrāts telegrafu. Sākās uztraukums arī latviešu lauku sētās. Ļaudis teica — ja viņi tur noturēsies, būs klāt arī pie mums.

Tolaik atrados Igaunijas pierobežas pagastnamā. Agri rītā piebrauca kāds no pašas Igaunijas pierobežas mājām un stāstīja, ka robeža slēgta, lai neviens netiktu ne iekšā ne ārā. Sākusies kāda sacelšanās vai bolševiku iebrukums.

Kad jaunas briesmu ziņas nepienāca un pa telefonu izdevās noskaidrot, ka Rīgā situācija labi pārzināma un sacelšanās iet uz

beigām, ļaudis nomierinājās. Robeža bija noslēgta, lai nepieplūstu jauni dalībnieki un lai neaizbēgtu tie, kas iekšā.

Kā viss tas sākās?

Toreiz igauņi stāstīja, ka kaut kur slepenībā izplānota sacelšanās, kas vienlaicīgi sākusies vairākās svarīgākās vietās un pārsteigusi galvaspilsētu ne kā zaglis tumšā naktī, bet kā pārkoņa spēriens no skaidrām debesīm.

Pirmais šāviens bija atskanējis galvenajā stacijā, pienākot vilcienam no netālās vasarnīcu vietas Nemmes. Savērnieki starp pasažieriem bija uzzīmējuši satiksmes ministru. Viņš krita, lodes ķerts.

Cita aina kaŗa skolā. Pārgērbusies igauņu virsnieku tērpos, savērnieki laužas uz ieroču noliktavu. Kad kadets, kas pārzina ieročus, stājas ceļā, arī viņš krīt, lodes ķerts. Tikai paspēj iesaukties: «Kādēļ, leitnanta kungs, jūs man šāvāt?» Pārējie kadeti saprot notikumu īsto stāvokli. Iesākas cīņa, krīt vairāki kadeti.

Vēl sliktāka aina bija Tallinas lidlaukā, ko bija ieņēmuši savērnieki. Viņiem nodevīgi pievienojies arī kāds Igaunijas pilots.

Un tad sākās pretuzbrukums. Pateicoties dažiem apstākļiem un tam, ka sacelšanās vietas tuvumā nejauši bija atradies arī pazīstamais igauņu ģenerālis Peders, kas uzņēmās vadību, plaši sāktā savvērestība ātri saplaka.

Kā tas beidzās?

Kad savērnieki bija spēli zaudējuši, viņi metās bēgt. Ieņemtajā lidlaukā pacēlās lidmašīnas, kas laidās projām austrumu virzienā. Viena lidmašīna nokrita Igaunijas daļā pie Padomju savienības robežas. Kādu citu noplanēja zemē pilots, aizbildinoties ar bencīna pietrūkšanu. Kā pēdējais bēga Igaunijas komunistu vadonis Anvelts — pāri Narvai uz Ļeņingradu. Valdības locekļi, sapulcējušies sēdē, apsprieda notikumus un rīcību.

Pēc pulkstens 8 no rīta komunistu avantūrai bija beigas. Cik īsti liels bija sacelšanās dalībnieku skaits, to precīzi nevar pateikt. Pārvarēti pretestībā, viņi pazuda kā nebijuši uz visām malām.

Par likvidēto neizdevušos bandītu akciju Staļins cieta klusu. Iznāca tā, kā krievu parunā: izkopts trāpija akmeni. Bija kritušie, gūstā saņemtie, tiesāti kaŗa tiesā, sodīti, daži apmainīti ar sagūstītajiem igauņiem Padomju savienībā. Nodevējs pilots bija notverts un sodīts. Kritušos kadetus, kas pirmie uztvēra uzbrukumu, līdz beidzamajai Igaunijas brīvības dienai pieminēja vakara jundā. Viņu vārdus izsaucot, sekoja atbilde: krituši varoņu nāvē.

Kas rīkoja šo sacelšanos?

Netālu no Tallinas ostas jūrā bijuši redzami padomju kaŗa kuģi, aiz robežas bija savilkts iespaidīgs ieroču spēks. Bez šaubām šī avantūra

nenotika bez Staļina ziņas un svētības. Gaidīja panākumus un gatavojās uz aicinājumu iet palīgā. Svešie bruņu kalpi nekavētos arī šoreiz, kā jau tas reiz notika Somijas pierobežā, kad somus apvainoja artilērijas uzbrukumā padomju teritorijai īsi pirms tam, kad sarkanarmija iebruka Somijā. Droši vien sāktos «uzbrūkuma» atvairīšanai apbruņots iebrukums Igaunijā ar kārtības nodibināšanu uz «apdraudētās» robežas, lai aizsargātu «svēto krievu komūnas zemi» pret igauņiem-iekaŗotājiem. Pēc tam paziņotu, ka tauta sacēlusies revolūcijas un Marksa un Ņeņina vārdā pret valdību.

Ko tas viss nozīmēja?

Ne tagad, ne toreiz nevienam nebija šaubu, kas rīkoja nakts iebrukumu ar sacelšanos. Pats «notikums» Tallinā pagāja bez pietiekošas ievēribas, lai nekaitinātu nākamo «tautu tēvu un skolotāju». Padomju pusē pulcētais spēks, nesagaidījis aicinājumu, izklīda. Un palika aiz robežas veselus 15 gadus. Arī nekādas plašākas provokācijas pie robežas nenotika. Pirmais pret Baltijas valstīm vērstais slepenais uzbrukums bija beidzies. Igaunū, latviešu un lietuviešu laikraksti pašu notikumu daudz necilāja. Vēl mazāk to pieminēja ārzemēs.

Kādreiz ierūcās pazīstamais krievu militārists Ņukovs — esot jāpaskatās, ko savos ģimeņu dārziņos darot Baltijas kaimiņi. Nevienam nav šaubu, ka viss, ko dara un runā Padomju savienībā, notiek ar valdības ziņu. Pēc klusiem demaršiem viss apklusā.

Igaunijas notikumi bija labi beigušies. Viss labs, kas labi beidzas. Bet vai tas viss bija labi arī šodienai? Vai nebūtu bijis vēl labāk, ja jau toreiz militārās iekarošanas mēģinājumu piekārt pie skaļāka zvana, tā radot citiem un sev lielāku modrību?

Tas bija pats pirmais bolševiku mēģinājums paņemt Baltijas valstis, no kuŗām viņi bija padzīti. Varbūt jau miera līgumus parakstot, bija paredzēts tos lauzt. Tādā kārtā jau tumšajā 1924. gada decembrā naktī uz spēles bija visu Baltijas valstu liktenis.

Bet kādēļ Padomju savienība neuzbruka tiešā un atklātā militārā ceļā? Atbilde diezgan vienkārša. Bolševiku terorizētā un dezorganizētā Krievija tad vēl bija pārāk vāja. Tāds atklāts iebrukums tai nenāktu par labu, rastos protesti pret jaunu un apšaubāmu režīmu un varas vīriem pirms viņi vēl nostiprinājušies savās mājās. Pasaules acīs tas nāktu viņiem tikai par sliktu. Un tomēr — ja pats lācis jau būtu iekšā un taisītos uz palikšanu svešā migā, vai kāds nāktu palīgā padzīt? Šodien šāds jautājums bez nozīmes un atstājams bez atbildes. Jāatceras arī, ka tikai pāris gadi bija pagājuši, kopš Savienotās valstis bija atzinušas Baltijas valstis de iure.

Pats visnežēlīgākais despots, kā to atklāj viņa pazinēji, reizē bijis arī īsts zaķa pastala, kas kara laikā nav rādījis frontes tuvumā un kā viens no pirmajiem aizbēdzis no Maskavas. Nebūdams nevienu dienu ne cara, ne sarkanarmijas kaŗavīrs, viņš pats sev piešķīra ģenerālisimusa titulu. Daļu Polijas un trīs Baltijas valstis viņš paņēma bez kara. Toreizējais laiks bija labvēlīgs vieglam laupījuma, bet laupījuma atgūšana prasa garāku laiku.

1967

Trimda ilgst

Latviešu nacionālās padomes Lielbritanijā 10 gadi

Londonā 4. un 5. februārī noritēja Anglijas latviešu plašākās kulturālās, politiskās un saimnieciskās organizācijas sanāksme ar atceri par 10 gadu darbu. To ievadīja prāvests E. Bergs ar svētbrīdi, aizrādot, ka katrā tautā ir savi pozitīvi spēki, bet pretī tiem darbojas destruktīvi.

Priekšsēdis A. Abakuks, atklājot jubilejas sesiju, lūdza runāt sūtni K. Zariņu, kas stāvējis pie LNPL šūpuļa. Dibināšanas sapulce notika uz sūtņa ierosinājumu sūtniecībā 1949. g. novembrī.

Apveicot sanāksmi tagad, sūtņis starp citu teica: «Šis laiks nav bijis rozēm kaisīts, bet pilns sēru, iekšēja satraukuma un ārēju sabangojumu. Mums jo sevišķi jāturas kopā tagad, lai varētu būt stipri un pastāvēt. Panākumus sekmē tradīcijas un iekšēja harmonija. Šīs organizācijas 10 gadi aiztecējuši ražīgā darbā, priekšsēdis visu laiku bijis tas pats.

«Pēc kara nenāca miers, bet vēl vairāk sakustējās austrumu lācis kā agresors. Kad okupācijas sākumā man par stāvokli apjautājās nelaiķe Atolas hercogiene un es tai aprakstīju tautas postu, viņa apraudājās un sāka sūtīt uz visām pusēm telegrammas. Viņai izdevās ierosināt veselu pretbolševistisku kustību.

«Tolaik Anglijā gaidīja Kārli Ulmani un es meklēju viņam telpas, bet viņš neieradās.

Anglijā mums ir tā priekšrocība, ka neviens te neuzspiež pavalstniecību, bet gluži tā nav Austrālijā un Kanadā. Latviešus gan atzīst par labiem strādniekiem, bet interesējās par viņu pavalstniecību, īpaši uzņēmumos. Tajās zemēs parasts greizi raudzīties uz ārzemniekiem, kas «sapelnī naudu un aizbrauc».

«Trimdas laiks», saka sūtņis, «ieilgst, kad viņš beigsies to nezinām, bet mūžīgi tāds sabangots laikmets nevar turpināties.

«Ar LNPL esmu vienmēr varējis draudzīgi sadarboties no pašas dibināšanas dienas. Šī sadarbība nepamatojas uz kādiem līgumiem vai norunām, bet gan nākusi pati par sevi dabīgā ceļā. Latvijas valsts sākuma laikos man uzdeva izpētīt, kādi ir tie līgumi, kas vieno

Skandināvijas valstis draudzībai un sadarbībai. Noskaidrojās, ka nekādu līgumu viņām nav, bet labās attieksmes izaug no interešu kopības. Arī garīga vienība bieži saista vairāk, nekā norunas un līgumi. Mūsu visu mērķis ir — uzturēt dzīvu nacionālo garu un mūsu tautas iekšējo spēku. Dievs, svētī Latviju!»

Apsveicēju rindu iesāka sūtniecības padomnieks T. V. Ozoliņš, no luterāņu baznīcas runāja prāvests E. Bergs. Padomes locekļu vārdā priekšsēdi apsveic J. Andrups un pasniedz A. Švābes Latvijas vēsturi. No DVF organizācijas sveic L. Rumba, no kalpakiešiem prāv. A. Grāmatiņš, no LBL — A. Jērums, no ACEN — P. Reinhardts, Zemnieku savienības — E. Želmenis, Latviešu katoļu biedrības — Kalvišs, ELJAs — M. A. Zariņa.

A. Abakuks ziņo par LNPL darbu, kas galvenokārt izpaudies informēšanā, kultūras atbalstā un aprūpē. Pēdējā tagad vērsta tikai uz veco ļaužu un invalidu uzturēšanu Almelijā. Turīgajās aizjūras zemēs tādu pasākumu nav.

Ar klusuma brīdi piemin 10 gados aizgājušos LNPL locekļus. Starp tiem ir arī gleznotājs prof. V. Tone un redaktors A. Podnieks, kas darbojās «Rotas» concerna laikrakstos un «Tēvijā», bet trimdā vadīja Londonas Avīzi.

Sapulce plaši pārrunā pavalstniecības lietas un nonāk pie slēdziena, ka britu pavalstniecību pieņemot neviens nezaudē Latvijas pavalstniecību. Tās pierādījumam noder Latvijas ārzemju pase. Britu likumi atļauj dubultpavalstniecību. Tādēļ arī visiem latviešiem šīnī zemē ir tiesība piedalīties LNPL vēlēšanās, kas notiks nākamā rudenī.

Vēlams, ka turpmāk padomes darbā vairāk iesaistītos jaunā paaudze. Šogad Vasaras svētkos Anglijas latviešu kori atkal dziedās Bradfordā, koncertēs Paula Brīvkalne.

Par šīs dienas politisko stāvokli pasaulē plaši runāja P. Reinhardts. Par informācijas nozari pārskatu sniedza red. J. Andrups, liekot tam pamatā «pieredzi, skepsi un cerības.» Pagājušos 10 gados brīvā pasaule atstājusi neizmantotu savu militāro, saimniecisko un garīgo pārākumu, ar ko varētu atspiest padomju agresorus un iestāties par tautu tiesībām. Pasaules bēgļu gadā gan radās plaša atsauce ar materiālām vērtībām, bet akcija nevērsās pret nebrīvības sakni, no kuņas rodas bēgļu plūdi.

Par administratīvās nozares darbu ziņoja A. Liepiņa, par darbu kultūras laukā komponists A. Jērums, par izglītības nozari M. Ķeņģe, bet par Latviešu māju Almelijā J. Skujevics. Tā stāv uz drošiem

Ed. Līcis runā valsts svētku sarīkojumā

pamatiem un darbojas ar peļņu. Nākotnē saimniecība vēl paplašināsies un uzlabosies. Pastāvīgo iemītnieku ir pāri par 30, vasaras kolonijā bija 40 bērni (otra kolonija Rofantā). Latviešu skolas pagājušā gadā darbojušās 11 vietās, pašreiz viņās 258 bērni, skolēnu skaits audzis. ELJAs Anglijas kopas biedru skaits samazinājies no 150 uz 80.

Kultūras dienas Anglijā izdevušās labi. Iztrūkums ap 50 mārciņu, ko drīzumā izlīdzinās. Sesijas divu dienu darbs noritēja lietišķībā un saskaņā.

1959

Apspiesto tautu aktīvitate Londonā

Sakarā ar četru lielo sanāksmi, kas jūlijā notiks Ženevā, un politiskās aktīvitates pieaugšanu šai konferencei tuvojoties, lielākai politiskai aktīvitātei sakustējušies arī apspiesto tautu pārstāvji, gan pārāk daudz necerot, ka četru lielo apspriedes spētu dot kādu pozitīvu pagrieziena viņu zemju tagadējā liktenī, bet piesardzīgi pieņemot, ka Ženevā varētu izvirzīties arī jautājumi, kas apspiesto zemju stāvokli spētu ienest negatīvas un pat bīstamas tendences.

Savu zemju interešu aizsargāšanai jau jūnija mēneša pirmajā pusē Londonā bija pulcējušies deviņu apspiesto tautu pārstāvji, to starpā arī trīs Baltijas tautu, lai lemtu par kopējām akcijām un soļiem. Latviešus pārstāvēja LNPL prezidija loceklis J. Andrupis. Pieaicinot no katras tautas pa pieciem pārstāvjiem ar vietniekiem, ja kādai tautai tas būtu vajadzīgs visu savu nogrupējumu pārstāvēšanai, izveidota Vidus un Austrumeiropas komiteja. Tanī ieiet Albānijas, Bulgārijas, Čehoslovākijas, Igaunijas, Latvijas, Lietuvas, Polijas, Rumānijas un Dienvidslāvijas pārstāvji. Pēc pieņemtā statūtu projekta, komiteja sēdes noturēs reizi mēnesī, pie kam tajās alfabēta kārtībā prezidēs visu deviņu tautu pārstāvji. Kā pastāvīgais komitejas ģenerālsēkretārs izraudzīts poļu diplomāts Dr. J. Starževskis. Viņš pašreizējo politisko situāciju apspiestajām tautām apzīmējis par izšķirīgu un kritisku, jo četri lieli atkal gatavojoties sarunām, kas var skart Vidus- un Austrumeiropas likteņus.

Nākamā komitejas sēde notiks 1. jūlijā, kad, iespējams, pieņems apakškomitejas izstrādāto deviņu tautu memorandu, prasot rietumu valdībām brīvu vēlēšanu, neatkarības un demokrātiskas iekārtas atjaunošanu apspiestajās zemēs.

Maskava pēdējā laikā savu politisko aktivitāti ievērojami pastiprinājusi, pielietojot savā politiskajā spēlē pavisam jaunu stratēģiju un taktiku. Vīnes miera līgums, brauciens pie Tito un pašā pēdējā laikā — izrādītās tiesksmes atzīt Vācijas federālo republiku un kārdinājums vāciešiem uzsākt ar tiem plašus tirdznieciskus darījumus, ir tik jauni Maskavas politiskie gājieni, ka pat Londona, kas kādu laiku bija

pievērsusies savas zemes iekšējām lietām, kā vēlēšanām, streikiem un pat princeses Margaretas laulībām, sākusi uzmanīgāk reaģēt šiem Kremļa straujajiem šacha vilcieniem un vērot, kāds būs tā jaunākais politiskais gājiens. Londonas politiskās aprindas domā, ka tāds varētu būt brīvu vēlēšanu piedāvājums Vācijai un pat Oderas-Neisas līnijas revīzija.

Ja agrāk Vācijas neitralizācijas noraidīšana bija pati par sevi saprotama lieta, lai neatstātu Eiropā tukšumu, kuŗā kādu dienu pavisam viegli varētu ievelties krievu tanki gājienam uz Parīzi un Madridi, tad Londonas presē tas tagad kļuvis par jautājumu, ko vēl var arī diskutēt. Un pašlaik Anglijā šīs diskusijas ir visai dzīvas. Kamēr konservatīvie laikraksti neitrālu un apbruņotu Vāciju uzskata par «loģisku pretrunu», Observer turpretīm pasvītro, ka Vācijas neitralizācijas jautājuma izslēgšana no pasaules politiskajām problēmām esot pat «bīstama». Nav šaubu, ka šīs diskusijas atraisījušās jaunāko krievu politisko gājieniun itekmē un tās ierakstārnas Maskavas panākumu kontā.

Gandrīz tanī pat laikā, kad Londonā pulcējās apspiesto tautu pārstāvji, «Alliance Hall» telpās Vidus un Austrumeiropas sieviešu apvienība trimdā rīkoja apspiesto tautu piederīgo un viņu angļu draugu sanāksmi, lai iepazīstinātu ar apstākļiem kas tagad valda zemēs aiz dzelzs aizkara. Ar runām uzstājās apspiesto tautu pārstāvji, kā piemēram čechs Papurņiks, rumānis Raţju, dienviņslāvu jurists Lavrentičs, LNPL locklis inž. P. Reinhards un citi. Sanāksmē piedalījās arī daudz angļu organizāciju pārstāvji, kas atzinās, ka daudz kas par zemēm aiz dzelzs aizkara tiem līdz šim neesot bijis zināms, kādēļ cīņa pret varmācību pastiprināma. Jāpiezīmē, ka Anglijas valdība cīņu pret komūnismu atstājusi pilnīgi privātai uzņēmībai, bet pati bijusi neitrāla. Viena no plašākām pretkomūnistiskām organizācijām ir Common Cause (kopīgais mērķis) ar centrālo valdi Londonā. Tās biedri galvenām kārtām ir angļi, bet uzņem arī ārzemniekus.

1955

No austrumu elles izskrēja velns

1944. g. marts Tallinā. Estonijas operas zālē sēž publika un gaida izrādes sākumu. Aiz priekšskara nogrimējušies baleta trupa.

Piepeši atskan virkne apdullinošu sprādzieni. Lielais operas nams sagriļojas. Gāžas sienas un izšaujas uguns. Izceļas panika. Apmeklētāji bēg. Daudz ievainoto paliek uz vietas, kopā ar jau nogalinātajiem.

Iedzīvotāji skrien pa ielām, meklējot patvertnes. Gaisu nemitīgi trīcina arvien jauni sprādzieni. Tiem atskanot, ļaudis ielās gulstas un ceļas, slēpjoties aiz namu stūriem un sētām. Elle zemes virsū!

Bet ar to ļaunajam likteniem nepietiek. Uztrauktie ļaudis uz ielas ierauga kādu vēl nepieredzētu, tikai nostāstos pieminētu parādību — dzīvu velnu. Tas izsteidzas no putekļos un dūmos ietītā operas nama un skrien pa ielu — ar asti, ragiem un spalvu pie cepures. Īsts dzīvs kazbārdis-velns! Šis baisais skats līdz galējībai saspilētājā nervu satraukumā ļaudis šausmina vēl vairāk.

Velns, sprādzieniem dārdot, skrien pāri laukumam un ieskrien kādā ielā. Te arī viņa spēki galā. Viņš pakrīt, un tam gažām un pāri tumšajā ielā drāžas ļaudis.

Kad vājā balsī un igauņu mēlē velns sāk lūgt palīdzību, ļaudis atģidās, pacēla viņu un aizveda uz tuvāko slimnīcu, jo velns likās stipri ievainots.

Kā viss tas sākās un beidzās? Kad marta mierīgā vakarā skatītāji sāka ierasties operas telpās, tiem nebija ne jausmas, ka uz krievu zemes, aiz robežpilsētas Narvas notika plaša sagatavošanās pirmajam vislielākajam masveidīgi plānotajam uzbrukumam no gaisa vāji aizsargātajai Igaunijas galvaspilsētai. Vairākkārtējos viņņveidīgos uzlidojumos ienaidniekam apmēram triju stundu laikā izdevās sagraut trešdaļu pilsētas. Lielais cilvēku upuņu skaits, kas ievainoti un miruši, nebija aplēšams pat pēc dažām dienām, bet pavisam precīzi nekad.

Kā puspatiesība, pusleģenda par velnu, kas izskrējis no brūkošā operas nama ugunīm, vēl ilgu laiku pilsētā klīda valodas.

Kas bija šis velns, kas briesmu pilnā pievakares nestundā izskrēja no degošā operas nama?

Tas bija valceniets Kārlis Vītols (tēvs latvietis, māte igauņiete), Estonijas operdziedonis, baritons. Igaunju oriģinālbaleta uzvedumā «Krat» (Lietuvēns) viņam bija jātēlo velns. Velna kostīmā un grimā uz skatuves viņu pārsteidza īstais, dzīvais zemes sarkanais velns. No ievainojumiem Vītols slimnīcā miris.

Ne velti mainīgajos likteņos igauņu tautas brāļi-somi nēsāja savus nacionālos dūcīšus ar uzrakstu: «Pret krievu un velnu!» To pašu liecināja Latvijā kāda veca baznīcas zvana latīņu valodas ieraksts: «Dievs pasargi mūs no maskovītiem.»

Pēc pieredzes velns vienmēr nāk no austrumu puses. Vai ilgi vēl Dievs pacietīs visa labā noliegšanu un tos, kas cīnās velna pusē par pašu dzīvo pasaules velnu?

Eduardu Līci atminoties

Drauga piezīmes

Ar Eduardu Līci mūsu kopējā iepazīšanās sākusies 1930. gadā Liepājā, kur viņš toreiz, jau vairākus gadus vēl pirms tam, bija Liepājas apriņķa valdes priekšsēdētājs un pēc 1934. gada Ulmaņa apvērsuma, ar pārveidoto nosaukumu — apriņķa vecākais, līdz pārcelšanai tādā pašā amatā uz Madonas apriņķi. Tur gan viņš palika tikai īsu laiku, jo valstī iebruka krievu kaŗaspēks, pēc kam pārcēlās savās dzimtajās lauku mājās, kur palika visu Baigo gadu — Īdus pagasta Biķos. Vācu laikā Ed. Līcis atkal atgriezās Liepājā, kur līdz izceļošanai uz Vāciju, 1944. gada rudenī, bija Liepājas pilsētas valdes finanču nodaļas vadītājs.

Nams, kuŗā mitinājās Liepājas apriņķa vecākais, skolu valde un apriņķa priekšnieka birojs, atradās Raiņa un Krišjāņa Barona (agrākā Vazāles un Suvorova) ielu krustojumā, kur gāja gaŗām divu līniju trokšņainie pilsētas tramvaji. Apriņķa vecākā kabinets un birojs atradās nama otrā stāvā, ielas pusē, bet trešā stāvā bija viņa pieticīgais dzīvoklis, jo ģimene dzīvoja lauku mājās Ziemeļvidzemē, kuŗu apmeklēja tikai atvaļinājumā. Tā Eduards Līcis savā privātā laikā it kā vadīja «vecpuīša dzīvi». Pēc oficiālajām darba stundām viņš parasti no sava kabineta devās tieši uz pilsētu, bet vakaros apmeklēja Liepājas operas un teātra izrādes, kur ložā, zāles labajā pusē, viņam bija īpaša goda vieta. Ik reizes, kad uz izrādēm aizgāju, apriņķa vecāko vienmēr redzēju savā ložā. Viņš teātri bija iemilējis jau jaunības gados un sarunās bieži pieminēja mūsu teātra tēvu Ādolfu Alunānu. Šī mīlestība uz teātri viņam nebeidzās arī Anglijas dzīves posmā, kur vēl sava mūŗa norieta gados bija nenoguris izrāžu apmeklētājs, izpelnīdamies arī atzinības.

Eduards Līcis bija cītīgs un apzinīgs sava amata pildītājs. Ja neatradās oficiālos dienesta izbraukumos, viņš savās darba stundās allaŗ bija sastopams kabinetā, kur vienmēr atrada laiku pieņemt žurnalistus. Tāpat viņa dienesta mašīnā, kuŗu vadīja algots ņoferis, aizvien bija vieta arī preses cilvēkam. Viņš rakstīja arī dzeju, kuŗu parakstīja ar segvārdu Purvidus, atvasinot ņo vārdu no savu lauku māju ģeografiskā novietojuma it kā «purva vidū», kur gan, reiz tur ciemojoties, nekāda īsta purva neredzēja. Savus sacerējumus viņš

ruipīgi spodrināja, meklēdams īsākus izteiksmes veidus, it sevišķi dzejā. Kā dzejnieks bija ļoti kautrīgs. Tikai ar pūlēm izdevās viņu pierunāt atļaut kādu dzejoli iespiest avīzē. Tā arī gandrīz visi lielākie sacerējumi Latvijā palika npublicēti un atklātībā parādījās tikai vēlākajos mūža gados Anglijā, laikam turienes preses kopas pamudinājumā. Zskaidrojums šai klusdēšanai bija viņa lielā paškritika. Biroja darbinieki viņu kā cilvēku ļoti cienīja un respektēja, kaut gan nelika manīt, ka tiem būtu augstāks priekšnieks, bet drīzāk gan rūpīgs tēvs un gādīgs darba vadītājs. Tāpat viņš izturējās arī pret sava aprīnķa lauku pašvaldību algotiem darbiniekiem, pagastu sekretāriem un kanceleju ierēdņiem savos inspekciju braucienos, dodams draudzīgus padomus un lietpratīgus morādiījumus. Visur viņu sagaidīja ar goda parādišanu un cieņas apliecinājumiem, kā algotie darbinieki, tā arī vēlētās pagasta amatpersonas.

Eduards Līcis nebija materiālists, nedz arī pūlējās pa karjeras kāpnēm iekļūt augstos valsts amatos, bet ticēja, ka valsts dzīves noteicēji viņa darbu novērtēs un dos lielākas iespējas kalpot savas tautas un valsts labā. Tas nenotika. Par aprīnķa vecāko viņam bija jāpaliek visus Latvijas neatkarības gadus. Liekas, ka viņu pat sarūgtināja pārcelšana uz Madonas aprīnķi, jo Liepājā bija jāatstāj arī tik iemīļotais sabiedriskais darbs, daudzi iemantotie tuvie draugi un kultūrāli rosīgā pilsēta ar savu operu, teātri, vasaras simfoniskiem koncertiem un daudziem citiem mākslas iestādījumiem. Tāpat viņam bija žel pamest daudzus gadus labi nostādītais aprīnķa pašvaldību darbs. It sevišķi grūti viņam bija atstāt protežēto Liepājas jaunatnes kori, kuŗā dziedāja arī vairāki viņa biroja ļaudis, kas toreiz gandrīz visi bija tagadējo «jauniešu» gados. Koris piedalījās arī Nīcā rikotos zemnieku svētkos, kas vienoja etniski bagātos Bārtas, Nīcas, Rucavas un Alsungas novadus. Bez Eduarda Līča šie skaistie sarikojumi Nīcā nebūtu notikuši. Tie pulcināja arī valdības locekļus, arī ministru prezidentu Ulmani. Tagad viņu sen vairs nav, bet Liepājas aprīnķa vecāko no izsūtīšanas un nāves paglāba viņa pārcelšana uz Madonu, kur viņa nepazīstams. No viņa biroja aizveda tikai Liepājas aprīnķa sekretāru Eduardu Dobeli.

Kaŗa gados, kad cilvēkiem darba apziņa bija samazinājusies, jo neviens nezināja, kā kaŗš beigsies un kas būs ār mūsu valsti pēc tam, Ed. Līcis meklēja aizmiršanas ārpus savām darba telpām. Liepājas pilsētas valdes nams atradās no «*Kurzemes Vārda*» redakcijas tikai pārejot ielu — no Lielās uz Pasta ielu. Tā Līcis bieži iegriezās redakcijā, vispirms apskatīdams frontes stāvokļa līniju uz redakcijas lielās sienas kartes, tad saguris atlaidās mīkstajā klubkrēslā un ilgu laiku klusēja, it kā ko dziļi pārdomādams. Stiprāks malks un resnāks

vācu cigārs, pasniegts pāri redakcijas galdam, viņu atkal sastiprināja. Šīs mantas man bieži turējās darba galdā, jo pa laikam izdevās izkaulēt no vācu un latviešu kungiem kādu malku reprezentācijai. Latvijā Līča tēvam nosvinējam vēl pēdējo dzimšanas dienas atceri, 60 dzīves gadu jubileju. Visai trūcīgos kara apstākļos to rīkojām Pilsētas, agrākajā Pēterpils viesnīcā. Iniciatīva bija uzticēta šo atmiņu rakstītājam. Jubileja izdevās labāka nekā varēja sagaidīt. Netrūka ne ēdamo, ne dzeramo. Saimniecisko uzņēmumu vadītāji nebija skopojušies un no vācu kara saimniecības bija pratuši kaut ko atraut šīs jubilejas sarīkošanai.

Pēc Latvijas atstāšanas mūsu ceļi Vācijā uz kādu laiku pašķīrās. Līcis bija aizbraucis uz dienvidiem, man ceļš veda uz ziemeļiem. Kad kaķam beidzoties izveidojās bēgļu nometnes IRO aprūpē, Līcis no amerikāņu zonas pārcēlās uz angļu zonu ziemeļos un apmetās Mērbekas nometnē, kas bija slavena ar savu latviešu teātri un ar savu «drednautu», smago kņavas mašīnu, apbraukāja ar izrādēm daudzas latviešu nometnes. Tā Līcis atkal nokļuva iemīļotā teātra ļaužu vidē. Viņš dzīvoja kādā evakuētā vācu mājā, dalot dzīvokli ar tagadējā «*Latvija Amerikā*» redaktora Aleksandra Kundrāta ģimeni. Viņš itin bieži nāca pie mums ciemos uz tuvējo bēgļu nometni Lādē pie Mindenes, Vēzeras upes krastā. Šīs abas nometnes šķīra vienu no otras tikai kādi desmit kilometru, kuŗus Līcis, jau krietni pāri pusmūžam, nostaigāja kājām, iedams taisnāko ceļu pa mežiem un laukiem. «Kā briedis», kā viņš teica.

Tad atkal mūsu ceļi pašķīrās, sākoties mūsu lielai izklišanai. Līcis aizbrauca uz Angliju, kur nodzīvoja visa sava mūža atlikušo laiku līdz 103 gadu vecumam. Pēdējo reizi viņu satīku septiņdesmito gadu sākumā dziesmu svētkos Toronto, kur bija atlidojis no Anglijas, jau tuvodamies sava mūža 90 gadiem. Viņš vēl bija spīrgts un kustīgs, lai gan vēl smagi pārdzīvoja sava dēla Viļa zaudējumu Otrā pasaules karā, kur bija iesaukts armijā, tāpat atšķirtību no ģimenes, kas nebija varējusi uz rietumiem izbraukt un palikusi Latvijā. Viņš Toronto palika pie mums vairākas dienas vēl pēc dziesmu svētkiem. Izbraukumos jūsmodams par Kanadu, kas viņam atgādinājusi Latviju. Mums sarakstīšanās turpinājās visus atšķirtības gadus. Pēdējā laikā gan viņa simtgadnieka rokkraksts bija mainījies, burti «lēkāja», rindiņas nebija vairs tik taisnas, līdz beidzot kāda vēstule pienāca ar svešu roku rakstītu adresi, un beidzot atbildes iztrūka pavisam. Tad jau drīz vien Anglijas preses kopas priekšiece un redaktrise Austrā Liepiņa no Anglijas zvanīja, ka Līča tēvs aizgājis mūžībā, viegli un klusi . . . Lai nu šīs īsās atmiņu druskas būtu kā pēdējie sveicieni viņa mūžības ceļos.

Krišs Sidars

Saturā:

Dzīve un darbi	5
Latvijas valsts himna un tās autors	
Baumaņu Kārlis (1835/1905)	21
Pēdējā tikšanās ar Ādolfu Alunānu	27
Hermanis Enzeliņš (1867/1953)	35
Valstiskās domas kaldinātājs un papildītājs	
Atmiņas par Kārli Ulmani un viņa laiku	61
K. Ulmanis kā persona	
Sakarā ar viņa 90. dzimšanas dienu	67
Latvijas sūtni K. Zariņu pieminot	71
Dzejnieka Edvarta Virzas piemiņai	85
Pirmais latviešu operdziedonis Ilariss Plauktiņš	89
Kārlis Bedriņš un brāļi Laivinieki	95
Zeme un jūra	
Kapteiņa Jāņa Millera 85 gadi	99
Alberta Putiņa darbīgie mūža gadi	107
Jāņi Rīgā 1907. gadā	109
Vergvalsts krusti un burti	
Bezdievju mūzejā	117
Šinī un viņpasaulē	
Biografiskas piezīmes	127
Nesekmīgs komunistu apvērsuma mēģinājums Igaunijā	133
Trimda ilgst	
LNPL 10 gadi	137
Apspiesto tautu aktivitāte Londonā	141
No austrumu elles izskrēja velns	143
Eduardu Līci atminoties	
Drauga piezīmes	146

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTEKA

0301011671

2.00

98-4
L 149